

Ý.Garaýew, I.Durdyýew, M.Isaýewa, M.Nuralyýewa

DIKTANTLAR ÝYGÝNDYSY

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
V–XII synplary üçin okuw gollanmasy

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlenildi*

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2018

Garaýew Ý., we başg.

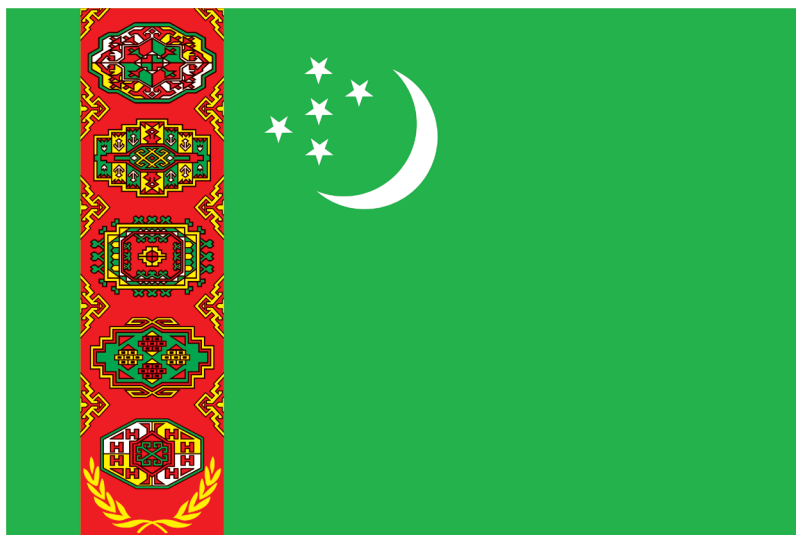
G 19 Diktantlar ýygýndysy. Umumy orta bilim berýän mekdepleriň V–XII synplary üçin okuw gollanmasy. –A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2018.

Diktantlar ýygýndysy umumy orta bilim berýän mekdepleriň V–XII synp okuwçylarynyň barlag ýazuw işlerini öz içine aldy. Gollanma «Türkmenistanda on iki ýyllyk umumy orta bilime geçmegiň Konsepsiyasynyň» maksatlaryny, wezipelerini göz önünde tutmak bilen, türkmen dili dersi boýunça okuw maksatnamalarynyň mazmunynyň esasynda taýýarlanyldy. Ol okuwçylaryň bilimini, dürs ýazuw endigini ösdürmäge hem-de türkmen dili we edebiyat derslerini okatmagy kämilleşdirmäge niýetlenildi.

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň önünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Okuwçylaryň barlag ýazuw işi

«Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011–2030-njy ýyllar üçin milli Maksatnamasy», «Bilim hakynda» Türkmenistanyň Kanuny hem-de «Türkmenistanda on iki ýyllyk umumy orta bilime geçmegiň Konsepsiýasy» ýurdumyzyň bilim ulgamynyň ösüşleriniň hukuk-usulyýet esaslaryny kesgitlemek bilen, Türkmenistanyň umumy orta bilim berýän mekdeplerinde okuw-terbiýeçilik işiniň döwrebap alnyp barylmagyny şertlendirdi. Munuň özi bilim almakda binýatlyk esas bolan türkmen diliniň jemgyýetçilik ähmiýetini ýokarlandyrmak bilen, döwlet dilini okatmagyň usullaryny has-da kämilleşdirmegiň zerurdygyny aýdyň ýüze çykardy. Ol okuwçylaryň bilimini, başarnygyny we endigini ösdüriji işleriň, gollanmalaryň täze tapgyrynyň möhümdigini-de görkezdi.

Türkmenistanyň umumy orta bilim berýän mekdepleriniň okuw maksatnamalarynda türkmen diliniň grammatikasyna, türkmen edebi diliniň normalaryna uly orun berilýär. Şoňa laýyklykda, orta mekdeplerde geçirilmeli barlag ýazuw işlerine ýörite sagatlar bellenilýär. Berlen sagatlary meýilnamalar boýunça ýerine ýetirmegiň möhüm bolşy ýaly, olary usuly taýdan dogry guramak hem zerurdyr. Şonuň üçin barlag ýazuw işleriniň maksatlaýyn alnyp barylmagyny gazanmak mugallymyň borjudyr. Mugallym okuwçylara türkmen dili we ýazuw diliniň sözleşini öwretmek bilen, ony okatmagyň pedagogik esaslaryny hem baglanyşykly peýdalanmagyň usullary we tärleri bilen iş salyşýar. Şol nukdaýnazardan «Diktantlar ýygındysy» okuwçylaryň sözleşiş medeniýetini döwrebap derejede guraýşyny, okuw maksatnamasynda berlen materiallary netijeli özleşdirmegini barlamaga, mugallymyň işini hil taýdan ýokarlandyrmaga ýardam edýär.

«Diktantlar ýygındysy» türkmen dili dersi boýunça okuw maksatnamasynyň esasynda taýýarlanylady. Ýygındydaýy tekstler okuw-

çylaryň ýaş aýratynlyklaryna laýyklykda saýlanylyp alyndy hem-de maksatnamanyň mazmunyna laýyk getirildi. Onda her synpa degişli söz sany hem-de orfogrammalar, punktogrammalar saýlanylyp alyndy. Diktantlar üçin berlen tekstleriň tematikasy köpdürli bolup, ol Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwriňiň durmuş ýörelgelerini we dürli ugurlardaky ösüşlerini öz içine aldy.

Okuw maksatnamasynda V – XII synplarda geçiriljek barlag we ýalňyşlar üstünde iş üçin jemi 32 sagat belleniýär.

Barlag diktantlary on bir ýyl we on iki ýyl okaýanlara degişlidir. Olar: V synpda – 70-80, VI synpda – 80-90, VII synpda – 90-100, VIII synpda – 100-110, IX synpda – 110-120, X synpda – 120-130, XI synpda – 130-150, XII – 150-160 sözden ybaratdyr.

Rus dilinde okadylýan synplaryň türkmen dili boýunça barlag ýazuw işleriniň söz sany okuw maksatnamalarynda beýan edilýär.

Barlag ýazuw işlerine bildirilýän baha normalary «Umumy orta bilim berýän mekdepleriň V – XII synplary üçin türkmen dili we edebiýat dersleri boýunça ýeke-täk talaplar we baha ölçegleri» (Aşgabat, 2018) diýen gollanma boýunça ýerine ýetirilmäge degişlidir.

Mekdepde okuwçylar türkmen diliniň leksik-grammatik aýratynlyklaryny, ýazuw kadalaryny, dyngy belgileriň goyulýan ýerlerini, sözleýişniň tipleridir stillerini hem-de baglanyşykly sözleýişniň nazary taraplary boýunça düşünje alýarlar. Olar boýunça ýazuw işlerini ýerine ýetirýärler. Diktantlar ýygyny boýunça berlen temalar özleşdirilen düşüňjeleri amaly taýdan işläp geçmäge, başarnyklary ýokarlandyrmaga, endikleri kämilleşdirmäge kömek berýär. Diktantlar maksatnamalarda berlen sagatlara görä amala aşyrylýar. Barlag diktantynyň teksti ilki sesli okamak arkaly tanyşdyrylýar. Ondan soň tekst ýazmak üçin howlukman okalýar. Okuwçylar diktanty ýazyp ýe-tişenlerinden soň, üçünji gezek okalýar. Onda okuwçylar ýazan barlag işlerini yzarlamak arkaly barlaýarlar.

Diktantlarda goýberilen ýalňyşlary derňemek işi barlag iş depderlerinde alnyp barylýar.

§1. Çekimli sesler.

Ýogyn çekimliler hem inçe çekimliler

Ýurt. Bagşy dagdan düşmekçi bolanynda, ýurduna gaýtadan gözlerini gezdirip çykdy. Gara baglar, obalar, süri-süri mallar, olaryň aňyrsy bilen görüňýän Garagumuň depeleri... Nähili hezil! Nähili gözel!... «Bu ýurtdan çykyp, şu belent daglaryň üstünden aşyp, ýene-de ýurduna gaýdyp gelip bilýän ýigitler köpdür... Biziň şu gözel ýurdumyzy taşlap, mundan dönüp gidýän, baryp hana hyzmat edýän dönük gara sömlere nälet bolsun!... Olary halkymyň gargyşy ursun! Meni han gahar edip, zyndanyna salsa-da, bu ýurdum meni hanyň elinde galdyrmaz!...».

(N. S. «Ş. b.») (75 söz)

Perzent. Perzent miwä, ata-ene daragta meňzeşdir. Daragty ýagşy saklap, idisini ýetirseň, miwesi oňat we şirin bolar. Şunuň ýaly ata-enä hezzet-hormaty köprük etseň, sen hakdaky olaryň dilegi tizräk hasyl bolar.

Miras almakdan ötri, ata-enäniň ölümünü asla islemegin. Olaryň rysgy arkaly rysga eýe bolmarsyň, biriniň rysgyny aljak bolup hereket etmegin. Senden haly ýagşyrak adama bahyllyk bilen garamagyn. Malsyzlykdan garyp bolsaň hem akyldan baý bolmaga çalyş. Sebäbi mal bilen baý bolandan, akyl bilen baý bolan ýagşydyr.

(«K.») (76 söz)

Hüňkar patyşa. Bir uly patyşa bardy. Bu patyşanyň adyna Hüňkar soltan diýerdiler. Hüňkar soltan ýedi ýurduň patyşalaryndan paç alyp, ol patyşalary öz golunyň astynda saklap, hökümdarlyk ederd. Emma türkmen il-ulsuna hökümi ýöremezdi. Hüňkaryň gitdigiçe neb-sewürligi artdy. Ol ýedi yklymdan alýan hyrajynam az görüp, türkmen il-ulsunyň üstündenem öz hökümini ýöretmek üçin, köp ýyllar jan çekdi. Ençeme gezek goşun iberdi. Emma türkmen il-ulsy onuň

iberen goşunyny syndyryp, derbi-dagyn edip goýberýärdi. Ahyry Hünkaryň paltasy daşa degdi.

(«G.») (76 söz)

Zyba. Zyba Aýsoltany gowy görýärdi, ony hormatlaýardy. Bir gezek obada toý boldy. Gelin edinýänem, gyz çykarýanam şu obadandy. Gelnalyjy gelip, gyzy aljak bolanlarynda, adatça, iki tarapyň gelin-gyzlarynyň arasynda «dalaş» bolýardy. Ine, şol gezegem şeýle boldy. Ýöne bu gezek «dalaş» has uzaga çekdi. Gyzlar wagty bilen öz boýdaşlaryny bermediler. Olar gelnalyjylaryň her gezekki hüjümini yzyna serpikdirýärdiler. Gyzlaryň önbaşçysy Zybady. Ol aýallaryň haýsy gelse, ýanbaşdan aýlap ýere uraýýardy. Aýallar masgara bolup, gyzy alyp bilmediler. Daşarda bolsa adamlar gelnalyjyny gyssaýardylar.

(Ý. M. «E. t.») (77 söz)

§2. Dodaklanýan çekimliler hem dodaklanmaýan çekimliler

Ruhy ýörelge. Beýik akyldar şahyrymyzyň agzybirligi, jebisligi, ynsanperwerligi ündeýän sygyrlaryny, päk ahlaklylyk hakyndaky umumadamzat gymmatlygynyň aýrylmaz bölegi bolan dürdäne garaýyşlaryny halkymyz ruhy ýörelge, durmuş kanuny hökmünde kabul etdi. Merdana pederlerimizň garaşsyzlyk, parahatçylyk, abadançylyk baradaky arzuwlaryny demokratik, hukuk we dünýewi döwletimiziň esasy hukuk esaslaryny özünde jemleýän Konstitusiýamyzyň kadalaryny we ýörelgelerini, şeýle hem Magtymguly Pyragynyň ynsanperwerlik we dostluk ýörelgelerini dünýä ýaýmak biziň mukaddes borjumydyr.

Magtymguly türkmeniň kalbyna iň beýik ynanç, aňyna bolsa durmuşyň ýagşysyny-ýamanyny hatasyz seljerýän mähek daşy, göreçlerine öçmejek nur bolup çaýyldy.

(G. B. «Y. k.ö.n.») (82 söz)

Bars. Gün has ýokary galdy. Gaýanyň kölegesi barha kiçeldi. Gününň şöhesi barsyň ýatan ýerine golaýlaşyp, ahyry onuň penjesiniň üstüne düşdi. Ýyrtyjy närazy äheňde Gününň ak tegmiline seretdi we penjesini kölegä süýşürdi. Oňa sürenine gitmäge wagt boldy, gowagyň içinde gijäniň salkyn demi saklanyp galandyr, bars ol ýerde tä Gün ýaşança uklap ýatar.

Jülgä iň soňky gezek nazar taşlap, bars ýatan ýerinden turdy. Ýerinden turdy we duran ýerinde doňup galdy. Gulaklaryny üşertmäge mejbur eden sesiň nämedigini ol bilýär.

(A. G. «B.») (75 söz)

Gyş. Bir müň dokuz ýüz dördünji ýylyň gyşy uzaga çekdi. Gazaply geldi. Ygally boldy. Agyr düşüp, toprak bilen bile saň gaty doňan gar geljek ýylyň hasylyny şu günden azar edinyňan daýhanlary begendirse-de, eli, ýapynjasy ýukaraklary alada goýýardy. Öýünden tüsse dowamly çykyp durmasa, burnuňy çekip oturmak aňsat däl. Ýöne indi gyşam soňuna syrygýan bolaýsa gerek. Ýandakdan basylyp edilen agyllaryň ygynda, ýylgyndyr gandymlaryň düýbünde, gum depeleriniň güneýinde iňňäň uýy ýaly bolup dürterip çykan gyrtlyklar basym geljek joşgunly baharyň buşlukçylary ýaly bolup jyklaşýardylar.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (79 söz)

Taýhar. Çerkez obanyň çetine inende, gije ýarymdan agypdy. Ol obanyň içini kesip geçýän pessejik ýapjagazdan geçjek bolanda, taýhar onuň meýline görä hereket etmedi: ol dury suwa eňegini urdy. Çerkez näçe gyssansa-da, taýharyň ganynyň gatanyny aňlany üçin, suw içmäge maý berdi.

Çerkez dury suwa syn edende, doluşan Aýyň şol suwuň bir çetinden girip barýanyny gördi.

Çerkez öz ýanyndan: «Kakam öýdedir. Biz derrew zastawa gide- ris. Giç galsak, howa ýagtylar uçurda men olardan iň soňky aýrylyşan ýerimi hem olaryň giden yzyny görkezerin» diýdi.

(B. K. «Y. m.») (78 söz)

Kerwen. Birwagt bir ýurtda agyr kerwen söwda etmek üçin ýola düşüpdur. Söwdagärleriň kän gara hyzmatçylary hem bar eken. Olar derýadan gämi bilen geçmeli bolup, oňa münýärler. Derýa bilen barýarkalar, ýolda gaý turup, tolkun gämini daşa urup döwürdir, adamlar gark bolupdyr, emma bu söwdagärleriň hyzmatkärlerinden bir garyp ýigit bölek tagtanyň üstünde diri galan. Tolkun bu tagtany ahyry kenara çykarýar. Ol garyp derýadan çykyp, ýüzüni bir ugra tutup ýola düşýär. Şol gidip barşyna alysdan bir şäheriň garasy görnen.

(*T. h. e. «A. ý.»*) (81 söz)

Çölde. Kerim ir bilen goýunlaryny örä çykardy. Bu gün onuň süňňüne bir ýeňillik aralaşypdy. Henize çenli bolmadyk süýji we geň duýgular onuň kalbyny doldurypdy. Adatdan daşary bir ýakymly duýgy onuň ruhuny joşdurdy.

Çöl ony aýratyn mähir bilen garşy aldy. Tomus aýlary. Giňişlik! Giňişlik! Seniň nazaryňy hiç bir tebigy böwet bilen çäklendirmeyän asman dek giňişlik! Şol giňişligiň tas ähli ýerine diýen ýaly ýazylyp ýatan begres kimin mymyk çägä bagryňy oýkalaberesiň gelýär.

(*Ý. M. «E. t.»*) (84 söz)

§3. Çekimli we çekimsiz sesler

Argyş. Men öýli-işikli bolup, iki sany burunlykly düýe edinip, ile goşulanymdan soň, gyş azygyny edineýin diýip, birki ganar ýün, birki ganar kömür bilen Arkaja argyşa gitdim. Tanyş ýerim bolmany üçin kömrümi, ýüňümi alanyňka myhman bolup düşdüm. Desgaly gurlan ýer eken. Şol ýerde bolan bir gijäniň nähili geçenini bilmedim, şatlyk-şagalaňlykda geçdi.

Agşamyň garaňkysy gatyşyp bildigi, myhman ýerimiň alty gatly öýüne oba adamlary üşşüp başlady. Olaryň arasynda gara kepjesakgal, ýüzi jozzuk ýaly gyzył, sypaýy geýnen adam aýratyn bolup göze ilýärdi.

(*N. S. «K.»*) (80 söz)

Garagum. Garagum çöli ýaz aýlarynda diýseň owadan bolýar. Çölde mal bakmak bilen meşgullanýan adamlar ýaz aýlary sähranyň iň bir otly ýerlerine göçýärler. Muňa ýazlag diýilýär. Ine, biziň hekaýamyzda gürrüňini berjek oglanymyz Süleýman hem şolar ýaly gum obalarynyň birinde ýaşaýardy. Bu waka-da onuň ene-atasynyň beýleki obadaşlary bilen ýazlagda wagty bolup geçipdi.

Süleýman öýlerindäki mallaryň hemmesini, aýratynam düýesini gowy görýärdi.

Bir gün kakasy Süleýmany ýanyna çagyryp, oňa bir tüýdük beripdir. Şol günden soň ol tüýdük çalmagy öwrenip başlapdyr.

(«G.» ž. 2013. 9.) (77 söz)

Magtymguly. Magtymgulynyň şygyrlary dagdan çogup çykýan gözbaşy arassa çeşmäniň suwy kimin jana şypalydyr. Ol şygyrlar edil daň säheriniň howasy ýaly tämizdir. Olar läle-reýhanly, gül-gülälekli bag-bossanyň hoştap ysy kimin bark urup, ynsanyň janyna hoşluk çaýýar. Bedenleri bogun-bogun söküp, ýüreklere giňlik berýän dutaryň mylaýymdan şirin sazy bolup heýjana getirýär.

Magtymgulynyň öz döwründe dünýä, ynsan, ýaşaýyş baradaky halka ýaýan oňyn pelsepewi garaýyş jemgyýetiň, adamlaryň ruhy kämilligi baradaky eden wesýetleri öz halkyna bolan çäksiz söýgüsiniň netijesidir.

(G. B. «Y. k. ö. n.») (75 söz)

Tukatlyk. Ol şeýle pikirlenip, olara tä daň atýança saz çalyp bermäge özüni boýun edip gelýärdi. Hemişe şeýle bolýardy. Ýene-de şeýle bolar diýip, ol öz ýanyndan ynanýardy.

Bagşy oba golaý gelýär. Geldigiçe obasy tukat, öýleriň oturyşy gaharly bolup görünýär. Aýratyn hem obanyň bäri çetinde oturan öz garaja öýleri çytylyp otyr. Oňa girýän-çykýan ýok. Beýleki öýleriň gapysynda ak keçeli atlar arkalangy durýan bolsalar-da, olaryň öýleriniň iň gowy bezegi – atlary hem häzir gapylarynda görünmeýär.

(N. S. «Ş. b.») (72 söz)

Anna aga. Anna aganyň neberesinde türkmeniň ähli ugurlaryna bap gelýän kişilikli adamlaryň bolandygy belli. Gylyç gemren, galkan geren ärlerem, onlap sürüsini her gün örä ýaýradýan maldaram, bedew at dabradan seýsem, emel salan pälwanam, daýhanam bardy. Daýhançylyk has ýaýrawly we zerur kärdi. «Odam bolsa, azal sapyn sypdyrma» diýen sözleri Anna aganyň özem köp gaýtalaýardy.

Şejere daragtynyň köp sanly pür-pudaklaryndan olaryň bitiren işleri, başarnygy barada ýatda galan hatyra hekaýatlary şu günler hem ýatlanyp ýör.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (72 söz)

Haly. Göllerin gyrasynda goýun sürüleri agyp-dönüp ýör, ana, şolaryň ýüňünden hem haly üçin ýüplük edilýär. Indi bolsa, biziň topragymyzda bitýän ösümliklere nazar salyň. Türkmen gülleriniň, otlarynyň, daragtlarynyň, gyrymsy agaçlarynyň köpüsi – endemiki, ýagny diňe belli bir ýere mahsus bolan ösümlikler. Ana, şolar hem (dogry we göçme manyda) haly reňklerine seýrek duş gelýän öwüşgin berýär.

Bu ösümliklerden dünýäde in bir öçmejek boýaglar taýýarlanýar. Şeýle hem olarda örän baý deňsiz-taýsyz äheňler bar. Halynyň nagyşlarynda ösüntgileriň buýralary, gül ýapraklarynyň ýumşak konturlary, ýapraklaryň ornuny çalyşmasy, baldaklar, miweler çitilipdir...

(G. B. «J. r.») (79 söz)

Peýdaly maslahatlar. Toýda, märekede ýaşlar hyzmatçy bolma-lydyrlar. Ylaýta-da garyndaşlar, ýakyn dostlar, goňşular toý-märeke edenlerinde, nahar çekişmäge, nahar iýlenden soň, boşan gap-gaçlary ýygnaşmaga erkekleriň aýry oturan ýerlerinde ýaş ýigitler, aýallaryň döwresinde bolsa ýaş gelin-gyzlar hyzmat etmelidirler.

Märekeден gaýtmakçy bolanyňyzda, zyýapat edýäne minnetdarlyk bildirip, olara gowy arzuwlaryňyzy aýdyp hoşlaşyň. Märekeде göwnüňize ýakmadyk zatlar bolayanda-da, ony toý eýesine duýdurmaň. Yzyndan toý barada gybat etmek, berlen nahar, edilen zyýapat barada bolar-bolgusyz zatlary aýtmak adamsöýüşi pes adamlara mahsusdyr.

(S.A.«E.») (75 söz)

Gumda. Saparlynyň ukusy gaçdy. Ol sag eli bilen köýneginiň eteginden ýokary tutup çekdi-de, garnyny sypalap, gum gijesiniň salkyn howasyndan lezzet alyp başlady. Salkyn howa barha göwnüňi açýardy. Ertekidäki ýaly bolup ýatan ajaýyp gum deňziniň görnüşi bolsa onuň hyýallaryna ganat bekledýärdi.

Onuň ýoldaşy Sähet uklap ýatyrdy. Ol akyla sygmaýan jöwza yssyda uzakly gün ýöräp ýadapdy. Ertir ýene ýola düşmelidi. Şonuň üçin ol özüne güýç-kuwwat toplaýardy.

Ine, ullakan oýuň içinde ägirt uly süri ýatyr. Bu sürüde bir müň baş ýüz goýun-geçi bar.

(B. S. «B. b. s.») (83 söz)

Tebigat. Gözýetimde asman-zemin gapyşdy. Gökdäki tolkun atyp, ondan-oňa süýşüp ýören goýy bulutlar barha ýere ýakynlap gelýärdi. Ýerde tolkun atyp ýatan gum çägelere goşawuçlap asmana sowurýardy. Ýarysy öl, ýarysy gury topbak-topbak bolup, her ädimde düş gelýän selinleriň inçejik baldaklarynyň zaryn sesleri uzakdan gelýän şemalyň zarbyna yzy üzülmän, şatyrdap döwülýärdi. Olaryň şatyrdysy günleç ses edýärdi.

Saparly we Sähet çöküp oturan düýeleriň arasyna girip, donlaryny başlaryna бүрәп ýatdylar. Saparly ynjalyksyzlanýardy. Onuň her demde o ýana-bu ýana towlanyp ýatmasy-da şundandy.

(B. S. «B. b. s.») (78 söz)

Awçy. Kiçijik awçy täze ýagdaýa tiz öwrenişdi. Indi ýere düşselen halylylar hem, nagyşly şkaflar hem, Sabyr eje hem ony geň galdyрмаýardy. Ýöne ol başga bir zat bilen oňşup bilmedi: onuň aw awlamak üçin bazardan ýörite sardyrp getirden tüpeňi biderek bolup gidip barýardy. Bu ýerlerde howlynyň içini dolduryp ýören gazlar ýokdy. Towuklar bar welin, ýöne olaryň hemmesi akylsyz eken: olar örän gaçak, horazlar bolsa ýaman gaharjaňdy. Mikola entek towuklara on-on baş ädim ätmänkä, olar eýýäm heşerlenişip gaçyp ugraýardylar.

(H. Y. «I. a. b. o.») (77 söz)

§ 4. Dar we giň çekimliler

Gülñar. Günler geçdi. Emma her haçan öýe gelip gidenimde, Gülnaryň eliniň yzyny görýärdim. Onuň bu bolşy gadymy ertekidäki Akpamygy ýatladýardy. Gülñar edil Akpamyk ýaly ähli zady gül ýaly edip goýardy-da, özi maňa görünmezdi. Onuň bu görünmezligi Gülnary täsin ýagdaýda göz önüne getirmegime sebäp bolýardy. Göwnüme, ol beýleki gyzlardan tapawutlydy, aýratyndy. Ertekilerdäki adamyň gözüne görünmän ýören perileri görmegi arzuw edişiň ýaly, onuňam ýüzüni görmegi arzuw edýärdim. «Onuň bu hyzmatyny näme bilen gaýtaryp bilerkäm?» diýip oýlanýardym. Ony şeýle azara goýanymyz üçin birhili çekinýärdim.

(A. G. «G.») (81 söz)

Mugallymyň gyzy. Dursun öwrüme golaýlanda, köçäniň gyrasy bilen gaty-gaty ýöräp barýan bir ýigit ýeňiljek towsup köçeden geçdi-de, birden könedan tanşy ýaly, Dursuna ýiti-ýiti seretmäge başlady.

Ol Rejep Durdyýewdi. Emma Dursun oňa birbada üns bermedi. Haýsy bir seredene üns berip, gabak galdyryp ýörjek. Şonuň üçin-de ol bu ýigide üns bermän, ýüzüniň ugruna gaty-gaty ýöräp gitdi. Emma ol öwrümden öwürüleni bilen, birden biriniň: «Mugallymyň gyzy!» diýip, gygyran sesini eşitdi.

(H. Y. «M. g.») (70 söz)

Ýagşymyrat. Ýagşymyrat sesini çykarman ýerinden galdy. Daş çykdy. Ýanwar aýy bolsa-da, howa maýyldy. Birki günlükde ýagan gardanam nam-nyşan ýokdy. Ýagşymyrat yzyna dolanyp, geýnip çykdy-da, gezim etmek maksady bilen, kanalyň boýuna ugrady. Ol esli ýöräp kanalyň raýyşyna çykdy. Ýagşymyrat birinden göwni galanda ýa-da ýüregi gysanda, köplenç, şu ýere gelýärdi. Onuň özüniň bir oturyňja ýerem bardy. Garry söwüdiň aşagyndaky kertde oturyp, towlanjyrap akýan mele suwa serederdi. Kämahalam oňa owunjak daşjagazlar oklardy. Şeýdip ol öz-özi bilen gürleşip köp oturardy.

(Ş. G. «L.») (80 söz)

Çaga mähri. Ejem, oglum oýandy. Men weli öňki Nyýazguly däldim. Ýyrş-ýyrş edip asyl bir ýerde durup bilemokdym. Oglumy dagyny gününe goýmadym. Mynçgalaşdyryp, gyjyklar öldürüp barýardym. Bir gezek hakyt düýe bolup bozlaýardym, bir gezek möjek bolup uwlaýardym. Bu bolşuma Durdy janyň göhi gelýärdi. Jykyr-jykyr gülüp ýatyrdy. Özüni menden daldalap, iki eljagazyny öňe uzadýardy. Bu onuň ýaňky oýnuň ýene bir gezek gaýtala diýdigidi. Menem ýaltanman gaýtalaýardym. Bir seretsem, ejem biziň bolşumyza haýran galyp, gapynyň agzynda dur. Olam ýylgyrýardy.

(A. G. «G.») (76 söz)

Dag ýodasy. Belet hem-de gatnawly ýodalarym. Bir ýa-da iki gezek görmändim. Sanardan köpdi. Bu günem ugrumy şol ýodalaryň birinden salmaly boldum.

Biz bir topardyk. Şondaky gören-eşiden zatlarymyz...

Hawa, biz ýüzümüzizi goýny gudratdan doly daglara tarap tutduk. Obamyzyň depesinden görtilýän ýoldur ýodalaryň ugrunda bolsa irdenem, aňşamam adam akymy akýardy. Olaryň pyýadasam bardyr, ulaglysam. Bar arzuwlaram geriljiräp ýatan meýdanyň göwsüni gülletmekdir. Şol meýdanyň gan damary hasaplanýan ene ýap bolsa misli ýylan ýaly towlanyp ýatandyr.

(R. G. «G. a.») (73 söz)

Täze durmuş. Hawa, ýakymly duýgulara gaplanyp, Yzgantdan ganat baglap uçup gelşime, Garagum derýasynyň üstünden geçýän täze salnan köpriniň ýanynda saklandym, aýak çekdim.

Täze köpri! Synlaýan. Synlap doýamok. Bu ýerdäki öňki köne köprü-de men belet. Her gezek eýläk-beýläk geçeniňde, Hudaý-Allany çagyryp, zordan geçmelidi, çalamydardy, yranar, çaýkanar durardy. Täze bilen könäni deňeşdirer ýaly däl, tapawudy ýer bilen gök ýaly.

Töwerekde öz malyny bakyp ýören bir ýaşuly ýanyma geldi. Sallamlaşdyk. Gürrüňçil adam eken, oň agzyndan sözi «sogrup» almaly däl.

(T. J. «A. a. a. a. A.») (78 söz)

Oba. Bu obany gurşap alýan aýratyn bir howa guşagy bar. Gum tarapdan gelsinler, dag tarapdan gelsinler, hatda uzak ýerlere ötegi bolsalar-da, ýolagçylar şu oba ýetenlerinde, barmagy maksat edinen mekanlaryna ýeten ýaly duýgyny başdan geçirýärler. Barjak ýerlerine sähel aralyk galanam bolsa, «Düşläp geçäýeliň!» diýip, oba sowlan myhmanlary gadyrly garşylap, önüne saçak atyp, söwüş kesmek bu obada uzak ýyllardan bäri döpdür bolup galypdyr.

Bu oba ýakynlaşanyňda, göwnüne giňlik, kalbyňa rahatlyk aralaşýar. Agyryň-ynjyň bar bolsa, ýeňlän ýaly bolýar, özüni jenneti bir mekanda duýýarsyň.

(G. B. «Ä. i. a. g») (81 söz)

Arzygöl. Arzygöl gaty-gaty ädimläp gelýärdi. Ol şol gelşine ýene noburyň köprüsine gelip aýak çekdi. Guzusy galan goýun ýaly, delminip yzyna garady. Ýetmän-ýetmän ýeten perzendini, ene ornuny tutan gaýynyny göresi geldi. Olar bilen ömürlik aýrylyşany ýadyna düşende, ýüregi gysdy, heý bolmanda, olaryň mähirli ýüzünü synlasy geldi. Ýabyň aňyrsyna geçip, igde agaçlarynyň aşagyndan zymdyrylyp akýan suwdan goşawuçlap içdi. Ýöne näçe içse-de, asla ganyp bilmedi. Ol bu ýabyň suwundan teşne bolup içenokdy.

(A. P. «Ý. e.») (71 söz)

§5. Dodak çekimliler

Ýangyn howpy. Çagalar Watanymyzyň geljegidir, şeýle ajap zamanada çagalaryň ömrünü, saglygyny, döwletiň emlägini howpdan gorap saklamak üçin öýleriňiziň töwereginde, dynç alsa gideniňizde, meýdanlarda, tokaýlarda, daglarda, gezelenç eden wagtyňyzda, mal bakmak işleri bilen meşgullananyňyzda, otluçöp oýnamaň. Ony özüňiziňde, ýoldaşlaryňyzyň-da, kiçi ýaşly çagalaryň-da oýnamagyna ýol bermäň! Sebäbi otluçöpüň uçgunjygyndan guran otlarda ýangyn hadysasy döremegi mümkindir. Çüýşe gaplaryny, aýna döwürlerini bolan ýerleriňizde galdyрмаň! Şol taşlanyp gidilen aýna

gaplaryň günüň şöhlesiniň ugruny üýtgetmegi bilen ýangynyň döremegine sebäp bolmagy mümkindir.

(«G.» ž.) (77 söz)

Kerk. Uly göwresi, kiçijik aýaklary bolup, onuň her aýagynda üç barmagy bar. Olar suwa, batgalyga girmegi gowy görýärler. Şeýdip yssydan halas bolýarlar. Kerkleriň hamy galyň we ýygirt-ýygirt bolýar. Şonuň üçin guşlar onuň hamyny halaýarlar. Guşlar kerkiň ýakyn dostlary bolany üçin, onuň endamyny mör-möjeklerden goşaýarlar, şeýle-de ýakynlap gelyän howpy oňa duýdurýarlar. Kerkleriň göreji pesdir, ýöne eşidişi güýçlüdir. Olar köli ýa-da ýaşaýan ýerlerini ys boýunça tapyp bilýärler. Arkaýyn ýaşaýan kerkleri töweregindäki bolup geçýän zatlar gyzyklandyrmaýar.

(«G.» ž.) (70 söz)

Talyp ýigit. Talyp ýigidiň öýden ak daňdanky çykyşy hem bolsa, ol özünde üýtgeşik bir ýadawlyk duýanokdy. Ýogsam ol institutyň tejribeli mugallymlarynyň tutuş sekiz sagatlap öwredýän sapaklaryny ünsli diňläpdi, has zerur ýerlerini sünnäläp ýazypdy. Has dogrusy, ol bu ýerde aýdylýan, öwredilýän ylmy pelsepeleri öz akyl süzgüjinden geçirip, olary mazaly seljerip, ýüregine tagma edýärdi.

Kitap okamak, öwrenmek onuň iň söýgüli pişeleriniň biridi. Okuwdan çykyp, ruhy baýlyklary özünde jemleýän kitaphana barmaşa, ol özüni oňaysyz, bir zady ýetmeýän ýaly duýýardy.

(T. J. «A. a. a. A.») (74 söz)

Mämmetjan. Häлки it bu sözleri eşidip durdy. Ondan soň bu it Mämmetjanyň iki gözünü derrew agzyndan çykardy. Gyz munuň arkasyndan bir sypady-da, köp sag bol aýtdy. Bu gyz Mämmetjanyň gözlerini aldy-da, ýerinde goýup, öz dili bilen bir ýalady welin, batyr ýigidiň gözi öňküsinden hem ýagşy bolup, ýalpyldap dur. Ondan soň bular bu ýerden Mämmetjanyň öýlerine baka gitdiler. Ynha, bular barsalar, agalary öýde eken. Olar Mämmetjany gördüler-de, birhili depelerinden gaýnag suw guýlan ýaly boldular. Näme etjeklerini bilmän, ýüzlerini aşak salşyp otyrlar.

(«T. h. e.») (81 söz)

Kitap bilen dostlaşan. Elbetde, kitaby keramat derejesine göteren, okamagy uludan-kiçä özüne pişe edinen şeýle maşgalada önüp-ösen çaganyň başga hili bolmaga haky hem ýokdy.

Hawa, aslynda ata-babalarymyzdan gelyän aslyly däpleri, galyberse-de, maşgaladaky görüm-göreläni özüne sapak edinen Gurbanguly Berdimuhamedowyň ylym-bilime bolan höwesini, kitap bilen dostlugy örän ir başlanan, ol gitdigiçe ösüp-örňeýär. Talyplyk ýyllarynda, soňra aspiranturada okan döwürlerinde kitaphana onuň ikinji öýüne öwrülýär.

Men şeýle bir hakykaty anyk aýdyp biljek.

(*T. J. «A. a. a. a. A.»*) (71 söz)

§ 6. Leksika. Söz ýasalys

Çerkez. Gökje taýhar biraz amatlyrak ýoda düşende, ýeňillik bilen dikgirdäp, öz yzynda inçejik tozanjyk emele getirýärdi. Çerkez çendan inçemik uzynja ses bilen damana ýoluna aýdyma-da gygyrýardy. Onuň enaýyja sesi dagyň gaýalarynda ýaňlanyp, depden-depä düşüp gidýärdi. Onuň şol inçemik çaga sesi bilen öwrenişen guş-gumrular, möjekler, şagallar hem ondan onçakly heder etmeýärdiler.

Çerkez gyýçak, somalyşyp duran bir kötelden inip barýarka, onuň ýitiye gözleri ikinji bir depäniň kötel ýapysyndaky bir gyrmylda düşdi. Ol öz taýharynyň boýnuna kakyp, biraz saklandy-da, şol gyrmylda bakan üns bilen seretdi...

(*B. K. «Y. m.»*) (83 söz)

Ilhalar mugallym. Halap aga ýomak atyşmany gowy görýän adamdy. Dilli tüýdüge-de dil bitirýärdi. Öz diňleýjilerini höweslendirmek, olaryň bilime bolan meýlini görtermek üçin, Berdimuhamet olara dessan aýdyp bererdi. Waka iň bir jygba-jygly ýerine gelen-de, aýtmasyny bes ederdi. Berdimuhamedini sesi, labzy, dessandaky gahrymanlaryň keşbine girmek ukyby diňleýjileri aňk edýärdi. Mek-

debe gatnaýanlaryň arasynda Berdimuhamedini neberelerini gowy bilýän ýaşulularam bardy. Görlüp oturylsa, oba ýaşajylarynyň biren-teginiň Yzgant obasynyň we oňa goňşy obalaryň ýaşajylary bilen garyndaşlyk gatnaşyklary bar eken. Bu bolsa Berdimuhametde öz obasynda işläp ýören ýaly duýgy döretdi.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (83 söz)

Serkerde. Seýitmusa tizden atyny eýerläp alyp geldi. Döwletýar bege hem horaşaja bir ýabyny eýerläp alyp gelip, Döwletýar begiň eline berdi. Döwletýar beg bu ýabyny ahyra ýanap, iki bat alyp üstüne mündi, yzyndan Seýitmusa hem beýleki ýigitleri ýuwaşdan sürüp, galadan çykyp gidiberdi. Seýitmusa yzdan barşyna Döwletýar bege syn edýär. Döwletýar beg öňki Döwletýar bege meňzemeýärdi. Ozal ol nähili bolup ýola giderdi. Aýagynyň astynda Serhoşy. Çyplaň eýerlenip, guýrugy bolsa işlendir.

(«D.») (70 söz)

Ata-ene sarpasy. Şahyr aýtmyşlaýyn, edebiň ýagşysy ulyny sylamakdyr. Onda-da çagany dünýä inderen ata-ene öz çagasynyň hormatyna tüýs mynasyp ynsanlardyr.

Ata-enäniň sarpasyny belent tutup, olaryň buýran ýumuşlaryny birkemsiz we öz wagtynda berjaý etmegi ýaşlykdan endige öwürmek gerek.

Çagasy şadyýan we mähirli bolsa, ata-enäniň wagty hem hoşdur. Şonuň üçin irden turanyňyzda, ata-ene bilen bir otagda ýatmaýan bolsaňyz, edep bilen salam bermek, aňsam ýatjak bolanyňyzda hem olaryň rahat ýatyp-turmagyny arzuw etmek gerek.

(S. A. «E.») (74 söz)

Taryhyň gatlary. Berdimuhamet mugallym ýene bir ýagdaýa aýratyn üns berýärdi. Ol özünde türkmen halkynyň taryhyny öwrenmäge bolan islegiň uludygyny duýdy. Ol taryhyň gatlaryna näçe çuňňur aralaşdygyça, şonça köp bilesi we öwrenesi gelýärdi. Eger-de onuň garry atasy Nepesaly baýyň doganoglany Ýazly yzçy ýerde

galdyrylan aýak yzlaryny «okamagy» başaran bolsa, Berdimuhamet taryhyň gatlaryna aralaşyp, münýýlyklaryň gatynda galan yzlary agtarýardy.

Bu ýerde aýratyn bir gudratly güýjüň nämälim täsiri bar ýalydy. Ol hem Yzgant diýen at göterýän obady.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (72 söz)

Buýsançly gala. Mylaýym güýz paslynyň bir günüdi. Buýsançly burçlary asmanda magallaklap duran galanyň içi adaty joşgunly hereket bilen gaýnaýardy, şatlykly şowhun bilen ýaňlanýardy. Gýş bolsun, ýaz bolsun, tomus bolsun, güýz bolsun – parhy ýok, bu galada şu joşgunly hereket, şu şatlykly şowhun hemişe birsydyrgyn dowam edýärdi. Bu gala guş gelse, ganaty gyrlyp, gulan gelse, toýnagy gyrlyp, üstünden guş hem uçup bilmejege, derwezesinden döw hem sekip bilmejege meňzeýärdi. Hamala, «häh!» diýende, ýetmiş baş derwezesiniň her birinden ýüz mün demir donly Görogly gylyjyny syrýp çykaýjak ýaly buýsançlydy.

(A.G. «P.») (79 söz)

VI SYN

GEÇILENLERI GAÝTALAMAK

§ 1. Çekimli we çekimsiz sesler

Jygalybeg. Ol patyşanyň ile belli, meşhur bir seýsi bardy. Oňa Jygalybeg diýip at bererdiler. Jygalybeg özüniň adamkärçiligi, ýagşy-ýamana düşbülige bilen uly ile özüni aldyrypdy. Onuň aýdýan sözleri, berýän öwüt-nesihatlary il-ulsuň ýüreginden turýardy. Şonuň üçin ony tanaýan, onuň gylyk-häsiýetine ýetik adamlar oňa geňeş-salla salman, iş başyny tutmazdylar. Jygalybeg hem bildiginden ile geňeş bererdi hem-de il-iň beren geňeşini alyp, her ýerde, her bir işde olaryň sarpasyny saklardy.

Günlerde bir gün hálki hanyň kazasy dolup, dünýäden ötdi.

(«G.») (78 söz)

Perzent. Anna aga körpe perzendine bakyp, asla onuň mährinden ganmaýanlygyny duýýardy. Çagajyk-da kakasynyň bolşuny görüp, onuň öz ýüzüne soňky gezek bakýan ýaly duýgyny başdan geçirýärdi. Tüýlek ýüzüni çaganyň näzijek dulugyna oýkanda, çaganyň jykyrdap gülşi, murtuny oýkap, onuň gyjygyny tutduryşy... Anna aga bu zatlaryň hemmesiniň soňky gezek bolup geçýändigini, çaga gülküsini soňky gezek eşidýändigini syzýan ýalydy. Çaga bolsa onuň özüne şeýle gamgyn halda garaýandygyna düşünip bilenok.

Munuň sebäbi bolsa durmuşyň özi ýaly ýönekeý. Berdimuhamet ýaňy üç ýaşanda, Anna aga ýurduny täzeledi. Sessiz-üýnsüz, duýdansyz, azarsyz-bizarsyz gitdi.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (75 söz)

Mamur eje. Ýaldyrap Gün dogdy. Bibigözel ekin meýdanyna çykmazdan ozal, Mamur ejelere degip geçmegi ýüregine düwdi. Ol Gytjajygyň agşamky alasarmyk gürrüňini anyklajakdy. Belki, hakykatdanam, Gytjajyk ony tanamandyr. Şeýle bolsa onuň ilden ozal gelmegi, jorasynyň halyndan habar almagy gerek. Bibigözel Mamur ejäniňkä geldi. Ýöne öz gözlerine ynanmady. Daş işikde aňkaryp galdy. Mamur eje gülýärdi. Soňky ýyllarda ýylgyrany görülmedik garry gülýärdi. Egni gök köýnekli, aýagy gara balakly, sary galpakly oglanjygy boýnuna mündüripdir-de, öýüň içinde dyzanaklaýardy, emedekleýärdi hem gülýärdi. Hiç zatdan habarsyz garry aýal kiçijik çaga bilen «düýe-düýe» oýnaýardy.

(A. P. «*Ý. e.*») (86 söz)

Unaş. Adama peýda etjek bolsa, her zat sebäp bolar eken. Unaşdyr towuk çorbasyny içenden soňra, Aksoltanyň endamy azrak çygjardy. Daş ýaly gatap duran göm-gök damarlary ýumşady. Ol aýagujunda düýrülip ýatan goýun ýüňi salnyp tikilen ýorgany boýdan-başyna bürenip birmeýdan ýatanda, endam-jany garader boldy. Näçe günläp maňlaýy çygjarmadyk hassa suw bolup derledi. Hassanyň teninde lowlap duran gyzgynlyk hem şol şaglap inen aýy der bilen çykan ýaly boldy. Jany rahatlyk tapan hassa azrak ymyzgandy. Näçe gün bäre irkilmedik gözleriň awusy gaçdy.

(Ý. D. «*E.*») (80 söz)

Kitap. Mundan-da zat çykmady. Onsoň oglumy işanyň elinden alyp gaýtdym-da, bir baýa çoluklyga berdim. Myrat jan ýetişip barýan ýigit, çolukçylyk etse, haky boljak. Bu-da bize kitap okap bilençe gerekdi, ýagşy ýigit, ol ýyllar.

Gün geçýär, günden soň aý geçýär, onsoň ýyl geçýär. Gum tozaýar, oba ýazlaga göçýär, ýene-de şu gola göçüp gelýär. Şeýle, hemme zat öňki-öňküligine bolup barýar. Ine, bu kitap-da keýwanynyň bukjasyndan çykman ýatyr. Men takat tapman, käbir wagtlar onuň ýüzüni açyp, kagyzlaryny agdaryşdyryp görýärin. Şol kepjesakgal mollanyň oturyşyny edip, ony öňüme alyp oturýaryn.

(N. S. «K.») (90 söz)

Ruhy çeşme. Ol adam kalbyny päkleýän, tämizleýän we teşne ýürekleri gandyryň, hyjuwlandyryň, joşdurýan, täze ýeňişlere atarýan, başymyzy belende göterýän iň ygtybarly serişdedir, ruhy ýimdir.

Kitap bilen dostlaşyp, heniz ondan zyýan çeken ýok. Kitap adamyň ruhy dünýäsine bezeg berýär. Ony özüne hemişelik hemra edinen adam durmuşda bagtly bolýar.

Türkmen aganyň sowatly adama, akyldara goýýan sarpasy, sylag-hormaty örän ýokarydyr. Şindi syn kylsaňyz, okumyş, pähim-paýhasdan ýüki ýetik adamyň orny hemişe tördedir. Türkmeniň törüne bolsa diňe mynasyplaryň geçmäge haky bardyr, ol her bir öňýetene rowa görülýän däldir.

(T. J. «A. a. a. a. A.») (83 söz)

Bally molla. Şunluk bilen, birnäçe gün geçenden soň, ussa Gözeli aljagyny has çynyrgatdy. Aýalyny aýryp, hatyny berdi hem goşuny paýlaşdy. Ussa bir tam, bir düşekçe, bir ýassyk, bir ýorgan, bir çäýnek, bir käse we şunuň ýaly bir-bir zatlardan ýetdi. Dört aýaklydan bolsa guýrugy küle bir gök eşek ýetdi. Çagalary bolsa ejesiniň ýanynda bolmaga göwnediler.

Soň ussa özüne timar bermäge başlady. Ol sakgal-murtundan zat goýman aýyrdy. Geýim-eşigini-de üýtgedip ugrady. Ozaly bilen eg-

nine maýka, aýagyna jalbar geýdi. Maýkanyň etegini jalbarynyň içine salyp gezmegi çykardy.

(*A. D. «B. m.»*) (84 söz)

§ 2. Morfologiýa. Sözler. Söz ýasalýş ýollary. Sözleriň gurluşy

Akpamyk. Akpamygyň enesi bir köke edip beripdir. Akpamyk kökejigini önüne salyp tigirläp ugran. Akpamygyň bir pişijegi bar eken, olam Akpamygyň yzyna düşüp, üç tirkeş bolup ýola düşýär. Akpamyk dem-dynjyny almak üçin ýol ugrunda birazajyk irkilýär. Şol wagt pişigi kökejigiň bir gyrasyny gädipdir. Akpamyk ýene tigirläpdir, bolmandyr. Ahyry aglamaga başlapdyr. Birden palçyk edip, gädigi beklemek ýadyna düşüpdir. Derrew palçyk edip, kökaniň gädik ýerini bekläpdir. Ondan soň tigirläp barýarka, bir dagyň gowagyna barypdyr. Görse, gowagyň içi bütün ganly geýimden doly, birnäçe et asylyp goýlupdyr.

(*«T. h. e.»*) (82 söz)

Görogly. Görogly şol haýdap gelşine Araz çayynyň üstünden geldi. Ol Gyrata gamçyny bir bulady welin, çayyň on baş gez aňyrsyna düşüp ötägitdi. Çaydan geçenden soň, az ýöräp, köp ýöräp, ençeme daglardan, çöllerden aşyp, türkmen sährasyna ýetip, il-ulsuna aralaşdy.

Görogly öz çopanlarynyň goýun bakýan meýdanyna geldi. Şu ýerde atyny doýurmak isläp, Gyraty bir otluk ýere goýberdi. Ol çopanlaryň haýsy yhlasly, haýsy yhlassyzdygyny, ýurtda näme gep-gürüň bardygyny bilmek üçin, üst-başyny üýtgedip, olaryň golaýyna bardy. Çopanlar oňa kölegä düşek taşlap berdiler. Ýadap baran adam özüne belli, derrew uka gitdi.

(*«G.»*) (83 söz)

Çerkeziň aladasy. Onuň ýitije gözleri her bir çugmak çöpe, her bir ulurak daşa çenli saýgarmaga çalyşýardy. Emma uzak wagtlap

onuň gözlerine üýtgeşik bir zat görünmedi...Şol barmana, birdenkä bolsa, ýigrimi ädimlik önündäki gür çöplük onuň gözüne has goýry bolup göründi. Onuň göwnüne bolmasa, şol çöplügiň içi boş däl ýaly bolup duýuldy. OI kakasy bilen awa gidende, şonuň ýaly çöplügiň içinde hatda towşan ýatan hem bolsa saýgarýardy, içi jandarly çöpüň daşynyň hem üýtgeşik görünýänini kakasy oňa öwredipdi.

Ýöne weli, kim bilýär, şol çöplügiň içindäki jandarlar Çerkeziň yzarlaýan jandarlarymy ýa-da yzy jojukly mekejinmi?

(B. K. «Y. M.») (90 söz)

Tanap çekdi. Tanap çekmek oýny toýlarda, dürli dabaralarda köpçülikleýin oýnalýar. Iki topar bolup ýüp dartysmak bedeni terbiýelemekde uly ähmiýeti bolan sport oýnudur. Bu oýny oýnamak üçin her topar çyzygyň bir tarapyna geçýär. Çyzygyň iki tarapyndan hem iki-üç ädimlikde ýene kiçijik çyzyk çekilip, bitarap zolak döredilýär. Oýunçylara seretmek üçin emin hökmünde araçy goýulýar. Soň oýunçylara uzynlygy alty-sekiz metr bolan tanap berilýär hem-de ony dartmaga deň buýruk berilýär.

Ortakaky esasy çyzyga çenli iki tarapyň hem gelmäge haky bar. Emma ol zolakdan çykyp, esasy çyzygy basan ýa-da basyp, beýleki tarapa geçen topar ýeňlen hasap edilýär.

(«G.» ž. 2013.) (92 söz)

Garaşylmadyk habar. Oturanlaryň bary zöwwe ýerlerinden turup, birsalym aňk bolşup durdular. Gara at Kiçijik mollanyň Owganystana ilçi giden agalarynyň ulusy Muhammetsapanyň atydy. Onuň jylawyny süýröp boş gelmegi ilçilere bir zat bolandygyny aňladýardy. Ýomuda-gökkeňe şöhraty düşen, tekeleriň arasynda dagam tanalýan düldül ayakly, ynsan häsiýetli Gara atyň bir bela bolmasa, eýesini taşlap gelmejekdigi bellidi. Öýden çogup çyksalar, janawar gapyda boýnuny burup, perişan halda durupdyr. Döwletmämmet molla ylgap baryp, onuň ýüz-gözünden sypady, ýüzüni ýüzüne sürtüp, bagryny paralap, özelenip, ondan habar sorady:

– Janawar, eýäňi nirede goýup geldiň? Diliň bolsa, sözlegin!

(S. A. «G. g.») (86 söz)

At wepasy. Gara at Garry mollanyň egnine tumşugyny goýup bir hokrandy. Kiçijik molla tarap öwrülip, onuňam ýüzünden ysgady. Janawar edil adam ýaly. Bir dil-agzy ýok. Eýesiniň başyna düşen külpetleri habar bermek üçin niçe daglardan, niçe düzlerden aşyp gelipdir. Ýolda-yzda otlap-suwlap, bir aý, aý ýarym ýol söküpdür. Ynha, indem habaryny berip bilmän, boýurganyp dur...

– Haýwanda munuň ýaly akyllý janawar bolmaz. Pygamberimiziň jennetde münjek Byragy hem bolup bilse şunuň ýalydyr-diýip, bagşy daşyna üýşen jemagata atyň gelşini janygyp gürrüň berýärdi.

Nuraly bagşy öten gije Atagurban serdaryň obasynda saz çalyp otyrды.

(S. A. «G. g.») (89 söz)

§3. Söz toparlary. Atlar. Atlaryň many aýratynlyklary we gurluşy

Sazanda. Sazanda hanyň ýanyndan turup, myhmanhana barýança şeýle pikir etdi.

Ony bir kiçijik tama alyp bardylar. Tamyň içinde bir adam oturybermeli düşek bar. Ýekeje ä pişgesi bolup, ol hem ýumruk sokaýmaly darajyk. Onda bu golaý-goltumda adam hem ýaşamadyk bolara çemeli. Diwaryň ýüzüne ýelmeşen kerepleri bagşy gördi. Ol her halda munuň içine özüniň pikiri we dutary bilen ýerleşip bildi.

Ýanynyň bir çäýnek gök çäýy bilen bir tabak petir getirip, oňa berdiler. Ol nahardan-çaýdan iýip-içip egismedi.

Işdäsi ýanypdyr. Goýberiljek at ýaly galpyldap pikir edýär.

(N. S. «Ş. b.») (83 söz)

Meret. Ynha, iki ýarym hektara golaýrak haýadyň içi. Onuň her erňeginde erik agaçlary, birki tanap ýerinde alma, armyt we şuňa meňzeş miwe agaçlary bardy. Galan ýeriň köpüsini üzüm agaçlary tutýardy. Haýadyň ortasyndan geçýän suwly ýabyň gyalary hatar igde we tut agaçlary bilen dolup durýardy. Ýabyň bolsa çüýşe ýaly dury suwy

ok ýaly çalt akýardy. Meret hem ýabyň ýokary gapdalynda bir peliň içinde joşgunly ýürek bilen kätmeniniň sapyndan ykjam tutup, egninden aşyryp, yzly-yzyna urýardy. Ýer bolsa kätmeniniň aşagynda darka-darka ýarylyp, öz-özi agdarylyp barýan ýalydy.

(A. D. «M.») (85 söz)

Gülendam. Gülendam agzyny Arabyň gulagyna gabatlaşdyryp şeýle bir gygyrýar welin, eger-eger zaňňar sarsanogam.

Ol ýanyna geçip dep, bu ýanyna geçip dep, şunça depeni bilen, bu gygyrany bilen oýanmansoň, arkan düşüp ýatan adamyň garnynyň üstüne münüp, aýbogdaşyny gurup, ýaýrap oturyberdi. Garnyndan bir agyr zat basyberensoň, Arap demini ýygnap, içini çekip, bir pyşgyryp goýberdi, Gülendam zyňlyp honda düşdi. Munuň bilen hem oýanmansoň, iki sany ullaňan ýassyk getirip, her haýsyny burnunyň bir ýan deşigine dykyp, iki sany pyýada hem taýak bilen itip dur.

(«G.») (80 söz)

Myrat. Bir söz bilen ejesini şatlandyryp bilse, onuň hem armany ýokdy. Emma häzir onda şeýle gurp, şeýle şäht, şeýle ukyp ýokdy. Eýsem-de bolsa, ol diwanyň üstünde dikelip oturdy, pallaýan şekilinde uludan dem aldy. Ondan soň kirpikmen gabaklaryny galdyryp, içini dökjek ýaly göründi. Emma ejesiniň soragly gözüne garandan soň, ýene ýüzüni beýläk sowdy, sypalga agtardy.

Şol wagt, hakykatdan-da, penjireden salkynjak şemal urýardy, penjireleriň iki ýanyndan sallanýan ýukajyk tutularyny biraz galgadyrdy. Howry öçen Günüň şöhesi bolsa penjireden ötüp, nagyşly şkafyň ýüzünde oýnaýardy, aýna degip gaýdýan şöheleler towsaklaýardy.

Şeýle-de bolsa, Myrat üçin yssydy.

(B. K. «A. ä.») (86 söz)

Ussatlar. Olar ilkinji gezek özara şeýle bäsleşik guranlarynda, Magtymguly bir harpyň aýdylyşynda säwlik goýberipdir we utulypdyr. Muny onuň kakasy Azady bilip, ogluna igenipdir:

– Menden idin alman, şeýle jedelli gürrüňe giräýmegin – diýip, berk tabşyrypdyr we ogluna halypalyk edip, tälim berip başlapdyr.

Soňky bolan bäsleşikde Durdy şahyr Magtymgulynyň sygyr arkaly beren sowalyna dogry jogap berip bilmän, utulanyny boýun alypdyr. Durdy şahyryň özem halypa-mugallym hökmünde Magtymgulynyň uly şahyr bolup ýetişmegine köp täsir edipdir. Köp gezeklere çeken goşgy aýdyşyklarynyň netijesinde Magtymgulynyň türkmeniň uly şahyry bolup ýetişjekdigine ynam bildirip, oňa ak pata beripdir.

(G. B. «*Ä. i. ä. g.*») (88 söz)

Mämmetjan. Bular howlynyň bäri ýanyndan baryp, bu döwden zatlary alyp, ony yzyna gaýtardylar. Ondan soň bu zatlary Symruguşuň üstüne ýükläp, özi hem münüp gidiberdi. Ynha, howlynyň işiginden bardylar. Howlynyň işiginde hem bir döw garawul duran eken. Biraz bilmedik kişi bolup, ondan ony-muny soran kişi bolup, ýanyna golaýlaşyp, almaz gylyjy bilen döwüň kellesini kakyp goýberdi. Bu döw duran ýerinden agdarylyp gitdi. Ondan soň Mämmetjan Symrugyň arkasyna mündi-de, mundan geçip ugraberdi. Onuň önünden bir süri towuk çykdy. Mämmetjan olaryň önüne häлки bugdaýlary döküşdirip gidiberdi.

(«*T. h. e.*») (84 söz)

§4. Atlarda köplük we degişlilik

Aşyk Aýdyň pir. Aşyk Aýdyň dutary alyp kakyp ugranda, Görogly:

– How, bagşy aga, ýaman gartaň görünýärsiň-le, kyýamat namalary diýip oturma, aşyklyk ýollaryndan bir nama gaçyr, biziň hem göwnümüz galksyn hem-de bir aýdym eşidene meňzeş bolaly-diýdi.

Aşyk Aýdyň pir bagşyçylyk bilen, saz bilen, söz bilen iş bitýän bolsa, birinde hakyny goýberjek adam däl. Ol indi öz diýeniniň boljagyna gözi ýetip, Görogly ýaly şägirdiniň bardygyna guwanyp, eline tylla desseli gazmasyny alyp, gollaryny çermäp, sazyny timarlap,

dutaryň gapagyna kakyp, ýüpek kirşinden zaryn ses çykaryp, görene göz, eşidene gulak edip, bir nama aýdar boldy.

(«G.») (90 söz)

Buýsanç. Sazandany başga bir halynyň üstünde oturdylar. Onuň gözleri öz halylarynda, olara oturan ýerinden göz gytagy bilen seredýär. Öz halylary beýleki halylara goşulman, olaryň içinden saýlanyp çykyp durlar. Sazanda olaryň gowudygyna, öz aýallarynyň hünärlidigine şu ýerde ýene-de bir gezek düşündi. «Biziň aýallarymyzyň öwünmäge haklary bar. Olaryň gara öýde oturyp dokan halylary, gör, nirelere düşüpdür. Hanyň arzyly adamlary olaryň üstünde oturyp bilseler armanlary ýok. Ýöne olar bu ýerlere nähili düşdükä? Belki, biziň halylarymyz Pereňistana daga-da düşüp, ol ýerlerde hem hemmelerden saýlanyp, halkyň gözünü özüne çekip bilýändir». Ol şeýle pikir edip, özünüň şu pikirinden köp zatlary ýadyna düşürdi.

(N. S. «Ş. b.») (96 söz)

Toýda. Mamur eje Arzygülden ýadygär galan uzyn ak seçeklini süýröp, guş tüpeňlejek ýaly küýkerip, agyr märekäniň arasynda iki-baka hozanaklaýardy. Ol neneň begenmesin. Biziň türkmenlerimiziň şu däbiniň gurbany bolaýyn. «Toý tutjak» diýip sähedini bellesen bes, galan aladany il-gün edýär. Halat-serpaý getirýän, söwüşlik janly getirýän sanardan kändi.

Mamur ejäniň sabyrsyzlyk bilen garaşýan günü geldi. Uzyn hataryň ähli ýerinde toýdy. Ojaklara atarylan dört gulak gazanlarda işsekdir öweç goýunlaryň eti bişse, ýene şonça gazanda eli kepgirli aýallar palaw agdarýandyrlar. Her dürli oýunlar, ýaryşlar, aýdym-saz obany göçüreýin diýýärdi.

(A. P. «Ý. e.») (86 söz)

Aladaly it. Golaýdaky obanyň eteginde ýalňyz ýaşaýan kempiriň külbesi bar eken. Onuň önünde suwdan doly golçadyr küýzeler duranmyş, onuň özi bolsa ik egrid oturanmyş. It bir küýzäniň ýanyna baryp, ony göterjek bolupdyr. Kempir oňa elini salgapdyr. Küýze itiň dişinden sypypdyr-da, golçanyň üstüne gaçypdyr. Golça kül bolup, suwy ýere çaykanyp gidipdir. Kempir taýak alyp, iti urmak

üçin ýerinden galypdyr, it onuň eteginden dişläp, burnuny onuň aýa-gyna sürtäp, guýrugyny bulaýlamaga durupdyr. It daga tarap ylgapdyr-da, onsoň ýene kempiriň ýanyna gaýdyp gelipdir. It bir bedräni, bir ýüpi görkezipdir-de, kempiriň aýagyna oýkanmaga, onuň etegin-den çekmäge durupdyr.

(M. A. «D. d.») (90 söz)

Artyk. Tejen derýasy bu ýyl alabahardan joşup gelipdi. Ýylyň rejesi örän oňat bolup, daýhan ogly Artygyň ünsüni özüne bakan çekýärdi. Onuň daýysy bilen bile süren şüdügärinde gögeren bug-daýlar ýylak ýaly dürterişip galypdy. Meýdanyň görnüşi örän oňatdy. Ol öz ekinine baka ene ýapdan sowup, ýansalma çekýärdi.

Artyk günleriň birinde günorta düşleminde gelip, çay içmäge oturdy. Ajymtyk gök çayyň täsiri oňa biraz ýetdi. Ol dürli oýlar arasynda Aşyry ýadyna saldy. Biri oňa ýaman habar hem aýdypdy. Aşyry Gullyhanyň tussag edenini mälim edipdi.

(B. K. «A. ä.») (81 söz)

Bahar. Gijäniň heniz şam salmadyk Aýy giň asmandaky bölejik bulutlara girip çykýardy. Dolan Aý giň äleme şöhle saçýardy, käte-käte hem ýüzüne perde çekýärdi. Öwsüp duran şemal garaňky gatlyşandan beýläk salkynlap başlady. Niredendir bir ýerden üstüne ýagyş sepeläp guran syzanyň, şor garaganyň sorumtyk nemli ysy şemala aralaşyp gelýärdi. Ine, şu agşam hem Bahar öz jaýlarynyň içinde hemişeki oturýan stolunyň başyndady. Emma ol gaty tukatdy, çykgynsyz pikire düşen adama meňzeýärdi, hatda höwesli okamak üçin stoluň üstünde açan kitaby hem onuň pikirini özüne baka çekip bilmedi.

(A. G. «K. e.») (83 söz)

§ 5. Atlaryň düşümlerde üýtgeýşi

Gopuzlyja gyz. Ol mekdebe ýetmäge mähetdeldi. Şonuň üçin hem ol gele-gelmäne tamyň kölegesindäki süýnmek oturgyjyň üstünde oturdy-da, emay bilen gopuzjygyny çykardy. Gopuzyň dilini

döwäýmejek bolup, onuň daşyna bir uly ýaglygy gatlaşdyryp oran ekeni.

Jeren gopuzyny çykarandan soň, hemmeden ozal rugsat sorayan ýaly bolup, öz ejesiniň ýüzüne çalarak ýylgyryp seretdi we ejesiniň ýüzünde hiç bir garşylyk alamatyny görmänliginden soň, gopuzyny agzyna salyp, dişleri bilen çalarak gysdy-da, demini çekdi. Gopuz ýaňlanyp başlady.

Gyzjagazlar derrew onuň töweregine ýygnandylar.

Jeren gopuzynyň owazyna görä kä çalt, kä sadaja dem alyp çalýardy.

(H. Y. «G. g.») (87 söz)

Kitap. Köpçülik öz diýenini etdirdi, molla olaryňka geldi. Onsoň ol sesine bat berip, okamaga başlady. Okady. Dili ýetişdiginden ýary gijä çenli okady. Menem eşitdim...

Kitap, onuň okalyşy, onuň içindäki sözleriň meniň ýüregimiň üstünden turşy meni haýran etdi. «Bu nähili beýle bolup bilýärkä? Ol ýüzüne seredýär-de hemme zatlary, öz durmuşyndan, gündelik eşidip ýören zatlaryndan, ýöne weli dilde diýip bolmajak, aýtmagy hyýalyňa-da getirmedik zatlaryňy diýişdirip barýar» diýip, pikir edýärim. Men kitap şeýle gyzykly zatdyr, adamy pikir etdirýän zatdyr, adamyň durmuşyndan sözleýän zatdyr öýtmeýärdim ahryr.

(N. S. «K.») (83 söz)

Akar suwuň aýdymy. Akar suw maňa öz dilinde aýdym aýdyp bererdi. Ol aýdym meniň gam-gussamy ýeňledýärdi. Balyklar ýörite meniň göwnümi açjak bolup böküşýärmikä diýerdim. Dünýäde akar suw bilen balykdan arassa zat bardyr öýdemok. Tebigat bizi akar suwa bagly edip döredipdir. Suwda şapyrdaşýan balyklary suwdan çykardygyň ölýär. Adamam şeýleräk.

Akar suw maňa arassalyk hem-de sahawat barada aýdym aýdyp bererdi, ynsanyň ýüregi akar suwuň gözbaşy ýaly dury hem-de josgunly bolmalydyr. Biz: «Wagt suw ýaly akyp barýar» diýýäris. Biziň ömrümüz öz matlaby babatda akar suwa meňzeş. Akar suw altynbaş bugdaý bilen elwan gülleri dogurýar.

(B. H. «A. s. a.») (91 söz)

Bagtyýarlyk döwri. Paýtagtymyzda çar ýanyňy gurşap alan, halkymyzyň amatly, rahat durmuşda ýaşamagy üçin gurlan dünýä ülnülerine laýyk gelýän ajaýyp ýaşayş jaýlarydyr öndüriljekli zähmet çekmek üçin ähli mümkinçilikleri döredilen edara-kärhanalaryň binalary guwanjyňy goşalandyrýar. Döwletimiziň adam hakyndaky aladalarynyň netijesinde ak şäherimiz Aşgabatda bina edilen ajaýyplyklary sanasaň, sogaby bar. Biz bu gün şol üstünlikli geçilen menzile ser salanymyzda, eziz Watanymyzyň, mähriban halkymyzyň dünýä döwletleriniň arasyndaky at-abraýyny galdyrmakda näderejede kâmil ýoly saýlap alnandygyna şaýat bolýarys. Türkmen halkynyň abadan durmuşda ýaşamagy üçin il-ýurt bähbitli kabul edilen kararlardyr kanunlar, permanlardyr maksatnamalar bolsa türkmeniň at-abraýyny hasam belende göterýär.

(G. B. «T. d. ö.») (94 söz)

Göroglynyň döreýşi. Birsalymdan soň çaga, ýene öňküsi ýaly, görüň daşyna çykdy. Çykan badyna hem eýere gözi düşüp, şoňa baka ugrady. Baryp, onuň gaşyndan ýapyşyp, üstüne bir aýagyny atagada dyzady welin, bu ýan tarapyna agyp togalandy. Ol ýene turup münmekçi boldy, emma bu sapar jaýdar atlanyp, üstünde oturdy-da, loňkuldap oýnamaga başlady. Çaga eýeriň üstünde ep-esli oturandan soň, endamynyň ýylsyna ýelim ýumşady. Endamy durşuna tüý bolup duransoň, çaga eýere mäkäm ýelmeşip, durdugyça berkleşdi. Soň çaga ýadap, düşüp gitmekçi boldy. Emma düşüp bilmedi.

(«G.») (80 söz)

Küren oba. Gündogardan günbatara bakan uzan agyr küren oba ilerli-gaýraly hatar gurap, asudalyk bilen ýaýnap otyrды. Şol oba-da Tejen uýezdindäki obalaryň hiç birinden üýtgeşik dälди, olar biri-birlere doganlarça çalyм edýärdi. Şol hatara öýlerden çykýan tezek, töňne ysly çalyмtyk tüsseler biri-birine gatyşyp, dury asmanyň ýüzüni ýeňiljek gaýmakladýardy-da, yga bakan adajyk hereket edýärdi.

Obanyň önüni syrıp, gündogardan günbatara bakan geçýän nobur özüniň belent raýyşy bilen serhet çekip barýardy. Obanyň ýokary

hem ýeňse gapdallary owunjak ýaplyk, joýalyk bolup, ýeriň ýüzi petir bezelen ýaly çukanak bolup görünýärdi.

(B.K. «A. ä.») (83 söz)

§ 6. Sypatlar we sypat derejeleri

Ataýry gelin. Ol hakykatdan hem ataýry sypatly, dar maňlaýly, gür gaşly, çakan gözli, it dişli, hažžyk agyzly, çüri dodakly, bilbil aýakly, agajetli, garaýagyz, şilliň uzyn bir aýaldy...Şeýle jübtek agyzdan bolsa şerebeden, ýürek bulaýan zäkden başga zat çykmaz...

Ataýry gelniň dili ýaşmakdan tiz çykdy. Onuň şaňňy sesi ni hataryň bu başyndan geplese, ol başyndakylar hem eşitdi. Onuň dabanyň darsyldysy ilerki hatardan gaýraky hatara baryp ýetdi. Ataýry gelin sanly salymda Ballynyň gerşinden basyp, Halnazaryň sakgalyndan hiňňillik uçdy... Ataýry gelinden Halnazaryň hataryndaky iki aýaklylar däl, hatda dört aýaklylar-da heder etdi.

(B. K. «A. ä.») (86 söz)

Sazanda. Ony öz obasyna ýetirmezdiler. Bu gün bir obadan gelse, ertir ikinji bir oba alyp giderdiler. Ony ýalaň «bir günlük» diýip, öz obasynyň adamlaryndan sorap alyp giderdiler. Ýöne welin şol «bir günlük» diýlip alnyp gidilen sazanda gaýdyp bir aýdan-da, iki aýdan-da gelmezdi. Hemişe şeýledi. Ony öz obasyndan bir çykaryp bilseler, onsoň aňsatlar yzyna gaýtarmazdylar. Gezege durup obadan-oba, öýden-öýe, toýdan-toýa çagyrardylar.

Uzyn, agajetli, garaýagyz, ýaňy otuzdan agan ýaş ýigit sazandanyň bolsa ulumsylygy, jögüligi, năzini artdyrmasy bolmazdy. Şunuň ýaly hem onuň ýadary ýokdy.

(N. S. «Ş. b.») (84 söz)

Kuwwat pälwan. Aňyrsyny bilmeýän adamyň durmuşdaky hereketi ömür ýoluny tarpdan başlan ýaly bolýar. Şejeresini, aňyrsyny bilýän adam durmuş ýoluna belent depäniň üstünden uzaklary görüp bilýäne meňzeýär. Kuwwat pälwan Anna aganyň atasy Pyhy baýyň özünden uly dogany bolmaly. Ol uzyn boýly, eginleri terezilenip du-

ran daýaw ýigit eken. Baldyrlary jürdek, döşi gapak ýaly ýigit ýere agram salman ýeňil hem ätiýaçly hereket edýänligi üçin, onuň il içinde Arslan pälwan lakamam bolupdyr. Bileginden tutan ýa-da egnine elini goýan kişi pälwanyň dartylan ýaý ýaly çeýe, suw berlen polat ýaly sagdyn bedenine haýran galypdyr.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (87 söz)

Çölün jümmüşinde. Agraslyk bilen dem alyp ýatan Garagum çölüniň jümmüşinde Saparlynyň kalbynda uly alada, ünji at salýardy. Sebäbi Ahaldan bir mün baş goýny sürüp gelişlerine eýýäm on bäs gün bolupdy. Şu wagtyň içinde düýelere ýüklän suw çelekleri hem boşaberipdi. Goýunlary hem Garagumuň guýularyndan suwa ýakanlaryna-da eýýäm ep-esli gün geçipdi. Üstesine-de howa yssydy. Ýandakly guýusyna – suwa ýetýänçäň dat günüňe.

Gijäniň ýarymyndan soň, daňa golaý Garagumda turan güýçli ýel, apy-tupan asman-zemini gaplap aldy. Tebigatyň bu bolşy Saparlyny has hem alada goýdy.

(B. S. «*B. b. s.*») (82 söz)

Güljahan. Patyşa munuň hemme soran zadyny kanagatlandyrýar. Güljahan bazara baryp, özüniň köp pul berjegini aýdyp, gowy ussalar, işlär ýaly adamlar toplanypdyr, köp-köp iş malyny satyn alypdyr. Bu gyz hemme gerek zadyny jemläp, patyşa bilen hoşlaşyp, ýola düşüpdir-de gidiberipdir. Az ýöräp, köp ýöräp, bular hälki çeşmäniň boýuna ýetýärler, dem-dynçlaryny alyp, ýagşy oýlanyşyp, kârizçiler kâriz gazyp, suw çykarýarlar, birnäçesi özləri üçin öý salýarlar. Iň gowy ussalardan birnäçesi hälki hazynanyň daşyna uly howly edip, içinden Şirwanadylyň köşgi ýaly täsin köşk salypdyr.

(«*T. h. e.*») (80 söz)

Gudratyň güýji. Berdimuhamediniň gözünüň önünde üýtgeşik bir surat peýda boldy.

...Günorta tarapda alysdan howalanyp görünýän dag gerişleriniň, misli bir bulut ýaly gyzyň güläleklerе bürenen uç-gyraksyz meýdanyň ýokarsy bilen ak köýneklige oglanjyk gaýyp barýar. Onuň elleriniň

hereketi akja kebelegiň ganat kakyşyna meňzeýär. Ol öz erkine görä hereket etmän, haýsydyr bir arzuwynyň, nähilidir bir isleginiň yzyna düşüp, özüne bagly bolmadyk bir gudratly güýjüň emri bilen öňe tarap ýüwrüp barýan ýaly görünýär. Hamala, älemde ýer bilen asmanyň arasynda häzir diňe şu ak köýneklige oylan bolup, jümle-jahan onuň islegine tabyn bolan ýaly.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (86 söz)

§ 7. Sanlar we çalyşmalar

Göreş. Ikinji gündäki tutluşyk ýene netijesiz tamamlandy.

Üçünji günem göreş öýläňler saklandy. Göreşde biri ökde, beýleki asgyn diýer ýaly aýanlyk bolmansoň, eminler tutluşygy deňme-deň gutardy diýip hasap etmeli boldular. Tutluşygyň çözgüdi uzağa çekensoň, baýraga goýlan mallaryňam sany köpelip, esli boldy. Bu üýtgeşik bäsleşigi görmäge soňky iki günde goňşy obalardan gelenlerem köpelip gitdi.

Deňme-deňlige myhman pälwan razy bolmady. «Bellisini etmän, yzyna dolanman!» diýdi. Pälwany myhman alan baýam onuň tarapyny çaldy. Baý öz myhmanynyň ýeňenini isleýändigini gizläp durmady. Garaz, pälwanlara ýene bir gün güýç synanyşmaga ejaza berildi.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (87 söz)

Nesil terbiýesi. Bu alada Altyn asyryň altyn nesli baradaky, ata Watanyň gülläp ösmegi hakyndaky aladadyr, Garaşsyz, baky Bitarap diýäryň halkara abraýynyň mundan buýana hem artmagy, ýokarlanmagy ugrundaky aladadyr.

Hawa, öňde bir akyllydar kişi diýenmişin: «Eger-de seniň ýaşayyş-durmuş aladaň bary-ýogy bir ýyllyk bolsa, onda sen bugdaý ek. Ýok, ol aladaň baş-on ýyla niýetlenen bolsa, onda miweli, ir-iýmişli bag ek. Eger-de seniň bu aladaň has uzagyndan bolsa, onda sen durmuş, ýaşayyş dowamat-dowam bolar ýaly, öz nesliňe mynasyp terbiýe ber, ony bilimli-derejeli, hatly-sowatly et».

(T. J. «*A. a. a. a. A.*») (88 söz)

Kyrk dört derwezeli gala. Ýol uzak, gepiň gysgasy ýagsy. Az ýöräp, köp ýöräp, Görogly sürüp, Hüňkar soltanyň kyrk dört derwezeli galasyna ýetişdi. Görogly ýigitlerini galandar lybasyna salyp, gala goýberdi, özem şa galandar bolup, gala girdi. Galandarlar Hüňkar soltanyň köşgüniň töwereginde peýda bolup, onda-munda aýlanyp, topar bolşup geziberdiler. Görogly aýlanyp ýörkä, gözüne bir çar bag ildi, çar bagyň beýik diwaryndan syçrap aşyp, bagyň içine özünü atdy. Esewan bolsa, bagyň ortasynda bir köşk görüdi, şol köşkdən aýdym-saz sesi gulagyna geliberdi. Görogla aýdym-saz bolsa, özüne belli, geçip bilýärmä näme?

(«G.») (85 söz)

Mama. Aýnanyň üç gün öň kesen düýp halysy gözenegiň önünde ýazylgy ýatyrdy. Mama şol düýp halynyň üstünde ýatyp-turandan soň, aýbogdaşyny gurup, çay içmäge oturdy.

Ol birinji çäýnegini boşadyp, ikinjisine ýapyşdy. Onuň maňlaýyny kertip duran börügiňiň aşagyndan burçaklap galan derler biri-birini tapyşdy, ýumry dodaklarynyň üsti bilen etegine baka syrykdy. Iki eli bilen iki göwsüniň aşak ýanyndan tutup, köýnegini ýelpedi. Börügiňi bir eli bilen galdyryp, kellesini gaşady, emma kanagatlanyp bilmän, börügiňi çykardy, saçynyň eteginden kellesiniň kertigi mälüm boldy. Ol başyny aşak egip, börügiňiň içine seredende, burnuna agrylyk ys urdy.

(B. K. «A. ä.») (87 söz)

Maýagözel. Bir gün geçdi, iki gün geçdi. Men bir zada garaşýan ýaly, bir zadym ýetmeýän ýaly bolup ýördüm. Birinjiden, men ýoldaşymyň tabşyrygyny ýerine ýetirip bilmedim, ikinjiden, eger Gözel Amanowna o zady dikanlap sorasýsa, näme jogap berjegimi oýlanýardym. Çyban ýarylyp dynaýmasa, ynjalyk bermeýşi ýaly, bu waka meni öz erkime goýmaýardy. Bahana tapsam-tapmasam, Birinji maý köçesinden günbatarlygyna tarap pyýada ýöränimi kem görmeýärdim. «Belki, işden gaýdyşyn oňa gabat gelerin!».

Işde häli-şindi telefon jyňňyrdaýar. Işledenok. Ýene-de jyňňyrdy. Bu kimkä? Näme gerekkä? Bir ýumuş buýurjakdyrlar-da.

(S. A. «M.») (83 söz)

Ýaryş. Ana, ol ýüzüni aşak saldy, dutarynyň kirşine syntgy berdi. Onuň ýüzüni aşak salyp pikirlenmeginden gorkaýmalydyr. Han bagşysynyň nämesiniň barlygyny aňlap, onuň garşysyna bir zatlar oýlasa-da oýlap oturandyr. Kirişleriň goşulyp gaýdýan perdesine külem barmagyny basyp durdy-da, dutaryň gapagyna kakdy. Ol dutarynyň guratlygyny şu ýerden bilip başlaýardy.

Gulam bagşynyň ýüzünden henizem der akyp dur, syrlyp ýetişse bolany. Ol, nähili-de bolsa, kyn-gyssag gören bolara çemeli. Şüküriň taýýarlygy ony pikirlendirdi. «Munuň bilen deň saz çalşyp oturmak maňa ölüm» diýip, içinden aýdýar-da, onuň ýüzüne seredýär. Häzir hanyň-da, beýlekileriň-de gözleri Şükürdedi.

(N.S. «Ş. b.») (87 söz)

VII SYN

§ 1. Atlar. Sypatlar. Sanlar. Çalyşmalar

Sazandanyň ýaşlygy. Sazanda dutaryň yşkyna ýaş oglanlygynydan düşüpdi. Öz deň-duş oglanlary çybykdan at edinip oýnasa, ol agaçdan dutar ýasanyp, uzynly günü şony gazap geçirerdi. Ejesiniň ýüpegini azajyk-azajykdan ogurlap, öz ýasan dutaryna kiriş edip gutarardy. Goňşularynyň dutaryny çalyş-çalyş bozardy. Ejesi ony ertir bilen ota ýa-da oduna ibärdi. Ol meýdanda öz ýasan dutary bilen meşgul bolup, agşamlyk boş diýen ýaly gaýdyp gelderdi. Ol öz öýlerinden dutarly öýlerde kän bolardy. Özi çalman, kesesinden seredip otursa-da hezil edýärdi. Oňa bir iş buýurjak bolup ýa-da nahar wagty tapmasalar, iň ilki bilen baryp, obanyň dutarly öýlerini barlap çykardylar.

(N. S. «Ş. b.») (96 söz)

Geldi aga. Ýuwaşdan ýumşak tebigatly, mylaýym sözli, her adama süýji dilli, uly-kiçini bir gözde görýän Geldi aga kyrk baş ýaşyna çenli ojagyň içi ýaly ýerini ekip, telli-pelli güzeran bilen bala-çagalaryny zordan ekläp gezerdi. Geldi aga şu ýaşyna çenli başga kişiniň hileli zadyna el urman, haramy-halaly seljerip gezerdi, käte agzyna döküljek bolup duran aşdan boýun towlardy.

Geldi aganyň aýaly Annagülün adamkärçilik tarapyndan bir adam öňe geçmezdi. Munuň aşyna-suwuna päkize bolşy, çäýnek-käseleri ýaňy maşyndan çykan ýaly elmydama lowurdap durşy, biş-düş tagamyna-da gant atylan ýaly iýip doýup bolmazdy.

(A. D. «A. h. h. ü.») (90 söz)

Mirasgär. Anna aga diňe kitap, golýazma däl, eýsem şygyr bilýän, dessan aýdýan, rowaýat sözleýän göýendeleriň dilinden çykanlary ýazyp almagy, toplamagy, ezizläp saklamagy ömrüniň ahyryna çenli goýmady. Çagalykda-da baş-alty ýyl molla gatnan hem bolsa, ol sowadyny, esasan, özbaşdak okap aldy, okamagy, ýazmagy öz zehini bilen öwrendi. Dini mekdep diňe arap sözlerini ýat tutmagy, ýat tutan sözleriňi okamagy öwredýär. Munuň gowy tarapy arap elipbiýini öwrenýärsiň. Anna ýazmaga, onda-da türkmençe ýazmaga ökdeledi. Haçanda ol eline düşen kitaplaryň ýüzüne seredip, adamlaryň oýuna-hyýalyna gelmejek zatlary okap beren mahaly, töweregindäkiler agyzlaryny öweldip galardy.

(G. B. «Ä. i. ä. g.») (90 söz)

Mirap. Atanazar aga ömrüniň köpüsini miraplykda geçiripdi. Şonuň üçin hem oňa diňe bir çagalar däl, hatda ýek-ýarym uly adamlar hem «Mirap aga» diýerdiler. Atanazar aga muňa gynanmazdam, begenmezdem. Ol «Mirap aga» diýene-de öz çyn ady tutulan ýaly: «Haw, guzym!» diýip jogap bererdi. Ol şeýle süýji dilli adamdy.

Atanazar aganyň ýaşı elliden geçdi, emma bularyň ogly-gyzy bolmady. Ikisi ertir-agşam oturyp, perzentsizlik dagyny çekerdiler. Kim bilýär, belki sakgalynyň şeýle tiz agarmagyna şol hem sebäp bolsa bolandyr.

Dogry, oba adamlary Atanazar agany kân tukat bolmaga goýmazdylar: käte üýşüp, onuň öýüne gelerdiler, käte hem ýörite gürrüňini diňlemek üçin, çagyryp äkiderdiler.

(H. Y. «I. a. b. o.») (98 söz)

Medeniýetlilik. Eý görýän garyndaşyň ýa dostuň öýi bolanda-da, myhmançylykda özüni salyhatly alyp barmagy başarmaly, ho-

jaýynlyk satyp, öýdäki kiçilere ýa öý eýesine abyr-zabyr etmek, olary gyssamak, olaryň içindeki zatlary sorag-idegsiz elläp görmek ýaly hereketler salyhatlylygyň nyşany däldir. Öý eýesi bilen medeniýetsiz degişmek hem bolmaýar. Getirilen nahar göwnüňizden turmasa-da, bu babatdaky pikiriňizi daşyňyza çykarmaň.

Myhmançylykda özüňizi şadyýan alyp barmaga çalşyň, beýleki myhmanlar bilen gürründeş boluň, olaryň edýän gürrüňlerine goşulyň. Eger dilewar bolsaňyz, oturanlaryň gürrüňine kybapdaş gelýän ýerlikli ýomaklary, şorta sözleri aýdyp, märekä şüweleň bermek gerek, ýöne köp ýañramakdan, ýersiz-ýere köp gülmekden ägä boluň! Size «medeniýetsiz ekeni»diýmesinler.

(S. A. «E.») (97 söz)

Artyk. Artyk märekäniň çetine atyny sürüp baranda, Gün iki ýanyny deňläpdi. Demir ýoluň günbatar ýüzündäki açyk meýdanda halk baýrakçy ýaly üýşüpdi, adamlar janygyp sözleşşärdiler, atlar kişneşärdiler. Howa petiş bolany üçin, ayak astynda göterilen tozan tot bolup gamaşýardy. Kökerilen ýaly alaşalar biri-birine haýbat atyşýardy, ayaklaryny peşeşýardi, haýkyrysyp çarpaýa galýşýardy. Emma olaryň irişmelerini tutup duranlaryň, olaryň töwregindäki aýlanýanlaryň tozan siňen yüzlerinde şatlyk ruhy ýokdy. Kimler tor-sarylýardy, kimler gazaply garaýardy, kimler böwrüni diňirgeýardi...

Artyk nirä, näme üçin barýanyny şol sagadyň özünde huşuna getirip bilmedi, atyny ýene-de öňe sürdi, tanyş adamlary tanaman geçdi, berlen salamy eşitmedi.

(B. K. «A.ä.») (91 söz)

§ 2. Işlikler. Işlik derejeleri

Zemin gözelligi. Bahar gelip, ýere ýyly girende, Zeminiň şahidi açylýar. Janly-jandarlaryň birnäçesi gýş ukusyndan oýanýar, ýene birnäçesi gýşyň ýesirliğinden boşayar. Aprel diýlende, aklygyň, ak reňkiň göz önüne gelýänligi tebigy zat. Sebäbi bosagadan aprel ätlände, her dürli miweli agaçlar nobata duran ýaly, yzly-yzyna güllemäge

başlaýarlar. Köpüsiniň reňkem ak ýa agymtyl reňklerde. Zeminiň gujagynda tebigat adamlara özüniň nakgaşlyk ussatlygy bilen döreden al-elwan gözelliklerini güjeňleýär.

Owadan-owadan, her çeçegi dürli-dürli güljagazlar baglaryň arasynda uçuşyp ýör. Olar şeýlebir owadan, gözüni aýryp bolanok, emma ol güljagazlara adamlar, näme üçindir, «kebelek» ýa «perwana» diýýärler.

(G. B. «D. g.») (90 söz)

Awda. Yzymyzda küren obamyz tegelenip görünýärdi. Düýeleriň bozlaýan sesleri mese-mälim eşidilýärdi. Öýleriň gapysynda ýakylan oduň tüssesi mawy asmana bakan burugsap barýardy. Peslikde ýerleşýäni üçin mekdebimiz görünmese-de, onuň ýanyndaky guýynyň başyndaky gelin-gyzlaryň üşmeleňi saýgardýardy. Hatda çarhyň jykyrdysy-da gulagyňa ilýän ýaly bolup duýulýardy.

Men gapanlary görmäge howlugýardym. Şonuň üçin-de biz depeden aşak ylgap düşdük-de, gepleşmän diýen ýaly haýdap gitdik.

Ilkinji gapan gurşumyz ýaly ýatyrdy. Bu ýodajykdan towşanam geçmändir. Gapany ýazdyrdym-da, arkama atyp, ikinji gapana bakan eňdik.

Towşan uzaga gidip bilmändir, bir düýp bozagana ilişen eken. Towşan janawar urnup-urnup ysgyndan gaçan bolara çemeli.

(B. H. «G.») (91 söz)

Öwez. Görogly Öwezi goýup, gelen ýerine tarap basdy ata gamçyny. Ol ýol boýy: «Öwez ukudan oýandymyka, meniň ýokdugymy bilip, yzyna gaçyp ötägitdimikä, eger giden bolsa, nireden taparkam, öňem ölümiň öýünde alyp çykdy» diýip oýlanyp, haýdap gelşine daň atyp, Gün çykdy. Görogly giden ýerine golaýlady, görse, Öwez şol öten aňsamky gyşaran ýerinde uklap ýatyr.

Gyratyň burnunyň parryldysy, aýagynyň dükürdisi menzil aradan eşidilerdi. Öwez süýji ukuda ýatyrka, Gyratyň parryldysyna, dükürdisine oýandy. Başyny galdyryp, günbatara seretse, ynha, bir atly gelýär. Atyň göwsündäki alagaýşyň, boýnundaky şaýlaryň, syrly

naýzanyň, haşamly gylyjyň ýalkymy gün bilen çaknyşyp, lowurdap görüldi.

(«G.») (91 söz)

Bagşy. «Eşiden deň bolmaz – gören göz bilen» diýen sözi ýene-de bir gezek tassyklady. Daşyň üstünde ağaç gögeripdir, ulalypdyr. Bular baryp-ha biziň obamyzdan-da görnüp durýarlar. Olaryň köki neneň daşy deşip geçýärkä? Suwy nireden tapyp içýärkä? «Hezreti Aly gylyjy bilen dagy iki ýarypdyr» diýerdiler. Bu dogry dälidir. Heý, bu daşlary gylç bilen iki ýarmak bolarmy? Ýöne welin bu daglaryň aşyklara ýol bermän, üstünde zaryn agladanlary, belki, dogrudyr. Meniň welin ýolum açyk. Ine, şu jülge bilen gitjek oturjak... Bagşy atyň başyny çekip, biraz salym şeýle pikir etdi.

(N. S. «Ş. B.») (93 söz)

Alaşa. Artyk dor alaşanyň ýüzünden, boýnundan, ýalyndan sypaşdyrды. Dor alaşa, adatdakysy ýaly, oňa maňlaýyny tutup, berk oýkananda, Artyk onuň ýüzüne göni seredip bilmedi, ýüregi awady, bogazy doldy. Onuň gözünüň öňüni ümez alyp, birhili başy aýlanan ýaly boldy. Ol alaşanyň niresini sypaýanyny hem düşünmän, uzak wagtlap böwrüni diňirgäp durdy. Alaşa geçip barýan baýtala bakan dyzap, çasly kişnedi. Artyk, göýä ukudan oýanan ýaly, gözünü ýalpa açyp, gazygynyň daşynda aýlanýan alaşanyň lowurdaýan endamyna, gümmezekläp duran sagrysyna, çykyn-çykyn butlaryna, elguşuň petekesi ýaly ileri omzap duran giň göwsüne, müji aşygy ýaly kellesine, ýanyp duran gözlerine syn etdi.

(B. K. «A. ä.») (93 söz)

Keýmir. Obanyň ilaty bu ýyl hem öz guzularyny Keýmire anasyna bakdyrды. Indi onuň guzy bakýanyňa bir aý boldy. Ýene bir aý bakaýsa, onda goýun bilen guzy goşulýar, Keýmir boş galar. Ojara gider, ýandak ýatyrar. Käte agalary Gyzylyň ýa-da Eýmiriň dynjyny berer, Ussamyrat aganyň ýanynda dyrmanar, kömek berer ýa-da molla Mahmydyň kitaby gürrüňlerini diňlä, äkitseler, argyşa gidenlere daklaşar.

Atabaý serdar toýy wada edişinden hem uly tutupdyr. Ähli oýlardan, guýulardan, galalardan gelen toýçular Düňňeleniň ýaýraw oýuna zordan sygýardy. Hatar-hatar alty, sekiz ganat ak öýler, sözenden diki-lip, daşy selin bilen ýapylan giň telärler näçe känem bolsa, toýçulara azlyk edýärdi.

(A. D. «K. k.») (98 söz)

§ 3. Işlik zamanlary. Işlik şekilleri

Üstünlige barýan ýol. Berdimuhamet kitaplary ýöne bir okabam oňanokdy. Olardan soň irde-giçde işde gerek bolar öýden ýerlerini göçürüp alardy. Çagalara nädip çalt okamagy endik etdirmeli, okamagyň durmuşy endiklerini ornaşdyrmak üçin nähili tekstleri saýlap almaly, çagalarda nädip kesgitli bir düşüňjeleri we ynamy terbiýelemeli, okalýan mahaly şol zatlary nädip aňynda aýlamaly we materialy özbaşdak özleşdirmegi öwrenmeli diýen ýaly sowallaryň jogaby onuň ýazgylarynda bardy. Ol öz ýazgylaryny berk düzgüne salyp, olary aýap saklaýardy.

Berdimuhamedi mähriban ölkäniň taryhy baradaky edebiýatam gyzyklandyrýardy. Ol okan kitaplarynda ozal duşmadyk zatlaryna, täze pikirlere, adam ýa-da ýer-ýurt atlaryna gabat gelse, munuň özi oňa diýseň täsin bolup görnerdi.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (98 söz)

Çerkez. Birdenem suwuň beýikden pese akýandygy ýadyna düşüp, guýynyň iki tarapyndaky agyzlary hoňkaryşyp duran söwleriň beýikligini hem pesligini barlaşdyryp gördi.

Haýsy tarapyň beýik, haýsy tarapyň pesdigini anyk takyklyp bil-mese-de, çep egnine tarap gyşarmagy ýüregine düwdi.

Käriz suwsuzam bolsa, içi çygdy. Çerkez çep tirsegini ýere diräp, suwuň içi bilen öňe süýşüp ugrady. Ol ýarym sagat çemesi süýşeninden soň, ikinji bir guýa baryp ýetdi. Ýetse-de ýetdi welin, garaňkynyň içinde üýşüp ýatan adam süňkleri bilen çakyr kelle ýaly bir zada eli

degip, tisginip gitdi. Onuň göwnüne bolmasa, kimdir birem guýynyň agzyndan oňa seredip duran ýalydy.

(G.G. «K.ç.a.») (94 söz)

Durmuş. Hawa, bu pelsepäniň aňyrsynda durmuş hakykaty ýatyr.

On iki synaň sagat bolup, akyl-huşuň ýerinde bolsa, güzeran görmek, gurply ýaşamak şeýle bir kyn däl. Halal işläp, halal ýaşamaly.

Diýmek, saglyk baradaky aladanyň oň hatara geçmegi, döwlet derejesine göterilmegi tötänlik däl. Sebäbi ynsan saglygy ýurduň, galyberse-de, tutuş jemgyýetiň baýlygy hasaplanýar.

Ine, bu meselede hem, Hudaýa şükür, türkmen halky kemrysgal däl eken. «Men türkmen halkyny bagtly halk hasaplaýaryn. Çünki döwlet Baştutany lukman bolan ýurtda saglyk ulgamynda ýetilmejek sepgit ýokdur» diýip, germaniýaly lukmançylyk ylymlaryň doktory aýdýar. Onuň bilen ylalaşmazlyk mümkin däl, ol müň keren mamla.

(T. J. «A. a. a. a. A.») (93 söz)

Öý. Artygyň ejesi oňa saçak taşlamak, süýt guýup bermek bilen meşgul wagtynda, goňşy çatmadan gelen aýal ojagyň gyrasynda oturyp, öýüň içine göz gezdirdi.

Seçekleri gyrlan çemçetorba gapböwürde garnyny gäberdip, iki elini gerip ýatyrdy. Onuň beýlesindäki ýüzi galaýy bilen nagyşlanan sandyk, üç-dört sany göwşüllän, käbirinden ýüňi çykyp duran agyr ýorganlaryň astynda ýegşerilip görünýärdi. Gözenegiň ikiýan gapdalyndaky iki sany reňki solan gyzyň çuwal ezenegini agdaryp, tärinden göz-gülban asylyşyp ýatyrdylar. Olaryň her haýsysynyň üstünde reňkleriniň nämedigi saýgarylmaýan iki sany küle torba naýynjar bir görnüşde ganat gerip durdy. Gapböwürdäki ýabada gurumlap giden iki sany telpek asylygy durdy...

(B.K. «A. ä.») (92 söz)

Gadam aga. Bu adama ýönekeý göz bilen garasaň, diňe öz zähmetinden başga dünýäniň işine düşünmän ýören bir pukaradyr diýip güman edýärsiň. Emma hyrydar göz bilen garanyňda welin, ol adamda, niçik-de bolsa, bir gizlin ýatan buýsanjyň bardygyny duýýarsyň.

Ar-namys üçin gidip iş bitirip gelen ýigitler Gadam aganyň ýanyna gelip, «ony eýtdik, muny beýtdik» diýşip, batyrçylyk hakda, eden işleri hakda ýolbaşçy ata hökmünde oňa gürrüň edip bererdiler. Gadam aga bolsa:

– Biçem däl... Hawa, şol kem bolmandyr... İş bitiripsiňiz, özi biçem däl – diýip, gysgajyk jogap gaýtarardy. Bir agyz geplese-de «biçem däl» diýen sözleri goýman aýdardy. Ol muňa halys endik edipdi, asla «biçem dälsiz» geplemezdi.

(A. G. «P.») (99 söz)

Myllakatlylyk. Haýyrsyz, yzgytsyz adamlardan il gaçýar, güler ýüzli, myllakatly adamlaryň bolsa dost-ýary köp bolýar. Şonuň üçin öýünde, mekdepde, iş ýerinde we köpçülikde adamlar bilen myllakatly aragatnaşyk etmek zerurdyr. Güler ýüz we myllakatly aýdylan hoş söz gahary gelen adamyň gaharyny ýatyryp, ony köşeşdirip biler, emma bilgeşleýin, ýa-da tötänleýin aýy sözün ýa-da hyrsyz ýüzün garşysynda duran adama erbet täsir etjeği hemmä düşnüklidir. «Ýagşy söz ýylany hininden çykarar, ýaman söz – gyljy gynyndan» diýip, ata-babalarymyz örän dogry aýdypdyrlar.

Muhammet pygamberiň hadyslarynda hoşgyllyklylyk, adamkärçilik, päk ahlaklylyk barada öwran-öwran ýatlanýar.

(S. A. «E.») (90 söz)

§ 4. Ortak işlikler. Hal işlikler

Garry çopan. Gurtgeldi her on baş günden goýunlaryny çoluga tabşyryp, oba gaýdardy. Ol muňa hem endik edinipdi. Myrady görmek üçin ugranda, onuň bedenine täzedan güýç gelip goşulardy. Ol Myrady görüp, öz egin-eşiklerini çalşyryp gaýdanda, ýeňlän ýaly, ruhy görülen ýaly bolup gaýdardy. Garry çopan oba gideninde-de, gaýdanda-da belent ruhlulyk bilen aýdym aýdardy. Onuň bu aýdymlyry açyk göwün, ýagşy niýet we bagt hakyndady.

Gurtgeldi açyk göwünli adamdy. Häzir ol elli ýaşyny doldurypdy, emma göwni çaganyňky ýalydy, ol sähel zada begenerdi, sähel zada-da gynanardy.

Gurtgeldiniň nazary öz obasyna düşende, özüne tarap ylgap gelýän Myrady görädi.

(B. S. «O.s.») (91 söz)

Kitaphon. Dogry, kitabyň gadyryny hemme kişi bilýär. Men muny göre-göre gelýärim. Hatda hat bilmeýänler-de, kitabyň içinde näme barlygyny aňmaýanlar-da: «Özüm okap bilmesem-de, pylany jan ulalyp, hat öwrenenden soň, okap berer» diýip we ýene şunuň ýaly dürli bahanalar tapyp oturýarlar. Muny iş salşyp göreniňden soň, has ýagşy bilýärsiň.

Men özümiň bu ugurdaky tejribäme daýanyp, şol salgy berlen garrynyň ýanyna ugradym. Ony öýünden tapdym. Daýaw hem sakgaly döşüni ýapyp duran adam. Ol meni gadyrlylyk bilen garşylady. Gaty soranjaň hem-de gelşiňden, oturyşyňdan, gep urşuňdan seni tanajak bolup dyrşyp ýatan adam.

(N.S. «K.») (91 söz)

Türkmen topragy. ...Türkmen topragy – rysgal-berekediň topragy. Bu toprak kalplara özi deýin giňlik hem salyhatlylyk berýän toprak. Bu toprakda beýik pederlerimiziň yhlasy, arzuw-telwaslary, ömür menzilleri özlerine kökerip ýatyr.

Türkmen topragy – biziň şu bagtyýar günümüzüň, beýik geljegi-miziň güwäsi.

Tebigata mahsus ähli ajaýyplyklar biziň topragymyzda bar. Bir tarapy Köpetdag, beýleki tarapy Köýtendag, Garagum çöli bolsa şol daglara berkidilen sallançaga meňzeýär. Bir seretseňem, çägesine altyn garylan Garagum türkmeniň mukaddes desserhanyna çalym edip dur.

Türkmen halky orta ýazylan mukaddes desserhana meňzeýän berekediň degre-daşyna egelenişip döwran sürýär.

Garagum desserhanynyň ileri tarapynda – Tejen şäheriniň deňsinde önünden Tejen derýasy çykýar.

(G.B. «D. g.») (93 söz)

Jygalybeg. Wezir-wekiller muny öldürmän goýberenden soň, iru-giç onuň bir alamat görkezjekdigini aňyp, ýene öňünden gaçyp ugradylar:

– How, tagsyr, sen bilýärmiň, ol zaňňar ilde ýok at gözlän bolup, üç aýlap gezdi. Elbetde, ol üç aýlap biderek gezen dälidir. Özüniň türkmen il-ulsuna baryp, seniň bar gizlin syryňy paş edendir. «Hünkar bir oýnatgy patyşa eken» diýip, halkyna jar edendir. Sen türkmen halkyny özüňe bakna edip, olardan paç aljak bolup ýörsüň. Indi sen işiňi tapan bolsaň gerek. Türkmenler günde-günaşa gelip, seniň ýurduňy çapyp giderler. «Gurt çagasyndan ekdi bolmaz» diýip eşitmeýärmidiň, tagsyr, bular çöl gurtlarydyr – diýişdiler.

(«G.») (93 söz)

Dursunyň hyýaly. Dursun uly adamlaryň, ylaýta-da, çagalaryň düýe münşüp ýörenlerini görüpdü, şonuň üçin onuň hem bir düýe münüp göräýmek hyýaly göwnünde ýok dälidi, emma welin gorkman hem durmaýardy: «Şonuň üstünden ýykylaýsaň, edil tamyň üstünden ýykylan ýaly bolarsyň!».

Şol agşam howa mazaly garalandan soň, ol tamlaryň ýeňsesine, mallar daňylýan ýataga çykdy. Ýatagyň bir gapdalynda sygyrlar, eşekler daňylgydy, bir çetinde bolsa iki sany düýe daňylgydy. Olaryň biri çök düşüp gäwüşäp otyrды, beýlekisi dik duran yerinden dodaklary bilen yeri süpläp, naharyny gutaryp barýardy.

Dursun çök düşüp oturan düýäniň ýanyna geldi-de, ýuwaşlyk bilen onuň örküjinden sypalady.

(H. Y. «M. g.») (92 söz)

Saz ummany. Ol özüniň bütün ömründe iki sapar aýdym aýdypdy. Bu bolsa heniz özüniň ukybyny, hünärini saýlap alyp bilmän ýören mahallarynda bolupdy. Ine, şu iki gezek aýdym aýtmagy bilen onuň ady Şükür bagşy bolup, il arasynda ýaýrapdy. Ýöne-de bir ýaýramady, örän ýörgünlilik bilen agyzdan-agza düşüp ýaýrady.

Ol soň aýdym aýtmady, özüniň aýdym aýtmagyny düýbünden goýdy. Aýdym aýtmak oňa çylşyrymsyz, ýönekeý zat ýaly bolup göründi. Onuň bilen gyzyklanmady. Dutar onuň ünsüni özüne çekýär-

di. Şonuň bilen gidişýärdi. Dutaryň erkini öz eline aldy, öz ýüregin-däki duýgularyny onuň içine sygdyrmagy başardy. Şonuň üçin-de özüniň dili bilen, sesi bilen berjegini dutary arkaly bermäge dyryşdy.

(N. S. «Ş. b.») (100 söz)

§ 5. Atlaşan işlikler. Kem işlikler. Hallar

Derýanyň boýunda. Tejen derýasy, köplenç, maý aýynyň ortalaryna çenli dolup akýar, soň suwy kesilýär. Ilatyň rysky-rozugäri şu derýanyň suwuna bagly. Suwuň ir kesilmegi – ryskyň ir kesilmegi. Ýöne indi bu obanyň adamlary suwa görä bolýarlar: ekerançylyk ýerlerine, esasan, maý aýynda ýetişýän, soň suw gerek bolmaýan ak ekinleri ekýärler.

Ak ekinler güýzde ekilýär, maý aýynda eýýäm hasyla durýar.

«Altyda bir garyş, birde alty garyş» tapmaçasy ýöne ýerden döremändir: hakykatdan hem, bugdaý güýzüň soňky aýy, arly gys hem ýazyň başky iki aýy – alty aýda bir garyş, soňky bir aýda bolsa alty garyş boý alýar.

(G. B. «D. g.») (99 söz)

Durdy. Durdy şol wagt töweregine garasa, haýadyň üsti adamdan düzüm-düzümdi, yzdan çozup gelyäniň hem aňyrsy-bärsi ýokdy, asyl yzdaýylar öz-özlerinden dowul turzup, uly gykylykdy. Obanyň ileri çeti bolsa bularyň ýanyna ylgaman, gaýta «Goýberme-de, goýberme!» bolşup, bularyň seredýän tarapyňa ylgapdyrlar.

Bu ýerde hem haýadyň bu tarapyndan temmelenip duran märe-käniň haýatdan aşyp, şol tarapa akmagy we iki tarapyň gapma-garpyşmagy üçin ýekeje gykylyk bes eken. Ol hem ýene Durdudan çykypdyr. Ol şindiz hem bütin ili özüniň aldaýandygyny duýman, gaýtam ilin görüp, özüniň bolsa görmeýändigine içi ýanyp, onýança hem obanyň ileri çetinden çozup ugran adamlara gözi düşüpdir.

(H. Y. «M. g.») (95 söz)

Öwez. Bu sözi aýdandan soň, töwereklere aýlanyp gözläp başlady. Ýagys ýagyp, sil gelip, dereleriň ýüzüni daraw-daraw edip, suw oýa baka akypdyr. Dagyň etegi köl bolup, töweregine gamys-gajyr bitipdir, kölüň içi görmenogam. Öwez hanyň yzy gelip, şu köle girdi. Görogly bu kölüň töwereginden aýlandy, görse, Öweziň köle giren yzy bar-da, çykan yzy ýok. «Kölüň çuňrak ýerine ýykylan bolmasa ýagşydyr» diýip howla düşdi. Görogly şol hars urup aýlanyp ýörüşüne, birden kenardaky gamşy bölüp, kölüň içine göz aýlasa, Öwez adanyň ortasynda çök düşüp otыр. Görogly onuň wepalylygyny synamak üçin, ony tapmadyk kişi bolup, Öweze eşitdiribrägede bir nama aýdýar.

(«G.») (97 söz)

Kuwwat pälwan. Bu gün Kuwwat pälwanyň siltemesiniň, badak atysynyň, çilşirme salşynyň öňkülerden üýtgeşikdigini diňe garşydaş pälwan däl, eýsem, şowhun turuzýan märeke-de bada aňdy. Kuwwat pälwan bäsdeşini dyzyna alyp, ýerden bir göterenden soň, entek onuň emelinden gutulan pälwan ýokdy. Ýöne bu peläketi asla göterip boljak gümanyň ýok. Ýeke-täk ýol bar. Ol hem onuň agyr göwresini, güýjüni özüne garşy ulanmak.

Kuwwat pälwan çille mes iner kimin kükredi. Myhman pälwan garşydaşyny yza tездirmek üçin baldyrlaryna zor salyp omzady. Kuwwat pälwan onuň emelinden sowlan ýaly etdi-de, myhmanyň guşagyndan bar güýji bilen tutdy-da, agyr göwräni öz daşynda aýlap başlady.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (96 söz)

El hünäri. Beýik akylдар şahyrymyz Pyragy hem öz döwründe zergärçilik ýaly inçe sungata köp höwes we yhlas siňdirdi. Özüniň çuň pelsepä ýugrulan sygyrlarynda bir bitewi türkmen döwletiniň sarsmaz binýady baradaky arzuwlaryny beýan eden beýik akylдар şahyrymyz ussatlyk bilen ýasan ajaýyp şaý-seplerinde türkmen gelin-gyzlarynyň içki dünýäsini nepislik bilen aýdyň beýan etdi.

Ýurdumyzda onuň pähim-paýhasly sygyrlaryny has düýpli öwrenmek we ýörelge edinmek, şu günki kämil türkmen jemgyýetinde

has-da rowaçlandyrmak, geljekki nesillere ýetirmek barada möhüm işler amala aşyrylýar. Döwletimiz her ýyl ildeşlerimiziň uly toparynyň Magtymgulyynyň guburyna zyýarat etmegine hemaýat edýär.

(G. B. «Y.k.ö.n.») (90 söz)

Ak atly ýigit. Kerwen ýuwaş-ýuwaşdan aşak indi. Indi hälki öňde göze ilen gara has aýyl-saýyl göründi: ak atly, gara telpekli adam ýoluň ortasynda doňan ýaly bolup durdy. Onuň ýüzi kerwen tarapady. Edil şu wagt ony gapdalyndan synlan adam bu ýaş ýigidiň kellä sygmajak agyr pikirleri başdan geçirýändigini duýardy. Ol telpegini edil gaşlarynyň üstüne çenli aşak çümdüripdir. Ýap-ýaňyja onuň gözlerinde gorky alamaty bardy. Kerwen golaýladygyça bolsa şol gözlere ýaş çaýyldy. Ähtimal, şol gözýaşlaram ony ýoluň ortasynda doňduryp goýan bolsa gerek.

Ýaş ýigidiň dodaklary gymyldady, onsoň ol aşaky dodagyny dişleriniň arasyna goýup, gözlerini ýumdy-da, hyrçyny şeýle bir dişledi welin, onun ýüzüne seretmek kyndy.

(B. H. «G.») (100 söz)

§ 6. Kömekçiler. Baglaýjy kömekçiler. Sözsoňy kömekçiler. Ümlükler

Bu kimkä? Sazanda hanyň ýanyna getirildi.

Han bilen bagşy salamlaşanyndan soň, ara dym-dyrslyk düşdi. Bu dymşyp oturmaklyk uzaga çeken bolsa hem hiç kimiň ýüregine düşmeýärdi. Belki, onuň mundan artygrak hem dowam etmegini iki tarapam isleýändir.

Hanyň gözleri bagşyda, onuň dutaryna, gara silkme telpegine, agar çäkmenine we aýagyndaky owadan gülli jorabyna, pikirli ýüzüne, hemme zady göresi gelmeklik bilen garaýan gözlerine seredýär.

Sada türkmen ýigidi. Onuň gyn-gyssag görmän, azajyk-da ýygrylman, örän arkaýyn oturmagy hemmesinden beter özüne çekdi. «Kimkä? Bagşymyka ýa-da ýurt çalyň ýörenmikä? Dutary ýüzüniň perdesi bolaýmasyn?».

Han şeýle pikir edip, oňa syn etmeginden belli bir netijä gelip bilmeýärdi.

(*N. S. «Ş.b.»*) (100 söz)

Oýanyş. Jumanazar aga günde meýdandan odun çöpläp, ony hem arkasyna göterip, bazara äkidip satardy. Onuň puluna un alardy. Aýgül eje ol undan kiçirägede üç sany çörek bişirerdi. Onuň biri öz ogly Sähetdurda ýeterdi. Ol şol çöregi iýip, özüniň köne donuny başyna bürenip, kepäniň dulunda tä ertesi şol iýýän çöregi gelýänçä garaşyp ýatardy. Ondan başga ýetmezdi, gezmäge-de çykmazdy. Jumanazar aganyň hem şol odun daşap, günde kisini günde tapmadan başga işi bolmazdy. Şu owkat bilen bular birnäçe wagt ýaşadylar. Bir gün Sähetdurdy öz-özüne: «Weý, şu ýatysdan hem iş bolarmy? Meniň näme, işlemäge güýjüm ýokmy?» diýdi. Soňra ol kakasy bilen odun ýygмага gidip başlady.

(«*T. h. e.*») (100 söz)

Geň habar. Akpamyk hem göwünli bolup, ümä bardy. Ümä baran gelinleriň biri Akpamygy synap görmek üçin we oňa gizlin bolan bir syryň üstüni açmak üçin şeýle diýdi:

– Kimiň erkek dogany bolsa, törde otursyn, kimiň erkek dogany bolmasa, aşakda, külüň üstünde otursyn.

Bu sözden soň, Akpamyk hem baryp, külüň üstüne geçip, gyzlaryň arasynda oturdy. Bir garry kempir Akpamyga:

– Waý, keýigim, sen ýokarrak geç – diýdi.

Akpamyk:

– Weý, ene, meniň erkek doganym ýok ahyry – diýen.

– Aý, ýüzi gara, ilüň bir-iki dogany bolsa, seniň aňdarda ýaly ýedi doganyň bar, ýokaryk geç, ýokaryk!

Akpamyk geň galyp:

– Men bu wagta çenli muny atamdan-enemden eşitmedim – diýen.

(«*T. h. e.*») (98 söz)

Şöhratly ýollar. Megerem, biz entek nähili gymmatly baýlyga eýedigimize doly akyl ýetirýän dälde. Biziň tebigy genji-hazyna-

myzdan başga-da, bu baýlyk halkymyzyň asyrlaryň jümmüşinden gelýän döredijilik güýç-gaýratyndan, onuň öz Watanyna wepalylygyndan we şol topragy özgertmek ukybyna eýediginden ybaratdyr. Häzir biziň halkymyzyň zähmete we döredijilige, bilimlere we öz-özünü kämilleşdirmäge bolan höwesiniň uludygyna, bedeniň we ruhuň sazlaşygynda ýaşamak, ýurdumyzyň geljegi bolan çagalary bu sazlaşyga çekmek isleginiň çäksizdigine göz ýetirmek üçin daş-töwerege ser salmak ýeterlikdir.

Biziň günlerimizde türkmen taryhy durmuşy özgertmek we ony hil taýdan dünýä derejesine ýetirmek boýunça ägirt uly meýilnamalary we maksatnamalary amala aşyrmak bilen baglanyşykly aýratyn döwri başdan geçirýär.

(G.B. «A.b.b.b. we ş.») (100 söz)

Gyratnyň gözleginde. Gün batyp, garaňky düşenden soň, Görogly Gyratnyň bolýan jaýynyň derwezesini barlap gördi, görse, içinden guply, haýadyň daşyndan aýlanyp ýörşüne bir hoňkaryp duran deşik gördi. Ol deşikden ders zyňylýan eken. Görogly bu deşikden girip görse, seýishana eken. Ol Gyratnyň ýüz-gözünden togap edip, maňlaýyndan telim gezek sypady. Görogly atyny görende, gözünüň ýaşyny zordan saklady. Gyrat hem eýesini tanady. Görogly oňa:

– Wah, syrdaşym, başdaşym, ýowuz günde ýoldaşym – diýende, janawar kellesini Göroglynyň gursagyna goýup, gözünden boýur-boýur ýaş goýberdi. Seýisler Gyratdan gorkusyna onuň aýagyna duşak, kössek salyp, başyna goşa-goşa uýan salyp, gaňtaryp goýupdyrlar.

(«G.») (91 söz)

Gözellik. Biz eýýäm okyjy bilen gözelligiň ýeke bir halasgäri bolman, onuň özüni döredýän adamy hem belende göterýändigini barada söhbet etdik. Men esasy, belki-de, ýaşaýşyň peýdasyna durmuşyň ýeke-täk deliliniň gözelligigine çuň ynanýaryn. Bu ynamy mende we meniň ildeşlerimde terbiýelän, elbetde, halydyr, çünki halysyz türkmen ýok.

Türkmeniň halyçy gelinleri türkmen tebigatynyň gapma-garşylyklaryndan aýratyn jadylaýjy sazlaşygy ýüze çykarypdyrlar. Türkmen çölüniň aýasynda göz gamaşdyryjy näzik, birgeňsi ajaýyp hem ejiz günler... Ine, türkmen halysynyň takyk metaforasy – meňzetmesi.

Adamyň ýaradylyşy şeýle, onuň nazary mydama gözelligiden özüne daýanç gözleýär. Çünki diňe ajaýyp zatlar biziň durmuşymyzy manyly edýär.

(G. B. «J. r.») (94 söz)

Ogul. Çopan eşegini daňmagy ýa-da münmegi-de ýadyndan çykaryp, şol gelşi ýaly eşegini idip, gaýraky agaryp görünýän jaýa ýöneldi. Ol şol barşyna:

– Ogul-a merkeze sag-aman baryp ýetipdir. Haty-da geldi. Hernä, sag-aman okuwyny gutaryp gelgeý-dä – diýip, daşyndan gepleýärdi. Ýaşynyň soňunda oglunyň bolmagy, onuň-da oba mekdebini gutaryp, Aşgabat ýaly şähere gidip okap başlamagy Gurtgeldiniň süňňüni ýeňledýärdi. Onuň garrap, gurap barýan bedenine ýigitlik duýgusyny goşýardy.

Amanow ýaňy sakgal-murty garalyp gelyän görmegeý bir ýigitdi. Ol daşyndan utanjaň ýaly bolup görünse-de, märekemen, gepi-sözi ýerinde bir adamdy. Ol Gurtgeldini eý görýärdi. Onuň bilen oturmagy hemme zatdan beter halardy.

(B. S. «O. s.») (95 söz)

§ 7. Many öwüşginli sözler we bölekler

Ynsap. Bu oylan ekýän ekinlerine yhlas bilen sereder eken, şonuň üçin onuň her ýylky alýan hasyly ýere-göge sygmazmyşyn. Ol örän sap ýürekli eken, hiç kimiň zadyna göz gyzdurmaýan eken.

Günlerde bir gün Sapa ekinlerini suwaryp ýörkä, ýap bilen bir gyzyl alma akyp gelipdir. Daýhan oylan almany suwdan alyp, ýarysyny iýýär. Ol birdenkä: «Be, bu näme boldugy boldy, men bu almanyň eýesinden soraman, ondan rugsat alman, onuň ýarysyny iýäýdim-

le» diýip pikir edipdir. Ony Sapa biedeplik saýypdyr we bu almanyň ýarysyny iýenine gynanyp, onuň eýesinirazy etmek üçin, almanyň akyp gelen ugruna tarap ýabyň boýy bilen gidipdir.

(«*T. h. e.*») (96 söz)

Baýrak. Muhammet turup, çay-çöregini iýip, Meleguşuna iým berdi, oýan-buýan gezdirdi hem birkemsiz şaýyny tutdy. Muhammediň ýoldaşlary bolsa at üstünde Muhammede garaşyp durdular. Muhammet Meleguşunyň uýanyňy gaňtaryp, üstüne mündi-de, ýoldaşlary bilen baýraga tarap ugrady.

Indi dabyrdaşyp, baýraga ýetip barýardylar. Görseler, gara görnümünden görnen jemendeler ýere gurt düşen ýaly bolup görünýär. Muhammet dagy baýraga baryp, baýragyň bir çetinde düşdüler-de, atlaryny oýan-buýan gezdirmek bilen boluberdiler. Baýraga gelen tomaşaçylar iki tarapa bölünip, ortalaryndan köçe açyp, agyl ýaly egrileşip durdular. Atlar bolsa märekäniň ortalaryndan iki ýana daraýar. Garajanly ýorgalaryny sürüji ýigitler telpek basdyryp, ýorga üstünde gaýşaryp, iki ýana sepijeklendirýärdiler.

(*A. D. «M.»*) (98 söz)

Buzlypolat serdar. Onuň Gully ýetimdigini tanadylar. Çerkez onbeginiň aýdyşy ýaly, Gully ýetim Hanaly hanyň atlylaryna per bermän, sag-aman sypypdy. Şondan soň ol oba barmady. Özüniň açlygyna, ýadawlygyna garaman, Buzlypolat serdaryň yzyndan gitdi. Ol iki menzil çemesi ýol geçensoň, bir topar atlynyň gelýändigini gördi. Gully ýetim atyny bir oýda gizledi-de, gelýän atlylaryň kimdigini bilmek üçin ýoluň gyrasynda bukuldy. Şol wagtlar ol batyrdy, mertdi, her neneň gazaba uçrasa-da, ejizlejek däl di. Emma Buzlypolat serdary gördi welin, birden ähli gören horluklary ýadyna düşdi-de, hos-saryny gören neresse çaga ýaly, hamsykmaga durdy.

– Gully han! – diýip, Buzlypolat serdar howsala bilen gygyrdy – Saňa näme boldy? Endam-janyň persala-la.

(*T. T. «M.»*) (100 söz)

Han nökerleri. At halys durupdy. Şu ýere öz sütünini süýndürüp atypdy. Mundan aňryk onuň taýaklap kowulsa hem gideri ýokdy.

Hanyň nökerleri onuň iki jylawyndan şapba ýapyşdylar-da sakladylar. Onsoň onuň üstünden bagşyny tutaklap düşürdiler. Olaryň ikisi iki ýerden sazandanyň egninden dutaryny sypyryp aldylar-da, gabyndan çykaryp gördüler.

Hyrly tüpeň däl! Örän gurat, kirişleri zyrňyldap duran dutar! Eliňe alyp çalybermeli. Onuň şol beýik dagyň üstünde oturylyp düzülişi. Kirişler birazajyk-da gowşajak bolmandyr.

Geň galmaly zat. Olar dutar bilen gyzyklanmadylar. Ony bir ýana elleriniň tersine taşladylar-da, onuň eýesi bilen boldular. Jübüsini, goltugyny barladylar. Onsoň guşagyny çözüp, onuň gatlaryny agtaryşdyrmaga durdular. Dökdüler. Emma ellerine oňly zat ilmedi.

(N. S. «Ş. b.») (99 söz)

VIII SYN

§1. Söz düzümleri we sözlem

Mugallymyň maşgalasy. Öz öýüň, öz ojagyň, öz maşgalaň mährine ýetmek üçin ýüregiň hemişe atygsap durmagynyň nähili bagtdygyny Berdimuhamet hemişe syzýardy. Islegiňi heniz aýdyp ýetişmänkäň bilýän, her bir hereketiňe düşünýän mähriban aýaly Berdimuhamediň bedeniniň we kalbynyň aýrylmaz bir bölegine öwürlipdi. Bu gün oňa onsuz ýaşan öňki günlerini göz önüne getirmegem kyn. Ol asla getirjegem bolanok.

Zenanyň gahary, närazylygy, göwün galmasy onuň bişirýän naharyna geçýär, tagama täsir edýär diýýärler. Berdimuhamet henize çenli Ogulbäbegiň bişiren tagamsyz naharyny iýip görenok. Ýogsa maşgalada sowalgaň bol wagtam, güzeranyň agyr günlerem az bolan dälidir. Ýöne mähir, hormat, sabyr welin, bu ojakda hiç haçan egsik bolmandy.

Berdimuhamet çagalaryny göreninde, özi täzedden doglana meňzeyär.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (103 söz)

Ýürekdeş dostlar. Artyk myhy ýamaşgandan alyp, alaşanyň aýagyny galdyrjak bolanda, alaşa oňa otlukly gözleri bilen garady: göýä ýalbarýan ýaly, öz dilinde bir zat diýýän ýaly, uzyn dilini ýalmandyrdy. Artygyň şol göreje gözi düşende, süňni gowşady, üstünden suw guýlan ýaly pagyş-para eredi, elindäki çekijini gaçyranyny duýman galdy. Onuň öz gözi buldurap, alaşanyň gözünü ýaşly ýaly gördi-de, göwnüne getirenini daşyna çykaryp, gaýgyly bir ses bilen:

– Meniň elimden beri ynjama! – diýip seslendi.

Şol wagt ýetip gelen Aşyr Artyga syn etdi. Ol henize çenli Artyk-da görmedik sypatyny gördi. Onuň gabaklary ýellenen ýaly, ýaňaklary birhili myssaran ýaly, çekgelerinde bir dartyşyk bar ýaly, onuň birhili ýüzi gamaşyp dur, kirpikleri-de biri-birine ýelmeşen ýaly, dokaklary tisginýäne meňzeýär.

(B. K. «A. ä.») (110 söz)

Gulam bagşy. Gulam dolanyp başyny galdyrmady. Sögülse-de, urulsa-da kaýyl ýaly bolup oturdy. Ýüpek düşekçe demirtikene döndi. Ýagdaýyny tapsa, onuň üstünden turjak we nirä-de bolsa baş salgyna gitjek. Ýöne welin yzyndan her kimiň bir zat diýerinden gorkup gozgana-da bilmeýär. Ol şeýle bir utanyp otyrdy - ýer ýarylsa girjekdi. Handan başlap, ol hemmäniň gözünden düşdi. Oňa diňe bir saz adamsy Şüküriň ýüregi awap seretdi-de, nämedir gahar eden ýaly, ýaňky heňiň ýangydyny janagyrylylyk bilen berdi. Dutar gepläýjek bolýardy. Ýöne welin öz ýurdundakysy ýaly sazanda «Sag bol!» diýen sesi eşitmeýärdi. Belki, diňleýjiler öz bagşylaryny sylaýandyr-lar ýa-da hanlarynyň burny-zady bilen gyşaryp giden ýüzünden çekinýärdiler, ýogsam olar «Sag bol, bagşy!» diýerdiler.

(N. S. «Ş. b.») (110 söz)

Uly desga. ...Adamlar biri-birini mähirli gutladylar. Sebäbi şol gün Garaşsyz, baky Bitarap diýarymyzyň durmuşynda mähriban Watanymyzyň geljegini has-da şöhratlandyrjak, onuň abraýyny arşa göterjek, ykdysady kuwwatlylygyny berkitjek, adamlaryň ýaşaýyş-durmuş derejesini gowulandyrjak şanly wakalaryň biri bolup geçdi.

Goja zemin boýunça asyryň, has dogrusy, tutuş üçünji münýýlygyň iň uly suw desgalarynyň biri boljak «Altyn asyr» Türkmen kölüniň ilkinji tapgyrynyň açylyş dabarasy boldy. Ine, dünýä ýaň salan bu çärede, ýagny kölüň açylyş dabarasynda oňa ak pata beren hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň böwediň gulagyny ýazdyrmak üçin ulanan pili, meniň pikirimçe, iň gymmatly eksponatlaryň biri hökmünde täze açylan Prezident muzeýinde degişli ýazgy bilen goýulsa hem-de ebedilik saklanylsa, biziň şu günlerimizden geljekki nesillere iň gymmatly sowgatlaryň, ýadygärlikleriň biri bolar.

(*T. J. «A.a.a.a.A.»*) (112 söz)

Kemsindiren waka. Ajap ejeden soň köp aýallar çykyp geplediler we olar özleriniň gymmatbaha şaýlaryny ortada goýdular. Olaryň hemmesi öz ogullarynyň ýa doganlarynyň atlaryny tutdular.

Ine, Aýnajygyň ejesi hem bilezigini goýdy, soňra köp aýallar yzly-yzyna kümüş şaý berdiler.

Jerenjik kemsinip, uly-uludan demini almaga başlady: «Ynha, Tokganyň hem doganlary geler. Meniň kaka janym: «Hany, gyzym, seniň beren zadýň?» diýäýse, men näme jogap bererin. Hany, meniň ejem nirä gitdikä?, ol näme şaýyny getirmedimikä?»

Onuň ýüregi gürsüldäp urdy, gözüne ýaş aýlandy, hamsykdy. Daş-töweregindäki çagalaryň ýüzüne çalt-çalt seretdi, emma göwnüni ynaltjak zat görmedi. Ol hümerlenip duran aýallaryň arasyna gözünü näçe aýlasa-da, şol ýerde goltugy düwünçekli duran ejesini görmedi.

(*H. Y. «G.g.»*) (107 söz)

Ejekejan. Patyşanyň oglyrazy bolupdyr. Ejekejan bir depä çykyp, keýik jigisini çagyrypdyr. Ol gelenden soň, Ejekejan oňa hemme bolan işi aýdypdyr. Keýik hem muňarazy bolan. Şundan soň patyşanyň ogly Ejekejan bilen keýigi getiripdir. Keýige aýdyşy ýaly, tylladan ahyr salyp, kümüşden köken edip goýupdyr.

Ejekejany bolsa toý edip, özi alypdyr. Ejekejanyň ýanyna Patma atly bir gyryn hem beripdir. Aýdan-aý, günden-gün geçip, Ejekejan göwreli bolýar. Bir gün Patma derýa boýuna geýim ýuwmaga giden-

de, Ejekejan hem bile gidipdir. Patma derýanyň gyrasyna bir gazyk kakyp, oňa bir uzyn ýüp dakyp, bir ujuny bilegine baglap, derýa suwa düşüpdür.

Ejekejanam ony görüp, suwa düşesi gelen. Ol suwa düşende, Patma gazygy goparyp goýberipdir.

(«*T. h. e.*») (107 söz)

Orazgeldi bagşy. Deň-duşlukdyr dostluk başgaça bolar eken. Dostum Orazgeldiniň başga ýerik gitmegi muny has-da aýdyň etdi duruberdi. Çünki şagyr-şugruň bir gapdalyna eýelik edip ugran Orazgeldiniň gidibermegine gulagym kesilen ýaly boldy. Diňe bir menem däl. Seredip otursam, obamyzyň agramy şeýle ýagdaýda galypdyr. Berdi jarçy duşsa-da, Ussa agadyr beýlekiler gabat gelse-de, gürrüňleriniň bir ýany şol boldy. Hatda frontdan hat ýollaýan Seyit traktorçy bilen Somak mollanyň ogram ol hakda sorardy.

Orazgeldiniň Mälik başlyk bilen aňry otur-da, bari otur bolşanlaryna geçe, iki aý çemeleri wagt geçendir. Mälik bahanalý gürrüňiniň başlangyjyny ilki Orazgeldiniň almaly hakyny dürli bahanalara baglap, bermezlikden tutdy. Emma ol Orazgeldiniň çakylygyna gelmänliginiň öwezini munuň bilen doldurdym hasap etmedi.

(*R. G. «G. a.»*) (106 söz)

§ 2. Sözlemler. Ýönekeý sözlemler

Agayunus peri. Görogly sözünü tamam etdi. Emma aždarda töwella-tagsyra gulak asmady. Görogly atdan düşägede, iki synyny guşagyna gysdyrды, ýeňlerini çermedi, gylyjyny syryp, aždarda bilen gidişiberdi. Şol barşyna Görogly aždardanyň eýlesinden bir urdy, beýlesinden bir sançdy, ony öldürdi. Aždardanyň gany sil bolup akdy. Görogly bu beladan dynyp, derwezeden girip gitdi. Göroglynyň gudaratyny gören içki derwezedäki sakçylar baş egip, gol gowşuryp, ýol bermek bilen boluberdiler. Görogram ýedi gat derwezäniň içinde açylyp oturan gülleriň ysyny ysgap, köçe söküp baryberdi. Munuň

öňünden hiç bir janly jemende çykmady. Görogly bu ýagdaýa täsin galdy.

Bu gala diňe Agaýunusyň özüniň üç ýüz altmyş perizat-kenizi bilen ýaşayan ýeridi.

(«G.») (109 söz)

Nusgalyk ömür. Başa düşen agyr işler gahrymanlary dogurýar. Mähriban kyblamyň şol agyr ýyllardaky başdan geçiren wakalary, bitiren ymgyr uly hyzmatlary, gaýduwsyzlyklary–uly gahrymançylyk. Men çagalykda mähriban kakamyň şol agyr geçen ýyllar hakdaky gürrüňlerini kän diňledim. Ol ýyllar kakama taplanyş, kämillik mekdebi bolupdyr. Şeýle agyr şatlara merdi-merdanlyk bilen döz gelip, oba adamlaryna goldaw-hemaýat beren, beýik gahrymançylyk görkezen kakama men çäksiz guwanýaryn, buýsanýaryn. Kalbyma dolan şol guwanç, buýsanç duýgularym durmuşa, Watana, il-ulsuma çäksiz söýgi, mertlik, tutanýerlilik, gaýratlylyk, ruhubelentlik, yn-sanperwerlik mekdebi bolup, meni üstünliklerden üstünliklere atardy, bagta eltýän çelgi boldy, her hili çykgynsyz pursatlarda, her bir ädimde maňa hemaýat-goldaw berdi.

Mähriban kyblamyň ömür ýoly–maňa nusgalyk ýol...

(G.B. «D. g.») (106 söz)

Hazyna. Daşyna solak, gyzył gülli çit çekilen galyň kitap elleriňe saldam berip dur. Onuň içi goýy gyzył syýa bilen jezwerlenipdir. El ýazuwy hem örän düşnükli, kim-de bolsa biri bir wagt onuň yşkyna düşüp, yhlas bilen däne-däne edip ýazypdyr. Seretseň bes, öz-özünden okalyp barýar. Okalypdyr. Kagyzlarynyň gyrasy ýyrtyk-ýyrtyk, sahypalaryna el kiri düşüp, yz galdyryp gidipdir. Kän ýyllar elden-ele geçip, okalan bolara çemeli...

Men derrew onuň sahypalaryny waraklap çykdy. Ine, bu meniň gije-gündiz ýatman, zynda ser-sepil bolup ýören eserim. Oba-oba söküp, mün gapydan baryp tapyp bilmedigim, ýene-de mün gapydan barsam-da, tapyp biljegim gümana bolan eserlerimi munuň içinden tapsa boljak.

(N. S. «K.») (106 söz)

Arassaçylyk saglykdyr. Il arasynda «Arassaçylyk saglygyň gi-rewidir» diýen dana aýtgy bar. Adamyň ähli bedeniniň we geýýän eşikleriniň arassa bolmagy onuň saglygyna hem-de uzak ýaşamagyna hemaýat edýän esasy zatlaryň biridir, çünki arassa endam we tämiz eşik bedeniň howadan dem almagyny, onuň peýdaly maddalaryny özleşdirmegini üpjün edýär. Şonuň üçin adam ýuwunmaga uly üns bermelidir. Ertirki bedenterbiýe maşklaryndan ýa-da fiziki zähmetden soň, endamyňy aram temperaturadaky suw bilen ýuwmak gerek. Eliň, ýüzüň tozanda hapalanan bolsa, atyr sabyn çalyp ýuwmaly, munda-da ýagly beden we ýagsyz beden üçin ulanylýan sabynlary bilip peýdalanmaly.

Nahardan oň we soň el-ýüzüňi ýuwmagy endik etmeli.

(S. A. «E.») (109 söz)

Mekdep. Mekdebiň açylýandygy barada habar edildi. Berdimuhamedem, onuň enesem mekdebiň nähili dabara bilen açylmalydygyny bilenokdylar. Ýöne haçan-da mugallym işikden ätläp, okuw otagyna girende, bilesigeliji çagalaryň dokuz jübüt garaja gözleri oňa bilesigelijilik bilen bakýardy. Ynha, şu pursady welin Berdimuhamet ömrüniň ahyryna çenli ýadyndan çykarmaz.

Mugallym elipbiýi öwredip başlanda, çagalaryň elindäki tagtalyga harplary özi ýazyp bermedi. Olara öz elleri bilen ýazmagy öwret-di. Olaryň dürs we owadan ýazmagyny, harplary dogry okamagyny gazandy. Elipbiýi özleşdirenden soň, ýuwaş-ýuwaşdan harplary goşmaga we aýry-aýry sözleri ýazmaga geçmeklerine üns berdi. Elbetde, çagalaryň elindäki tagtalyklary kiçijikdi, ähli tabşyrylýan, öwredilýän zatlar oňa ýerleşenokdy. Bu ýagdaýa mugallymyň «kejebesi» darygyýardy. Ine, şeýle günleriň birinde-de Berdimuhamediniň durmuşynda garaşylmadyk bir waka bolup geçdi.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (110 söz)

Kowgy. Arabyň aty dört-bäş aýdan bäri gozganman bakyda duran atdy. Gyssagly haýdalansoň, aşagynyň ody öte düşen süýt ýaly köpürjikläp, çogup, parça-parça köpük endamyndan saçylyp düşýär.

Arap atyny ýagşy birmeýdan çapansoň, bu köpükler gaýdyp, bir ak der geldi. At harlap, garry Araby zyňmaga başlady. Bu gün ötdi, gijesi ötdi, ertesi çäş galanda, Göroglynyň yzyndan bir gürrüldi peýda boldy.

– How, Bibijan, bir gürrüldi bar-la, bu ýakynlarda aždar barmyka, şir barmyka?

– Görogly beg, aždaryňy-da bilmeýän, şiriňi-de, bu meniň atamýň atynyň gürrüldisidir. Onuň toýnagy gyzan wagtynda, damagynyň harryldysy, burnunyň parryldysy gaty daşdan eşidilýändir, bu şonuň sesidir. Ol seniň yzyňy alyp kowup gelýändir – diýdi.

(«G.») (104 söz)

Öwüt. Eý, balam, ata-enäniň hezzet-hormatyny boýnuňa almak zerur, çünki perzendiň asly ata-enedir. «Näme üçin ata-enemi hormatlaýarkam?» diýmegin.

Bilgin, olar seniň üçin janyny pida etmäge taýýardyr... Eger her bir perzent akylyly we dana bolsa, ata-enä hormat goýmalydyr. Ata-enäniň işi seni ulaltmak, saňa ýagşy gylyk öwretmekdir.

Eý, balam, ata-enäni ynýtma, göwnüni ýykma. Olaryň kalbyny päk saklamaga çalyş, sen ata-enäniň akyly-huşuna hormat goý.

Perzent miwä, ata-ene daragta meňzeşdir. Daragty ýagşy saklap, idegini ýetirseň, miwe oňat we şirin bolar.

Malsyzlykdan garyp bolsaň hem akyldan baý bolmaga jan et. Sebäbi mal bilen baý bolandan, akyly bilen baý bolan ýagşydyr.

(«K.») (103 söz)

§ 3. Sözlem agzalary. Baş agzalar

Hazaryň hüwdüsi. Men häzir Hazaryň hüwdüsini diňläp otyryn. Hon-ha, al-asmanda ak çarlaklar erkana ganat ýaýyşyp, bu bolup geçýän täsinliklere gykuwlaşyp guwanýarlar. Ynha, birdenem olar aşak inip, deňziň pessaýja tolkunlary bilen gujaklaşýarlar, olaryň üstüne münüp yraň atýarlar. Mümkün, ak çarlaklar gojaman deňzi gutlaýandyrlar, mübärekleýändirler...

Hawa, Hazaryň aýdymyny diňläp, meniň uçardanam ýyldam ak ganatly ak arzuwlarym eýýäm uçsuz-gyraksyz Garagumuň jüm-müşinde gezip ýör...

Garagumy goltuklap oturan Yzgant obasy. Ady goja taryhyň gat-laryna siňip giden bu obanyň häzirki ýerleşýän yerinden 15 - 20 ki-lometr gaýrada, göçüp-gonup ýören gum alaňlarynyň arasynda Atak guýy ady bilen tanalýan bir ýer bar. Bu guýynyň ýany çarwalaryň mekan tutýan mesgini.

(*T. J. «A. a. a. a. A.»*) (101 söz)

Ugradyş. Mälikguly Zybagülün garaçynydygyna şobada düşün-di. Şeýle owadan gyzy tolgundyryň, aglamaga mejbur edýän habar ýöne-möne habar bolmaly däl. Ýöne-möne habar üçin Zybagül oda-köze düşjek gyz däl-ä. Mälikguly sesini çykarman, ýaňy ugran arabanyň yzyndan ylgady.

Arabanyň yzyndan ylgap barýan oglan kändi.

Bu her gezegem şeýle bolýar. Oglanlar obadan çykan ýeriň-däki Çömmekdepä çenli ylgap gidýärler. Soňam tozan turzup barýan maşynyň, arabanyň yzyndan seredip oturýarlar.

Mälikguly tigrirlerini jygyldadyp, sozup barýan arabanyň yzyn-dan tiz ýetdi. Ylgap barýan oglanlaryň arasyndan geçip, arabanyň üs-tünde oturanlardan Suhanberdini gözledi.

Suhanberdi arabanyň ortasynda oturan eken. Ol pälwansypat, ýigrimi baş ýaşlaryndaky uzynak ýigit, bimisil dilewar, her hili gülkü-li wakalary aýtmagy gowy görýär.

(*G. B. «D. g.»*) (105 söz)

Atlylar. Edil şol wagt deräniň agzyndan at aýagynyň güpür-gü-püri eşidilmäge başlady. Kiçijik molla geň galyp, ýeňňesiniň ýüzüne seretdi. Oglanjyklaram üşerilişdiler. Göwnüňe bolmasa, uly goşun çozup gelyän ýalydy. Güpürdi dagyň gerşinden gyzaryp çykan Aýyň şöhlesi kemsiz ýagtylan kemerlere, belent gaýalara düşüp ýaňlanýar-dy hem barha golaýlaýardy. Emma hol aşaklara Aýyň şöhlesi düşüp bilmänsoň, deräniň düýbündäki entek garaňky ýoldan at çapdyryp gelyänleri saýgaryp boljak däl. Olaryň näçe atlydygam, niräň at-

lysydygam näbellidi. Barha batlanýan güpürdi namaza duranda, bütin dünýäni unudýan Döwletmämmet molla-da täsir edipdi. Kiçijik molla onuň peşeneli ýüzüne gelişýän uly agzyny hem iri burnuny kämahal birhili gymyldadyp goýberşinden, ullakan gara gözünü sebäpsiz ýere ýumup-açyşyndan alada galandygyny aňdy.

(S. A. «G. g.») (106 söz)

Daýhan maşgalasy. Oraz orta ýaşlarynda gür gara sakgally, egni gök donly, aýagy çokaýly, türkmeniň garyp durmuşly daýhanlaryndan bir adamdy. Ömrüniň ýarysyny daýhançylyk bilen geçirip, häzir hem şol iş bilen meşgul bolmagy sebäpli, tejribesi köpdi. Ekerançylyk işleri hakynda nähili gürrüň edilende-de Oraz ýaş, tejribesi az daýhanlary gürrüňi bilen aňkardardy.

Orazyň aýaly Soltangül ýaňy saçyndan ak giren, garaýagyz bir aýaldy. Inçe işlerde onuň tejribesi köp artyk bolup, Soltangül «çeper» adyny alýardy. Soltangülün dokan zatlary uzak ýurtlarda taryp edilip, ol ýurtlardan gelip, nusgalyk alyp giderdiler. Her kes onuň çykan nagyşlaryny dokmalaryna salybitseler, armanlary ýokdy.

Soltangül Dürli we Dürsoltan atly gyzlaryna agyr işleri buýurman, düýpde oturyp, özüniň inçe işlerden aldyk tejribesini öwredip oturardy.

(A. D. «B. g. B.») (109 söz)

Muhat. Bularyň mekdep döwri, ylaýta-da, gyzykly geçdi. Bular ulaldygyça, sowatlaryny çykdygyça, birek-birege bolan ownuk görüplikleri bellibir ugra girip başlady. Bularyň okuwda hem her biriniň bir ugur tutmagyny mugallym «Her adamynyň bir zada zehini açylgyç bolýar» diýip düşündirse-de, bularyň häsiýetlerine belet adamlar şol çagalykdaky jetligiň dowamydyr diýip düşünýärdiler.

Bu meseläni çözümek hakykatdan hem kyndy. Muhat ene dili bilen edebiýaty ýa-ha halamaýandygy üçin gowy bilmeýärdi, ýa-da gowy bilmeýändigini üçin halamaýardy. Muny Muhat mugallymdan gizläp bilmedi, şonuň üçin ol oglanlara-da paş boldy, hemmeden ön hem Garýagdy duýdy. Şol sebäpli hem ol Muhadyň gowşak ýerine ýapyşdy: dil-edebiýata zor berdi, işi şowsuz hem bolmady, hatda ol

soňabaka ogryn-dogryn goşgujyk we hekaýajyk hem ýazmaga başlady. Emma Garýagdynyň hem gowşak ýeri bardy. Ol näçe bilensirän bolsa-da, onuň hasap-matematika ugry mugallym üçin dumanlyrakdy. Sebäbi onuň ýanyndaky ýoldaşynyň hasaby dogry çyksa, munuňky hem dogrudy, eger onuňky ýalňyş bolsa, munuňky hem ýalňyşdy. Şonuň üçin mugallym onuň partadaşyny birnäçe gezek çalyşdy.

(H. Y. «B.») (110 söz)

Keýigiň aladasy. Keýik baran gününden başlap, durmuşy ejekesiniň şu maslahatlaryndan ugur almaly. Bu hiç ýere ýazylmadyk nesihat Keýik üçin berk gollanma bolmaly. Diýmek, soňky alty aý hem juda bir biderek geçmändir. Başga zat bolmasa-da, şu alty aýyň içinde Keýik nesihatdan-da ýüküni tutdy. Ýöne şu alty aýda Ýurdamanyňam keşbini unudaňkyrlady. Gyşyň bir aýynyň täsin durmuşy ajaýyp düýş ýaly bolup galdy.

Arasy ýolnan şol durmuş ädimsaýy ýakynlaşýar. Hernäçe haýal ýakynlaşsa-da, garaz, ýakynlaşýar. Şoňa ýakynlaşdygyça-da Ýurdamanyň keşbi göz önüne has aýyl-saýyl gelip barýar. «Ol atýüzli, saryýagy, inçemik ýigit bolmaly. Gözi nähiliräkdí? Şar gara-ha däl, goýun gözlüräkdí öýdýän. Dodaklar ýyrşaranda, şol gözlerem gülüberýärdi».

(B. H. «G.») (104 söz)

§ 4. Sözlemleriň aýyklaýjy agzalary

Ene. Begenjeginem ýa-da gynanjagynam bilmän galan enäniň aladasy artdy. Ertesi ir säher turup, sygryny sagdy. Hamyryny süýde ýugrup, agtygyna külçe bişirmegiň aladasy bilen boldy. Olary geçen gyşdan kösendirmän alyp çykan gorküýzäniň düýbündäki galak-gaçak gowurdagy syryp-süpürüp aldy. Ony az görübem agylda duran işşekleriň birini soýdurmakçy boldy. Agtygy muny göwnemänsoň, goýunlara degmän, çägä gömlen garnyň gum-gursuny kakýşdyryp, süpürişdirip, ýarysyny bölüp aldy. Agtygynyň çalşyrgyç eşiklerini

taýýarlap, tertipleşdirip goýdy. Ähli zada ýetişiň, gydyrdanyp ýören enesine kesesinden seredip duran Berdimuhamedy aýratyn bir minnetdarlyk, mähir duýgusy gurşap aldy. Mähriban enesini bagryna basasy geldi. «Geň galaýmaly, şu garry enemsiz meniň durmuşym nähili boldardy?» diýen pikir kellesinde at saldy.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (104 söz)

Meleguş. Ilki gunanlar çapylyp başlady. Arkasy keçeli Meleguş şolaryň şowhunyna gazygynyň daşyna dynuwsyz aýlanýardy. Başyny silkeýärdi, ýer peşeyärdi.

Ynha, meleguşly tapgyra-da gezek ýetdi. Olar märekaniniň içi bilen bökejekleşip pellehana ýüzlendiler. Bu owadan ýaş atlar ähli märekaniniň göwnüni göterdi. Atlar gyzyşyp, ýanyn-ýanyn böküşip pellehana bardylar, deňleşdiler. Telpik ýatan badyna, atlar toplumy bilen güwläp galdy.

Meleguş okýýlan ýaly bolup, öňden suwlyp barýardy. Häliki Gyşyksakar bolsa Meleguşuň sagrysyny ýassandy. Ikisi hem çensiz dyzaýardy. Çapyksuwarlaryň gözi biri-birindedi. Keýmiriň iň ätiýaç edýän ýeri emel edilmegidi. Sebäbi Gyşyksakar Eýran hanlarynyň biriniňkidi. Olar bolsa özüni ýurt eýesi saýýardy.

Atlar kä toplanýardy, käte hem sozulýardy. Keýmir Gyşyksakary ahmal etmejek bolýar.

(A. D. «K. k.») (104 söz)

Mämmed. Bular az ýöräp, köp ýöräp, birnäçe menzil ýol ýöräp, ahyry bir uly şähre baryp ýetipdirler. Bular bir saraýda düşüp, dem-dynçlaryny alýarlar. Ertesi her kim öz işi bilen boluberen. Kimsi zat alýar, kimsi zat satýar. Mämmed hem aýlanyp ýörkä, garaburç satýan bir dükana barýar. Ol dükança: «Ýüz tyllalyk garaburç çekip ber!» diýýär. Dükançy çekmäge başlaýar.

Onýança Mämmediniň ýanyndan adamlar topar-topar tutup, bir ýana howlukmaç geçip barýarlar. Şol iki aralykda garaburç ýadyn-dan çykaryp, Mämmed hem bularyň yzyna düşüberýär. Bu adamlar bara-bara bir бага girýärler, Mämmedem bularyň yzy bilen girýär, ynha, görse, oňat geýnülü iki adam dutar çalyň, aýdym aýdyp, şeýle bir saz edýär, hiç ýanyndan aýrylasyň gelmeýär.

(«T. h. e.») (108 söz)

Geň söwda. Keýwany seretdi. Geň galyplar seretdi. İçini açyş-dyryp görđi, ýüzüne sylđy. Uludan demini alyp, meniň bu söwdada utanymy ýa utulanymy we şuna begenjegini ýa-da gynanjagyny bilmän durdy. Guba düýäniň weli, onuň gözleriniň öňünden gitmeýanligini duýýaryn. Ol ýyllar guba düýe biziň gün-güzeranymyzyň diregidi ahyry...

Men söwdany oňaranlygymy aýdýaryn, keýwanyny begendirjek bolýaryn. Şol gijäni-kepjesakgal mollanyň kitap okan gijesini gürrüň berdim. Şonda adamlaryň üns berip diňlänlerini, özümiň hem eşidip oturyp bilmänimi hem-de şonda ýadyma çüý ýaly batan ýerlerini aýtdym. «Şu diýip duranlarym şu kitabyň içinde bar zatlar» diýdim...

Keýwanymyň ýadyna guba düýe düşýändir. Gözlerinde ýaş görnüp başlady.

(N. S. «K.») (109 söz.)

Aljyran adam. Söltügräk görnüşli, goýun gözli, sakgallak adam derwezeden girip, tamyň işiginde oturan bir orta ýaşly aýal bilen duşuşdy. Ol söltük görnüşli we özüni telpeğine basdyran adam aýaly göreňde, öňki bolşundan-da gowşaşan ýaly bolup, özüni lampa aşak goýberdi hem bir eli bilen ýeri dyrmalap, ikinji elinde tutup duran kagyzlaryny görkezýän ýaly edip, bir zatlar aýtmakçy boldy. Emma weli şol wagt ol adamyň edil dili basylan ýaly, bada-bat gepläp bilmedi, çep eline ilen çöp bilen ýeri dyrmaýardy. Dulugyndan ýaňy çal sepen aýal bu adamyň eýgilikli bir habarynyň ýokdugyny aňlap, oňa baka aňkarylyp, näme aýtjagyna garaşýardy we ol hem dyzlarynyň ysgyny gaçan ýaly boldy-da, aşak oturdy.

(A. G. «G. a. m.») (106 söz.)

Milli baýlyk. ...Bu biziň halkymyzyň kalbynyň baýlygyndan, sahyranalygyndan habar berýär, çünki dilde milletiň kalby ýaşayar. Dil halkyň milli durkunyň, ruhy ýaşayşynyň, arzuw-telwaslarynyň, örtenmeleriniň, duýgularynyň beýanydyr. Dilimizde gadymy döwürlerden saklanyp galan, dăp-dessurlarymyza esaslanýan, bu gün unudaňkyrlanan sözler juda kăn. Ol sözleriň öz ýerlerinde manysyna görä ulanylmagy sözleme çuň many, ruhy gerim, ýakymlylyk berýär.

Men çagalyk ýyllarymdan bäri öň eşitmedik, gabat gelmedik sözlerimi, olaryň aňladýan manylaryny depderlerime belläp almagy we şol belläp alan sözlerimi mahal-mahal okamagy, ýeri gelende, ulanmagy endik etdim.

Depderlerime belläp alan şol del sözlerimiň käbirini şu romanynda peýdalanmagy makul bildim, sebäbi ol sözler romanda söhbedi edilýän döwrüň, şol döwrüň adamlarynyň ruhy dünýälerini öz döwürüne kybapdaş açyp görkezmäge gowy mümkinçilik berýär.

(G. B. «D. g.») (114 söz)

Begenç duýgulary. ...Oglan gür gök oty dyza ýetip duran beýik baýryň ýüzünde uzak wagtlap durdy. Daşyny gurşap alan dag depelerine, gaýalaryna haýran galmak bilen seretdi. Ol depesinden kä toplanyp, käte bolsa dargap tirkeşip barýan bulutlara ýiti nazar aýlady. Olaryň bolşy edil oglanyň ýaş başyndaky oý-hyýallar ýaly agyp-dönüp barýardylar, bulutlaryň her bir topbagynda aýratyn bir many bardy. Oglany haýran galdyrýan daglaryň özi däl-de, olaryň gişleriniň biri-birinden beýikligidi. Olaryň belentligi elýetmez ýaly bolup görünýär. Olar öz gозelligi, belent howalasy bilen özüne çekýärdiler. Kalbynda höwesini oýandyrýarlar. Şeýle duýgularyň döremeginiň özi-de sende aýratyn bir şatlygyň, umyt uçgunynyň döremegine sebäp bolýar. Belentler uzakda, olara elin ýetjek däl.Ýöne, näme-de bolsa, sende şol belentliklere dyrmaşyp çykмага islegiň bolmagynyň özi guwanmaly zat.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (113 söz)

§ 5. Sözlemiň deňdeş agzalary. Sözlem agzasy hasaplanmaýan sözler

Perzent. Ýagyş birden başlaýşy ýaly, duýdansyzam diňipdi. Indi ýöne owunjak tozgalap, çisňäp dur. Ýagan ýagyş ýyly hem suwly bolara çemeli. Ol ýerde ýatan garlary eredip, ýeriň ýokary gatynyň doňuny çözene meňzeýärdi.

Anna aga goýunlaryň ýatagynyň, at baglanan teblehananyň, jüp öküz daňlan teläriň, gütürdedip ýandak iýýän düýeleriň taşasynyň daşyndan aýlanýandyryn öýtse-de, ol, esasan, käte çaga sesi eşidilýän tamyň töwereginden uzaklaşmaýandygyny aňsyrdy. Perzent şatlygyny öň iki gezek görenem bolsa, bu gezek dünýä inen çaga oňa üýtgeşik duýgular bilen onuň kalbyna doldy. Juwaza goşulan ýaly şol bir öwrümini gaýtalap durşuna, hyýalynda ýaňyja dogan çaganyň näzijek ellerinden tutup, al-elwan güllerini hoşboý ysy ýaýran sähra tarap ýöriş etdi. Çaga bilen söhbet etdi, onuň berýän tükeniksiz sowallaryna jogap agtardy.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (112 söz)

Oba durmuşy. Düýeler patanaklaşyp, selpeşip, sygyrlar molaşyp, loňkuldaşyp sürüden gaýdyp geldiler. Obanyň içi tozandan doldy. Mallaryň we adamlaryň sesleri gatyşyp, obanyň üstünde düşnüksiz gowur ýaly bolup ýaňlanyp durdy. Gün hem özüniň güýçden düşen şöhle tanaplaryny ýerden göterip, asmanyň ýüzüne serpdide, ýuwaş-ýuwaşdan külterläp, gyzaryp, daglaryň üstünden günbata-
ra tarap syrylyp, uzakda, deňziň tolkunlary ýaly örküç-örküç bolup duran gumuň aňrsynda, çalaryp duran asmanyň eteginde eňegini ýere goýdy. Çagalar uly gykylyk bilen sürüleri garşylap ýataklarynda daňsydyrdylar, önlerine ot dökdüler. Aýallar düýeleri, sygyrlary sagmaga çykdylar, daýhanlar işden gaýdyp geldiler. Aýallar, gyzlar tamdyrtowlaryny göterip, tamdyrlaryň, ojaklaryň başynda gaýmalaşýardylar. Gowur peseldi. Gündizki yssy ýeliň ornuny agşamnyň mylaýym, salkyn şemaly tutdy.

(H. Y. «M. g.») (101 söz)

Göroglynyň öýlenişi. Ýigitler dessine atlaryny eýerlediler, şaýladylar, al-ýaşyl atgulaklary dakdylar. Özleri-de tapan-tupanlaryny geýnip bezendiler, ok-ýaraglaryny kemsiz dakynyp, basdylar ata gamçyny. Ýol boýy şagalaň gurup bardylar. Göroglynyň önünden çykyp salamlaşdylar, sag-amanlyk soraşdylar, gutlap mübärekleddiler. Boldy uly şowhun, tä oba gelýänçä, saz çalyp, aýdym aýtdylar, at çapyp, okkesdirme geçdiler. Bu şowhuny görüp, Agaýunusyň köňli has hem joşdy. Görogla bolan söýgüsi öňküden-de köpeldi.

Handan batyr birnäçe ýigide: «Meýhanany syryp-süpürüp goýuň!», birnäçesine bolsa: «Mal soýup, gazan ataryp, gatlama bişiriň, toýa taýýarlyk görüň!» diýip, öňünden tabşyrdy. Ýigitler meýhananyň içini gül pürkülen dek bezediler, tegbentlerini çarpaýa taşlap, haly-palaslar düşediler, tekjelerde akly-gyzylyly almalary hatar-hatar goýdular.

(«G.») (106 söz)

Hesretli durmuş. Garagyz, dogrudanam, öz sözünde durdy, ol gaýdyp Hurmanyň edenine däl diýmedi, emma özüne-de öwrenişdirmeýärdi. Hurmanyň bolsa uzynly günde şondan başga ysnyşara, gürleşere adamsy ýokdy. Şonuň üçinem Nurmyrat oňa her gün işinden däl-de, uzak ýyllara çeken aýrallyk ýolundan dolanyp gelýan ýalydy. Bu ýagdaý diňe gaýtalanýardy, ol şeýle ejirlidi, şeýle agyr düşýärdi, soňabaka bu içeri ähli rakyplylygyny, mazasyny ýitirip, Hurma özüni kapasa düşen bir biçäre guşjagaza deňedi. Ol hiňlenmäni çykardy, özem islese-islemese sesi gaýgylydy, naýynjardy, ejizdi. Onuň göwnüne bolmasa, hiňlenýän wagty gaýgysy az-kem köşeşip, kükregine germeşip duran bir gaty zadyň azary gowşayan ýalydy. Emma oňa hiç kimiň rehimini inmeýärdi, hiç kim näme sebäpden beýle gaýgyly hiňlenýänem diýmeýärdi.

(T. G. «A.») (106 söz)

Tanyşlyk. Ähli türkmen obalaryna mahsus bir aýratynlyk bar: oba gelen kişini şeýle takyk tanaýarlar welin, dynnym ýalyjagam ýalňyşy ýokdur. Adamy çalt hem takyk tanamakda türkmenler, megerem, Ginnesiň rekordlar kitabyna girsinler gerek.

Göräýmäge, obada hem her kim öz işi bilen gümradyr, asyl ýolda-yzda onuň-munuň gürrüni edip duran adamlara-da eger-eger duşmarsyň. Ýöne täze geleniň nähili adamdygyny uludan-kiçä bilmeýän ýokdur.

Berdimuhamet mugallymy tanamak babatda ýagdaý başgaça boldy. Sebäbi ol sopbaş gelip, obada haýdan-haý mekdep gurmakdan başlady.

Ol her gün ir ertirden giç agşama çenli garader bolup işledi. Onsoň özleriniň çagalary üçin gije-gündiz işleýän Berdimuhamede sere-dip durmaga ynsaplary çatman, küren oba haşara çykdy. Netijede oba adamlar-a Berdimuhamedi ýakyndan tanady, Berdimuhamedem oba adamlaryny tanady hem olara elipbiý öwret-di.

(G. B. «D. g.») (115 söz)

Mukaddes toprak. Hawa, halk ýagşynyň ýarany. Yzgant-lylar Berdimuhamet aganyň şol bitiren sogap işlerini, hyzmatlaryny häli-häzirem uly minnetdarlyk bilen ýagşylykda ýatlap ýörler. Elbet-de, ýagşy adamlar hiç wagt unudylmaýar, olar halkyň hakydasynda ýaşaýarlar.

Toprak! Türkmen hemişe saňa salam berýär, seni ýüzüne sylýar. Aslynda, adamyň özi hem ene ýeriň, topragyň perzendi ahbetin. Sen adamzat ähliniň ekleýjisi. Ýöne belli bir döwürde biz eneli-ogul bolup, seniň bilen düşünişip bilmedik. Has dogrusy, biz seniň eliňden bol hasyly zorlap, gaňryp aljak bolduk. Bolmady. Sebäbi onuň aňyrsyn-da gödeklik ýatan ekeni. «Tebigata ýalbarmaň, biz oň elinden hasyly gaňryp alarys» diýip, haýsydyr bir berebekgeýiň aýdan sözlerini şygar edindik. Gynansak-da, gazanan netijämiz bolmady. Indi seredip otursak, biz saňa ýeterlik ideg-yssywat etmän, hiç zat eçilmän, senden köp zatlara hantama bolupdyrys.

(T. J. «A. a. a. a. A.») (116 söz)

IX SYN

§ 1. Goşma sözlemler. Düzmeli goşma sözlemler

Jeň meýdanynda. ...Olar kimiň ýüzi-de çem gelse, boýny-da çem gelse, ýagyrynysy-da çem gelse, gaýgyrman saldylyr, agyzlaryndan gelenlerini gargadylyr. Olar atlaryny dazyrdadyp, sürüli goýun gaýtaran ýaly, bir gezek o ýanyndan, bir gezek bu ýanyndan gaýtaryp, adamlary aýagaladygyna kowdular. Gaçan telpek, syrylyp düşen don, zyňlyp giden köwüş-çokaý gaçan-gaçan ýerinde galdy.

Sähet ylgady, piller şakyrdady, eşek öňňürdekledi, at toýnagy tabyrdady, gamçy sesi şarpyldady. Depeden akan der dabandan syrykdy. Sähet at toýnagyndan sypmak, gamçy şarpyldysyndan dynmak üçin ýadanyny, pil agramyny, der akýanyny syzmady. Onsuz wagtda gerşini gara gana boýasaň hem takyrjak ýerde dikgirdedip bolmaýan eşek-de, göýä diýersiň, Sähet hem onuň ýoldaşlary bilen göwündeş ýaly öňňürdegini ýazman ylgady. Belki, ol-da toýnak tabyrdysyndan, gamçy şarpyldysyndan heder edendir.

(B. K. «A. ä.») (109 söz)

Säher çagy. Öz kyblaň, öz kábäň eline gyzgyn suw akytmagyň ýakymlydygyny!

Mähriban ejeňi, mähriban kakaňy begendirmekden, olaryň hoşuna gelýän işi bitirmekden ogul üçin başga gowy näme bolup biler!

El-ýüzüni ýuwan, süpürinen Berdimuhamet penjegini ýasgynjak alyp, daş işige aýlanar. Özem her gün şeýder. Her gün hem ogullary onuň yzy bilen ýörär.

Berdimuhamediniň berk ynanjy bardy: daňdan her kimiň daş işiginden perişdeler aýlanarmyş, rysk-döwlet paýlanarmyş.

Hakykatdan hem, säher gije-gündiziň iň gudratly pursady, bu pursadyň howasy-da gündiz bilen gijäniň howasyndan görnetin parhlydyr.

Säher – mynajat çagy. Guşlardan ybrat alyň!

Garaňkylygyň giden, Günüň entek gelmedik çagynda guşlar jagyl-da-juguldyr. Olar adamzadyň görmeýän syrlaryny, pynhanlyklaryny görýärlerem, duýýarlaram...

(G. B. «D. g.») (110 söz)

Synag. Gyrat burnuna ýel berip, parryldadyp, asmana galyp başlady we şol böküşine köşgüň üstünden aşyp, galanyň içine gelip düşdi. Gyrat galanyň üstünden parlap gelýärkä, Görogly haýdan-haý keýmir oky ýaýa dolduryp atyp goýberdi welin, ok köşgüň depesinde duran altyn gupbany ikä bölüp ötägitdi. Gyz ony görüp haýran galdy. Duşmana haýbat üçin Görogly ýaýdan bir oky köşgüň kyrk gez üstün-

den şuwladyp goýberdi. Pälwanlara gezek gelende bolsa, Galandaryň özi göreş meýdanyna dessine peýda boldy.

Galandar aňyrdan gelşine Göroglynyň gudratyny görüp, begenjinden ýaňa donuna sygmaýdy, ol telpegini, ädigini, donuny çaltlyk bilen çykaryp, guşagy gowşadyp, patyşanyň ýörite köşk pälwanlaryna bakan abşanaklap ýöräberdi. Görogly öz ýanyndan: «Bäý-bä, göreş meýdanyna çykandyr welin, hernä abraý alyp biläýedi-dä!» diýip pikirlendi.

(«G.») (114 söz)

Obanyň çetindäki depe. Galagoply döwür uzaga çekdi, ýöne durmuş dowam edýärdi. «Gybat depesi» diýilýän gum depejigi obanyň çetinde ýerleşýärdi. Ana, şo taýdanam suw ýaly akyp ýatan çägeli uç-gyraksyz çöl başlanýardy. Depejigiň gündogar tarapy eliň aýasy ýaly tekiz meýdandy. Çagalar, ýetginjekler ol meýdanda topargaçdy, çilik oýnardylar, göreş tutardylar. Käte uly ýaşly adamlaryňam topargaçdy oýnuna goşulaýmalary bardy. Ýöne olar, köplenç, şol depejigiň üstüne çykyp, durmuş, gün-güzeran barada tükeniksiz söhbet ederdiler. Ýa bolmasa, önlerine suwa ezilen ýaglyk ýazyp, onuň üstünde küşt oýnardylar. Beýlekileri bolsa: «Ony göç-de, muny göç!» bolşup heşelle kakardylar.

Ine, bu günem adamlar küştüň başynda hümer bolup otyrdylar. Dikilen döwde Myrat tepiniň oýny ökderäkdí. Ol mallaryny göçende goh edip, özüniň güýçli göç edendigine buýsanýardy.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (113 söz)

Naharlanmagyň edebi. ...Diýmek, naharlanmagyň ilkinji şerti aşa düşmezlik, iýmiti gereginden artyk iýmezlikdir. Aşa dokluk süňni agraldýar, organizmi syrkaw halyna salýar, köp hereket etmeýän adamlarda dürli keseller döredýär.

Ýöne welin öz wagtynda naharlanmak hökmandyr, çünki ajygyp başlanynda, garyn mázleri şire bölüp çykarýar. Ol wagtynda iýlen nahar bilen gatylmasa, garynda gastrit, ýara we beýleki garyn-içege keselleri döreýär.

Gyzyp gelen dessiňize nahara ýapyşmaň, çünki ol il arasynda «yssygyzgyn» diýlip atlandyrylýan erbet keseli emele getirýär. Bu ýagdaýda biraz dynç alyp, birki käse çaydan soň nahara başlamaly.

Nahary arkaýyn oturyp iýmeli, hatda suwy hem dik durup içmeli дәl. Nahary gyzgyn iýmek agyz boşlugy we garyn üçin zyýanlydyr. Iýmiti gyssanman, gowy çeýnäp iýmeli, ýöne iýmitlenmegiň wagtyny juda uzaga çekmek hem bolmaýar.

(S. A. «E.») (113 söz)

§ 2. Eýerjeňli goşma sözlemler

Hurma. Her bir aýal maşgalada bolşy ýaly, Hurma hem atasy öýünden gaýyn öýüne bagt gözläp gaýdypdy. Ýöne entek simap deýin tyrpyldap duran başy humarly uly gyzka, ene-atasynyň hem doganlarynyň mährine buýsanýan wagtларыdy. Ol hatda başyna ýaglyk bürenip, Nurmyradyň derwezesinden girip gelyärkä-de şeýle pikirde-di. Emma aýlar-günler aýlanyp, gelin sylagy geçip gidensoň, bu gelen öýüniň ol daglaryň arasynda goýup gaýdan öýünden düýpden üýtgeşikdigine, daşyndan göräýmäge, agzybir ýalam bolsa, maşgalada beýemçilik satmak üçin göze görünmeýän gizlin göreşiň barýandygyna, bu rehimsiz tutluşykda özüniň hem çetde durup bilmejekdigine kem-kemden göz ýetirdi.

Hurma ilkinji badagy atan gaýynekejesi Garagyz boldy. Garagyz daýawdy, görmeksizem дәldi, emma gopbamdy, yzgytsyzdy.

(T. G. «A.») (111 söz)

Taryhy hakykat. Welilik bilen şeýle bir hakykaty аýdyp bolar. Şol gürrüni edilýän muzeý Gökdepe duralgasynda дәl-de, Aşgabadyň orruk ortasynda açylan hem bolsa, oňa kәnbir pitiwa eden bolmazdy, baran tapylmazdy, türkmenlerden-ә bir adam hem аýagyny sekmezdi. Sebäbi...

Taryh hakykaty halaýar, ony il gözünden gizläp bolanok, ol iru-giç аýan bolýar, hakykat ýüze çykýar. Ýogsam, ony ýoýjak bolanlar hem ýok дәl.

Ýekeje bir mysal. Halk hasratyna öwrülen Gökdepe söweşine taryhçylar dürli döwürde dürlüçe çemeleşdiler, halkyň edermenligini, gahrymançylygyny, gaýduwsyzlygyny peseltjek boldular. Elbetde, munuň özi taryha nädogry çemeleşmekdi. Ýogsam, bu ýowuz wakanyň aňyrsynda tutuş türkmeniň, Watanyň, halkyň ykbaly ýatardy ahbetin.

Ýöne bu ýerde başga-da bir boýun almaly zat bar. Okyjy bilen kitabyň arasynda demir germew ýatardy.

(*T. J. «A. a. a. A.»*) (111 söz)

Myhmanparazlyk. Türkmenler myhmana uly hormat goýupdyr. Hatda duşmany öýüne myhman bolup gaçyp gelse, onuň hununy geçipdir. Ýa-da myhman bir etmişli bolup gaçyp gelse, öý eýesi ony yzyndan öç almaga gelenleriň eline bermändir. Ata-babalarymyz myhman garşylamagy häsiýetine siňdiripdir. Her gün nahar bişirende, «myhman paýyny» goşup bişiripdir.

Pederlerimiz adamlaryň agzybir gatnaşykda bolmagy üçin köp tagallalar ulanýan eken. Eger bir säw bilen ara tow düşen bolsa, sylanýan ýaşulular bilen töwellaçy barylýar. Töwellaçynyň töwellasy alynmasa, türkmençilikde erbet görülýär.

Türkmeninde bir ýere gitjek bolnanda, bir işiň başy tutuljak bolnanda, kesp-hünär öwrenip, işe başlajak bolnanda, halypadan, ýaşuludan ak pata alynýar. Görogly Harmandäliniň ýanyna gitjek bolanda, Agaýunus: «Şähri-Bossanda Aşyk Aýdyň pir bardyr! Şonuň hyzmatyna baryp, bir aý, kyrk gün hyzmatynda bolgun, haýyr-patasyny alyp, onsoň barsaň, abraý taparsyň» diýýär.

Türkmenler köp işleriň başyny geňiş bilen tutupdyr...

(*G. B. «D. g.»*) (126 söz)

Peşşaplar. Öweziň bu sözleri patyşa ýaramady. Patyşa gaşyny cytyp, Öweze gözüni alardyp, ondan öýkeläp çykyp gitdi.

Öwez:

– Arman, Görogly dek gerçeğiň hyzmatynda bolup, awa çykyp, söweşde bolup, özümi tanadyp bilmedim. Onuň ýanynda ýekeje ýyl

bolaňda-da kän zat öwrenmek bolardy– diýdi. Öwez bolsa öz içinden: «Men henizem senden çekinip, arzuwymyň ýaryny aýtdym» diýip oýlandy.

...Öwez olaryň gidenine begenip:

– Türkmen aga, indi öz-özümiz bolup galdyk, hany, ýene-de ýaňky ýaly birki nama gaçyryp bersene! – diýdi.

Görogly dutary eline alyp, ýaňyja aýdyma başlamak bolup otyrka, gapydan patyşanyň üç-dört sany peşşaby gelip, sen ýok, men ýok, Göroglynyň elinden tutup, pyzyp goýberjek boldy welin, Göroglyny ýerindenem gozgap bilmedi. Ahyryn diýenleri bolmandan soň: «Tur, çyk, bu ýerde patyşamyz keýp çekjek» diýip, ony urmaga başladylar.

(«G.») (125 söz)

§ 3. Başganyň sözi. Gepleşik

Ýakymly duýgy. Meret Agabaýew ýerinden turdy. Hemmeler bilen, hatda çagalar bilenem, ýene-de elleşip hoşlaşdy. Ýeňillik bilen atyna atlanyp, Aşgabada tarap ýola düşdi.

– Käşgä, Meret jan ýaly döwletiň aladasyny edýän döwlet iş-gärleri köp bolaýsady–diýip, Atanazar aga köpçülige goşulyp, myhmanyň yzyndan garap aýtdy. Indi kalplara rahatlyk aralaşan ýaly boldy.

Şu pursat bu ýerde duranlaryň hemmesi şeýle duýgyny başdan geçirýärdiler. Beýle adam bilen bolan duşuşygyň şatlygy adamlary ganatlandyran ýaly boldy.

Berdimuhamet bolsa aýratyn ýakymly duýgulara gaplandy. Onuň ýüreginde rõwşen uçgun alawlady. Ol uçgun onuň durmuşyny ýagtyltmak, bilime söýgi döretmek üçin ömürlük şol ýerde mesgen tutdy. Bu gyzgyn rõwşenlik ýaş ýigidiň dünýägaraýşynyň serhetlerini aňry süýşürdi. Göwnüne, ol öňküsinden has beýgelen, güýçlenen, akyllanan ýalydy. Bu duýgular aýratyn rõwüş bilen onuň önünde açylýan täze ýoly ýagtyltdy.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (121 söz)

Akpamyk. Gadym wagtda bir adamyň ýedi ogly bolupdyr. Olaryň käri aw awlamak eken. Olaryň aýal dogany ýok eken. Bir gün eneleri göwreli bolupdyr. Onuň aýy-güni dolan wagty, bular awa gitmekçi bolup, atasyna:

– Biziň gyz jigimiz bolsa, howlymyzyň agzyndan gurjak asyp goýuň, ogul jigimiz bolsa, ok-ýaý asyp goýuň! – diýip gidipdirler. Olaryň yzynda gyz jigileri bolupdyr. Atasy begenip, derwezeden gurjak asyp goýupdyr. Emma goňşulary ýamanlyk edip, ony aýryp, ýerine ok-ýaý asyp goýupdyrlar.

Doganlar awdan gelenlerinde ok-ýaýa gözleri düşüp: «Hä, gyz jigimiz bolmandyr-ow!» diýşip öýkeläp, bir dagyň gowagynda jaý tutup, aw awlamak bilen gün görüp başlapdyrlar.

Indi bular bu taýda galsynlar, habary täze bolan gyzdan alyň.

Ata-enesi täze bolan gyzyň adyna Akpamyk dakyp, oglanlarynyň ýoluna göz dikipdirler...

(«*T. h. e.*») (120 söz)

Ýaltalygyň zyýany. Ilki ýatan ýalta ertesi guşlukda ýerinden turup, soňky ýatan ýoldaşynyň ýanyna barýar-da: «Tur-how, ýatma, işläli!» diýýär. Ýoldaşy oýanyp: «Men ýaltanýan diýýär. A men: «Ýaltanýan» diýmäge-de ýaltanýan. Ýal..., ýalt...» diýip, bu-da baryp, onuň gapdalynda kellesini goýýar...

– Ine, inim Han, sen şu iki ýaltadan gowy däl – diýdi. Myrat aga ýaltalar hakyndaky hekaýany aýdýarka, Han küýli keçäni dyrmalap tüýdýärdi. Myrat aganyň gözi onuň eline düşdi-de:

– How, biziň keçämizi tüýdüp gutarýarsyň? – diýdi. Ol keçeden derrew elini aýyrdy-da:

– Ýeri, onsoň olar ýatyp galypdyrlarmy? – diýip sowal berdi.

– Hawa, ýatyp galyberdiler. Işinde ýaltalyk etseň, işiň-de ýatyp galýar. Soň ýaltalaryň harmany gyşa galýar. Bugdaýlary garyň aşagynda çüýräp zaýa bolýar. Ynha, ýaltalaryň ekin ekip, harman alşy.

(*A. D. «H. k.»*) (114 söz)

Sazanda Görogly. Patyşanyň bu sözüne Göroglynyň gahary geldi, ol öz içinden: «Arman, seniň deriňi duzlardym welin, öz syrym açyljak-da» diýip hyrçyny dişledi. Ony ker diýip düşünen hälki tentek

ýigit bolsa çeşmer bilen Göroglynyň injigine ýapdy, tas injigi uçupdy. Görogly-da özüni lampa aşak goýberdi, kül tozap gitdi, çyra söndi, tünçe ýykylyp, onuň gapagy käsäni döwdi.

– Tüýs bir sähraýy türkmen eken – diýip, ýamaşgandan çyra ýakyp, hemmesini jaýba-jaý düzetdiler.

– Hany, bagşy nahar-zat iýip, çilim zat çekip, keýpini köklän bolsa, onuň eline saz beriş, bir-iki heň edip bersin – diýip, Öwez ýigitleriniň birine aýdýar.

Bagşynyň eline sazy alyp berdiler. Köpden bäri saz çalman, içi gysyp ýören Görogly zaryn perdeden tutup, birki sany heň gaçyrdy welin, dutary edil bilbil ýaly saýradýar. Munuň sazynyň owazy gulaklara ýakyp gitdi. Adamlar kellelerini yrap, ilerik-ilerik omzaberdiler.

(«G.») (124 söz)

§4. Dyngy belgiler

Dost maslahaty. – Hangeldi, sen bu bolşuň bilen bir özüňi däl, bütin raýonymyzy masgara edýärsiň... – diýip, Berdimuhamet onuň üstüne abanyp durşuna aýtdy.

– Bolýa-laý, meni jenaýat edene dönderdiňiz-aý!

– Eýse, seniň şu bolup ýörüşüň şondan gowumy? Döwlet seniň üçin birgiden pul çykaryp, seni okadýar, mekdeplerde saňa ýüzlerçe çaga garaşýar. Eneň-ataň, obadaşlaryň: «Biziň oglumyz mugallym bolar» diýip, begenjinden ganat baglap uçaýjak bolýarlar. A sen näme işläp ýörsüň?... Eýsem, olaryň ynamyny, arzuwyny puja çykarmak jenaýat dälmi? Şu bolup ýörüşüňi baraňsoň, iliniň çagalaryna-da öwretjekmi?.. Munuň özi bilene jenaýatdan has çökder günädir.

Gözüniň önünde edil burnuna degäýjek-degäýjek bolýan süýem barmak oňa jadygöýiň taýajygy ýaly täsir etdi. Ýaş ýigit birneme akylyna aýlanan ýaly boldy.

– Seret, düzelseň-ä düzellersiň, özüňi ele alyp, il ýaly okuwyň bilen bolmasaňam, çäräni özüm görerin.

...Hangeldi sözünde durdy...

(G. B. «Ä. i. a. g.») (127 söz)

Biz ýeňeris! – Adamlar!.. Goý, Mälikguly Berdimuhamedow öz döreden «Biz ýeňeris!» atly goşgusyny okap bersin. Mälikguly üç dessan, klassyk şahyrlarymyzyň ýüze golaý goşgusyny ýatdan bilýär eken. Geliň, ondan öz goşgusyndan başga-da watançylyk temasyndan gowy görýan birki sany goşgusyny okap bermegini hem haýyş edeliň! Mälikguly, sen nirede, hany, şu ýere–meniň ýanyma gel, ogul! Oka-ber goşgularyňy!

Adamlar ýaş oglanyň goşgy okamagyna garaşman ekenler. Olar: «Hany, göreli bakaly!» diýen garaýyş bilen Mälikgula seredýärdiler.

Mälikguly: «Howlukmaly däl, aljyramaly däl» diýip, içinden birki gezek gaýtalady. Münbere çykyp, biraz demini dürsedi, soňam goşgy okamaga başlady. Ol gözlerini biraz süzübräk, sözüne nazym berip, goşgularyny manylaryna görä, käte ellerini-de hereketlendirip okamaga başlady. Ilki kakasynyň «Türkmen sen», «Ak gerek» diýen goşgularyny okady. Iň soňundan hem öz «Uruş bolmasyn!», «Ýeňiş biziň bilen bolar» atly goşgularyny okady.

(G. B. «D. g.») (121 söz)

Han küýli. Han küýli gelyänçä, Hojamberdi böwediň üstünde gögeripdir. Han gelip, böwedi hem ýapdan suwuň agaýjak ýerlerini gözünden geçirdi. Gulaklaryň beklär ýalysyny bekläp, giňelder ýalysyny giňeltdi. Soň ýene durup bilmän, bugdaý atyzlary suwdan dolupmy-dolmanmy, aýlanmaga gitdi.

Ep-esli wagt geçenden soň, daň atdy. Ýagys dyndy. Bulutlaryň bary suwlaryny döküp, bir gyra çekildiler. Gün ýalpyldap dogdy. Meýdanyň otlary agşamky ýagşa parç bolup galypdyr. Älemgoşar göründi. Bugdaýlar bolsa maýsa bolup, gök çüýşe ýaly ýalpyldap dur. Her dürli guşjagazlaryň saýraşýan sesleri gelyär. Tebigatyň bu gözəl görnüşine Han piline söýenip syn edýärdi. Ol Hojamberdä:

– Dünýäniň ýüregi açyldy, bir seret! – diýdi.

Hojamberdi:

– Hawa, ýazyň günleri-dä! – diýdi. Bular özlerine tabşyrylan meýdanyň hemmesini suwaryp boldular. Beýleki suwçular gelende, suwy olara tabşyryp, oba gaýtdylar.

(A. D. «H. k.») (116 söz)

Ýakymly howa. Bütün gije howanyň ýüzüni gara bulut tutup dursa-da, şol ilki agşamky eden şatyr-pytyryndan soň gaýdyp ýagmady. Ertir irden howanyň ýüzi çagalaryň ýüregi ýaly açyldy. Gündogardan tutaşyp, ýylgyryp çykan Günüň zer şöhlesi ýeriň ýüzüne öýme ýaglyk ýaly bolup düşeldi. Ýollaryň ugry çalarak bişen süýdüş ýüzi ýaly ýukajyk gaýmaklap, üstünden ýöreseň, güsürdäp döwülýärdi we ap-ak yzyňy galdyrýardy. Dünýäniň ýüzi goşa şöhle bilen: ýaňy dogan Günüň nury we agşamky azajyk ýagşyň tämizligi bilen öwşün atýardy.

Munuň ýaly howa çagalara zor täsir etgiç bolýar. Ýüreklerini bökdürýär, ganlaryny oýnadýar. Ine, şol gün obanyň çagalary, öňküsinden hem ir ördüler, towsuşdylar, ylgaşdylar, kowalaşdylar. Soňra kimleri бага, kimleri hem mekdebe baka gitdiler.

Sabyr eje bolsa ol gün aýratyn höwes bilen bagyň içini arassalady.

(H. Y. «I. a. b. e.») (118 söz)

X SYN

§ 1. Leksika. Sintaksis. Stilistika

Mugallym. Her hepde ýanyna gelende, oglandan sorajak zatlaryny öňünden görkezdi. Sözlükden indiki duşuşyga çenli näçe sözi öwrenmelidigini belläp berdi. Her gezek gelende-de ýönekeý, sada oba oglanynyň ukybyna, zehinine haýran galdy.

Ýaş mugallymy has beter begendiren zat, olam gojanyň özüne mekdepde ulanmak üçin galam, syýa, ruçka, kagyz bermegidi. Indi Berdimuhamediniň okuwçylary bölejik tagta hek bilen hat ýazman, kagyzyň ýüzüne ruçka hem galam bilen ýazýardylar. Berdimuhamet okuwçylar hat ýazanlarynda ulanar ýaly iki tarapy aýakly uzyn tagtalaryň hem dört sanysyny ýaşuludan alyp, atyna ýükläp mekdebe alyp gelipdi. Başga bir gezek bolsa ýaşuly oňa hek bilen ýüzüne hat ýazylýan uly gara tagtany gowşurdy.

Berdimuhamet Bama anna günü gidip gelensoň, şenbe günü sany on alta ýeten okuwçy oglanlar üçin baýramçylykdy. Mu-

gallym her hepde baş-alty sany üýtgeşik tagamly demirýol çöregi-ni alyp gelýärdi.

(G. B. «Ä. i. a. g.») (125 söz)

Teşnelik. ...Garaşsyzlyk daragtynyň bu günki Baş bagbany – hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow onuň alyhezreti kitap barada söhbet açyp, şeýle diýýär: «Biziň bilime, ylma aýratyn hormat goýýan halkymyz bar. Türkmenler Oguz han döwründen bäri kitaby iň ýokary ruhy gymmatlyk, mukaddeslik saýypdyr».

Juda jaýdar aýdylan hem-de maňzyňa batýan pähim. Gysgadan çuň manyly bu sözleriň aňrsynda durmuş hakykaty ýatyr. Aslynda, Oguz han atamyz özi Müsür şalary ýaly turbetlere girip, özüni ebedileşdirjek bolmandyr, ol halkyň aňynda, ruhunda ýaşamagy halapdyr, lazým bilipdir.

Türkmeniň kitaphonlygy barada henize–bu güne çenli halkymyzyň arasynda dürli rowaýatlar ýaşap gelýär.

Elbetde, türkmeniň zehinli ýazyjysy N.Saryhanowyň «Kitap» hekaýasynda beýan edilýän bu wakany, ýagny hezreti Magtymgulynyň şygrylar diwanyny gola salmak üçin özüniň guba düýesini beren Welmyrat aga barada eşitmedik az-azdyr, belki ýokduram.

(T. J. «A. a. a. a. A.») (120 söz)

Daýhanyň aladasy. Garry aga bir pukara daýhan bolup, özüniň gündeki durmuşyny kowalaýardy. Ýaz günleriniň yssy jöwzalarynda dynman işlärdi hem ömrüniň köpüsini pukaralyk bilen geçirişine nätjegini bilmän, ýüregine ot düşüp, ah çekip ýörerdi.

...Garry aga günlerde bir gün öýüne gerek-ýarak zatlary üpjün etmek üçin ertir ir bilen turup, eline oragyny alyp, ýorunjanyň içine baryp ormaga başlady. Emma Garry aganyň gulagyna her dürli guşlaryň saýraýyş owazlary degip, birsalym diň salyp durardy hem özüniň jahlylygy ýadyna düşüp, göýä on baş ýaşyndaky halyna gelerdi. Ol otuny düýesine ýükläp, aladaňdan şähre ugrady. Aşgabat şäherine gelip giren Garry aga, juda ir gelmesi bilen, bazarda özünden başga bir adam hem görmedi. Birsalym otuna söýenip irkildi, gözünü

açyp görse, bütün adamlar bazara gelip, hemmesi öz işleri bilen gara-başynagaý bolup ýörler.

(A. D. «H. d.») (120 söz)

Güýz pasly. Mälikguly bereketli güýz paslyny gowy görýär. Bu pasylda ol entek ýaş hem bolsa, näme üçindir, adam ömrüniň bu dünýä gelip bitirýän işleri hakda oýlanýar, çünki onuň göwnüne bolmasa, her pasyl adam ömri, onuň manysy bilen bitewüleşen ýaly duýulýar. Gyş – her bir täze döretmek, gurmak işiniň binýady, ýaz – onuň başlangyjy, tomus onuň dowamy, güýz bolsa onuň hasyly, netijesi.

Wagt hemişe az ýaly görünýär, ýöne ol şonda-da gutaranok. Ol adamlaryň ömür uşlybyny çösläp barýar. Güýzde wagta-da, ömre-de agraslyk berlen ýaly, ol haýal, argas geçýär.

Güýz ýaldyrakdan başlanýar.

Ak altyn bolup daňdan dogan ýaldyrak gündizem az görüp, gijelerine-de eýemsirän epgek bilen gyzgynyň öňüni kesýär. Şeýdibem ýuwaş-yuwaşdan salkynyň hem gijäniň aýagy ýetýän ýerleri ar-typ ugraýar. Tomsuň gyzgynyndan baslygan dünýäniň endamyndan howur çykyp, süňni sowap başlaýar.

(G. B. «D. g.») (124 söz)

§ 2. Stilistika we dil edebi

Meýletin mekdep. Anna bilim-sowady aňyna mazaly agram salyp ugranda, oğlan okadyp başlady. Şu wagtky çaga dünýä inen tam mekdep otagy bolupdy. Anna aga ony «meýletin mekdep» diýip atlandyrýardy. Sebäbi mekdebe öz islegiň boýunça gelinýär, isleme-seň, mejbur edýän ýok. Hatda olaryň arasynda okuwa käte bir gelip-gidýänem bardy. Ara esli wagt salyp, soňra ýene dolanyp gelip, aýdylýanlary aňlaman, agzyny öweldip oturanlar hem bolýardy. Anna aga okuwyň, sowadyň durmuşdaky ähmiýeti, zerurlygy barada köp öwüt-ündew etse-de, zorluk çäGINE geçmezdi. Adamlaryň arasynda: «Äl, şu Anna serdaryň göwrümi giň-ow, asyl deňiz-derýa ýaly adam. Başga biri bolsa, jibrinip jigirdek bolardy, bu bolsa ýylgyryp oňaýýar»

diýip gürrüň ederdiler. Olar seniň içki dünýäni bilmeýärler, asla ony bildirjek bolmagyň geregem ýok.

Anna aga öz başarnygyny oglan okatmak, çagalary hatly-sowatly etmek üçin gysgananok. Aslynda, ol «meýletin mekdebine» gelýän çagalary öz perzentlerinden aýry görmese näme!

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (130 söz)

Gara ýel. Bir gün gijäniň ýarymynda günbatar tarapdan turan güýçli gara ýel apy-tupan turzup, tovlanyp-aýlanyp, gumlary asmana sowrup hazlaýardy. Öňünden çykan agaçlaryň başlaryny kä ýere degrip, kä göterip, iki ýana yralap, ullakan hereket etdirýärdi, kä agaçlar ýel güýjüne çydam berip bilmän ýykylýardylar. Meýdanlarda bolan üşmek çöpler, peşmekler, ýandak petdeleri asmana göterilip, kä ýere düşüp, togalanyp, daş ýerlere baryp düşýärdiler. Dat, gara öýleriň gününe!

Baba aganyň öýi obanyň çetinde, ýalazy ýerdedi. Onuň zürrüjek gara öýi bolup, ençeme ýyllardan bari agyryklary başyndan geçiripdir. Indi bolsa tüýnuginde, ugunda, täriminde hiç bir ysgyn galmandyr. Üzükləri bolsa eleme-deşik bolup, kyrk daş atsaň, biri eglenjek däl. Baba aganyň öýüniň ýakynynda bolan, täze tutulan, gümmezläp oturan, altyganat ak öý Mämmed baýyň öýüdi. Munuň öýi Mämmed baýyň baýlygyna daýanyp, eşikleri bitin hem täze, her hili tebigy belalardan özüni saklaýardy.

(A. D. «*Ý. ý.*») (129 söz)

Söýünji. Aga çopan dessine eşegini gaňňalady, pyçagyny guşagyna gysdyrды, eşeginiň gerşine basdy-da gidiberdi. Gala bolsa şu ýerden baş ýarym menzil ýoldy. Aga çopan ýolboýy: «Söýünji!» diýip gygyryp barýar. Şol gelşine çägelige ýetdi. Hany, indi ýöräp, ýol öndürüp bolýamy, eşekden düşüp ýöräp gördi, münüp sürüp gördi, şol bir duran ýeri. Şol barmana eşek hem ýadap, hem suwsap, halys durdy. İn soňunda eşegi taşlap, aýagyna çepek geýip, pyýada gitdi. Az ýöräp, köp ýöräp, ilatyň çetinden girdi. Edil şol wagt muňa bir arabakeş pete-pet duş geldi. Aga çopan arabakeşe salam berdi-de, sen

ýok, men ýok, ýabyny arabadan boşadyp, şo durşuna hamydynam aýyrman, mündi-de galyberdi. Ýabynyň eýesi närazylyk bildirjek boldy welin, Aga çopan oňa bakan elini siltäp:

–Ýigit, iş gaty gyssagly, düşündirere pursat ýok, Görogly geldi, söýünji! – diýip güw gitdi.

(«G.») (130 söz)

Şahyr. Durdy özüni bilip ugran gününden başlap, aşagyndan çykyp bolmajak aýylganç bir bela garaşýan ýaly, mydama aladaly, howatyrlý, gorkuly ýagdaýda boldy. Töwerekdäki hemme zada: asmanyň uç-gyraksyz giňişliklerine, ýeriň münň dürli görnüşine nebsewürlik bilen, açgözlülük bilen syn edýärdi. Säher wagty açylýan gülleri gözi bilen görenine kanagatlanman, olary eli bilen tutup görýärdi, mylaýym sypalaşdyrýardy. Gülüň manysyny, ysyny, бүтін гөзelligini birbada ömürlük özüne siňdirmek isleýän ýalydy. Eger muny şu wagt-lar şeýle etmese, soňra gijä galaýjak ýaly agyr bir duýgy ony öňe itek-leýärdi, ony hopukdyrýardy. Kāwagtlarda bolsa özi-de bolşuna geň galýan ýaly bir sypata girýär.

Näme üçindir Durdy ala-mula, köp reňkli zatlara kân ähmiýet bermeyärdi. Reňkleri biri-birinden tapawutlandyrmagy, deňeşdirip görmegi söýýärdi. Daşyndan seredeniňde, Durdy gözəl görnüşli bir ýere az wagtlyk myhmançylyga gelen ýalydy.

(B. S. «Ş.») (123 söz)

Buýsanç. Okuwçylar mugallymdan gözlerini aýryp bilmän, oňa howsala bilen garaýardylar. Uly ýaşly oganlara direktoryň öz okuw-çylaryny taşlap, fronta, Watan goragyna gidýändigini eýýäm aýdyp-dylar. Söweş meýdanlarynda olaryň kakalary, uly doganlary haçan-dan bāri söweşiپ ýördüler. Indi mugallymam harby geýime girjek, eline ýarag alyp, duşman bilen söweşjek. Ol indi çagalary okadyp biljek dāl. Söweşiپ ýören kakalary Berdimuhamet mugallymdan ogullarynyň nähili okaýandygyny, olaryň ejelerine, jigilerine nähili kömek edýändiglerini sorar. Mugallym şonda näme diýerkä? Haçan ol dolanyp gelerkä? Mugallym gidensoň, olary kim okadarka? Şeýle

sowallar çagalaryň kalbynda harasat gopdurýardy, alasarmyk edýärdi. Şonuň bilen birlikde söýgüli mugallymlarynyň fronta gidip, duşman bilen söweşjekdigi olary buýsandyrdy.

Berdimuhamet terbiýeleýän ýaş juwanlarynyň öz ýakyn adamyň häzirki we soňky ykbaly üçin tolgunýandyklaryna düşünýärdi hem-de faşistik basybalyjylaryny diňe halkyň jebisligi, gahrymançylygy, birgiden pidaçylygy netijesinde ýeňip boljakdygyny düşündirýärdi.

(G.B. «*Ä. i. a. g.*») (123 söz)

§ 3. Grammatik stilistika

Ynjalygy alan gyz. Rejep bolsa onuň näme üçin gülýändigini bilmän, ýalandan ýylgyran bolup durdy. Şeýle hem etmek gerek. Mugallymyň gyzy bu wagt gülmeli zady bilip gülýändir, ýöne ýere gülmez. Seret, gülmek oňa gelşip gidip barýar. Tüýs aýratyn dogayan maşgala. Başga hiç gyz munça bolup bilmez. Rejep geplemäge gürrüň tapman, aljyrap durka, birhili-birhili gürrüňler tapyp, Rejebi hem gepledip barýar. Munuň ýanynda tukat boljak gümanyň ýok, ol ýa-ha bir gowy köpçülik işini başlar, ýa özüniň enaýy dili bilen gyzykly kitap okap berer, ýa-da, ynha, şunuň ýaly şähdaçyklyk bilen güler. Munuň özüniň ýanynda durkaň, tukat bolmajakdygyň beýlede dursun, hatda Rejebiň mekdebe ilki gelen uçurlary ýüregi gysanda-da, mugallymyň gyzy ýadyna düşen wagty göwni açylýardy. Şonuň üçin hem Rejep ony bir görsem diýip arzuw edip ýördi-dä! Ine, ol ýalňyşman ekeni.

(H. Y. «*M. g.*») (129 söz)

Gözel görnüş. Dagyň iň belent depesiniň çür başyna jowur ýaly ak goýnuň ak ýüňünden tüýdülip üşürilip goýlan ýaly ak bulut çöküpdir. Oglan gözünü başga ýana sowman, şol buluda seredip dur. Ol bu gözel görnüşe seredip ganyp bilenok. Birdenem ol dagyň çür başyna gara bulutlaryň çöküp ugranyňy gördi. Olar dagyň ýüzünü bäs-bütin ýapdylar. Haçan-da olar dag goçlary ýaly «süsüşip» ugranlarynda,

ýyldyrym çakdy. Asmandan topragyň ysy gelýän iri, ýyly ýagys damjalary patrak seçilen ýaly seçilip ugrady. Dagyň depesinde başlanan ýagys soň dura-bara aşak düşüp, ýere ýetdi. Ýagys damjalary ýere düşende, öňbaýraga goýberilen atlaryň toýnagynyň typyrdysy ýaly ses edýärdiler. Oglanjyk tebigatyň bu täsin oýnuna haýran galyp, ony gysymyna aljak bolup gollaryny gerdi. Elleriniň aýasyny ýagşa tutdy. Kellesine, ýüzüne, üst-başyna şapyrdap degýän damjalar oňa hut özüniň şatlygyny we bagtyýarlygyny buşlaýan ýalydylar.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (124 söz)

Sazyň güýji. «Nar agajyny» Şükür-de bilýändirin öýdýärdi. Ýöne welin onda garşysyndakyň üstüne gabarylmak endigi ýokdy, ýogsam, onuň-da oýny bardyr. Belki, ýeri gelerine garaşýandyr? Edil doňdurylan ýaly oturyp, ony kowýar.

Gulam bagşy ellerini onda-munda kän urdy, sazandany masgaralajak bolup, garaçyny bilen elinden gelenini etdi.

Şükür yzyna düşüp barýar.

Gulam bagşy-da birnäçe heňler çaldy.

Han bagşysynyň çalan heňleri aýgyt ediji netije bermedi. Ýap-ýaňy içen çäýy edil ereýän ýaly bolup, ýüzünden şabrap döküldi. Ol ýüpek ýaglygy bilen derini syrpy, uludan demini aldy-da oturdy.

«Sag bol, bagşy!» diýip, oňa gygyrmaga özüni çemeläp oturanlar köpdi. Näme üçindir olaryň hiç birisinden ses-seda çykmany. Märeke özara pyşyrdaşdylar. Şüküriniň ýüzüne seredişdiler.

Bu boluş Gulama ýakmady. Ol şeýle bolar diýip garaşmaýardy. Şonuň üçin ýüzüni galdyryp bilmän, diňe bir derini syrmak bilen boldy.

(N. S. «*Ş. b.*») (123 söz)

Oba tebigaty. Owadan-owadan, her çeçegi dürli-dürli güljagazlar baglaryň arasynda uçuşyp ýör. Olar şeýlebir owadan, gözüni aýryp bolanok, emma ol güljagazlara adamlar, näme üçindir, «kebelek» ýa «perwana» diýýärler.

Her işikde üzüm dalbarlary uzap gidýär, ýöne ol dalbarlar meniňki bolsun diýer ýaly däl, çünki dikilen sütünler, üste atylan agaçlar göni däl, uzyn däl, egri-bugry.

Oba ümürsin tokaýlyga çümüp otыр. Baharda bu obadan çykasyňam gelenok. Älemgoşar reňkini çaýýan güller göwnüni telwaslandyrýar. Ylla seniň içki ahwalatyňy duýýan ýaly, oba dükançysy Omar awçynyň bilbil-leri saýramaga başlaýar. Tebigatyň demi hasaplanýan otuz iki görnüşli şemalyň in ýakymlysy, megerem, şu obada bolmaly. Eşrepi deýin jana ýakymly howadan öýkeniňi dolduryp dem aldygyňça alasyň gelyär...

Oba gireniňden soň, hiç haýsy biri-birine meňzemeýän, dürli aralykdaky türkmen tamlary, olaryň gapdalynda gara öýler, kepbeler başlanýar. Ýoluň iki gyrasy durşuna tutluk. Yssy günleri tutlaryň kölegelerini saýlap, islän öýüne çenli baryp boljak...

(G. B. «D. g.») (133 söz)

§ 4. Sözleýşiň tipleri. Dilewarlyk sungaty

Keýmir. Keýmir dagy üç dogandy. Keýmir olaryň in kiçisidi. Ulusynyň ady – Gyzył, ortanjysynyňky bolsa Emirdi. Bular ene-ata-dan ir galypdylar. Ýetimler ilki-ilkiler her gün biriniň ýanyny yklap mydar etdiler. Gyzył bilen Emir indi jahyl çykdylar. Mydama uzak örülerde ilin dowaryny bakyp gezendikleri üçin, çopantak bolup ýe-tişdiler. Olaryň gözünü açyp göreni düýän gulagy bilen goýnuň gözi boldy. Güýmenjesi elguşy hem tazy bilen towşan awlamak boldy.

Keýmir welin nirede üýşmeleň bolsa, şol ýerdedi. Köplenjem ulularyň arasyndady.

Uly öýün kölegesinde düzzime ýykylyşyp ýatanlaryňam, şokur-dawuk içmege çolanyp, tümmegiň üstünde gyşaryşyp ýatanlaryňam, küşt-de-küşt bolşup gygyryşýanlaryňam, ojagyň daşyna üýşüp, in-diki penşenbede gidiljek ýörhä-ýörüňem maslahatyny biçip oturan-laryňam arasynda ýigdekçek Keýmir dünk ýasap ýör. Ol hemme ýere ýetýärdi. Ony hemme ýerde gowy görýärdiler.

– Hany, Keýmir jan, myhmanlaryň atyny tutaweri!
– Guzym, Keýmir jan, myhmanlar habaryny berýänçä, atlaryny suwa ýak!

Ulular azamat Keýmirsiz oňup bilenokdylar.

(A. D. «K. k.») (132 söz)

Ogul wepasy. Bu sözi aýdandan soň, Öwez Gyraty sypalap, arassalap, zerteň-zeberteň eýerlemäge başlady: mahmal derlik, gül-nary ýona, tylla gaýyşly eýer, zerefşan seçekli köýnekçe, güdüri güpjekçe salyp kemsiz bezedi. Öweziň özem zer-zerefşan lybaslar geýnip-bezenip, üstünden hem uruş esbaplaryny-geýimlerini geýdi. Altyn ýakaly sowut geýnip, tylla gynly pyçagy biline gysdyryp, düýr-me gylyjy biline baglap, almaz suwy berlen çar perre naýzany goluna alyp atlandy. Mirem, Gammar, Sapar Köse – bularam özleriçe besle-nip atlandylar. Sapar Kösäniň bir aty bardy. Bu janawaryň ýasalyşy: uzyn, mala boýunlyrak, kellesi tegelegräk, gulaklarynyň arasy açy-grak, gözleri gaçygrak, toýnaklary esliräk, garnynyň aşagy ýasyrak, ýaly gürräk, guýrugam gysygrakdy. Bu atyň adyna Bozduman diýer-diler. Kösäniň müneni şu atdy. Bular galadan çykyp, tirkeşip sürüp gi-diberdiler. Meýdana çykansoň, Gyrat alyp-alyp gaçýar. Öwez bulary hem öz aýagyna eýerdip, alyp gitjek boldy.

(«G.») (125 söz)

Ýalňyzlyk. Bu günem ol şol kertiň üstüne çykdy. Ýigidi tanyş gussa ýene basmarlap başlady. Onuň ganat bekläp ugran arzuwlary, umydy gyrlana döndi. Ýagşymyrazyň belent başy ýene aşak egildi. «Meniňki boljak däl» diýip, ol daşyndan diýen ýaly gürlledi. Uludan-uludan dem aldy. Ýigidiň depesindäki söwüt agajy öz «hossary-na» duýgudaşlyk bildirýän ýaly şahalaryny üstüne egip, ýigidiň arkan daralan tämiz saçlaryny sypady. Garry söwüdiň hem-de kanalyň boýuna düzülen uzyn-uzyn agaçlaryň depesindäki ýylyjak höwürtgelerinde dynç almaga taýýarlanýan guşlar başyny aşak salyp, gama batyp oturan oba ýigidine gijesiniň rahat bolmagyny arzuw edýän ýaly, öz dillerinde jürküldeşdiler. Ownujak tolkunlar bolsa owsun atyşyp, ýalňyz ýigidiň ýanyna howlukdylar. Emma myhmanlarynyň özlerine üns bermeýändigini görüp, yza serpdiler.

Ýigit bulara ünsem bermän, şol gamlandy oturdy.

Birden köçe tarapdan gyzlaryň gülküleri eşidildi. «Güljanlardan gelyän bolsalar gerek. Ertir ony durmuşa çykarýarlar».

(Ş. G. «L.») (127 söz)

Çöl. «Çöl! Watanyň, janym çöl! Şol gözlenýän zat dile gel-se-gelmese-de, onuň sende barlygy hiç wagtda, hiç zat bilen ýalana çykaryp bolmajak hakykat! Men muňa ynanýaryn. Goý, seni ýamanlabersinler. Dogry, sen göräýmäge, gyzgyn hem gurak. Emma seniň gyzgynlygyňy men hiç bir zat bilen çalyşmaryn. Asman patyşasy özüniň altyn nurlaryny seniň üstüne tas hemme ýerdäkiden kân dökýär. Seni çoýýar. Gün-ýaşayyş seresi! Gün saňa özüniň gymmat bahaly zadyny – ýüregini açypdir. Sen onuň tarhany!

Çöl özüniň çäksiz we mähriban gujagynda geçmişiň syrly ýadygärliklerini dolap ýatyr. Onuň belent keşbi baky eşretleri wada berýär. Oňa gözün düşenden, sende arzuw oýanýar. Siňe seretdigiňçe, hyýallar ganatlanýar. Ah, sen meniň belet, mukaddes, mähriban çölüm! Zyba! Watan! Nähili ajaýyp atlar?! Nähili ajaýyp düşüňjeler?!

Eger yşk öz kökünü Watanyň topragyna ursa, ol nähili aga-ýana ösdi, öz daragtlaryny, gollaryny erkana gererdi!»

(Ý. M. «E. t.») (130 söz)

XI SYN

§ 1. Sözleşiş stilleri we tipleri

Ata terbiýesi. Ogly dil açyp, jedirdäp ugrandan, Anna aga oňa her hili sözleri, san sanamagy öwredip başlady. Käteler Anna aga göz-jagazyny gyrpman, jikgerilip diňläp oturan Berdimuhamede iki-üç ýaşly çaganyň-a däl, eýsem on dört-on baş ýaşly ýigdekçäniň düşün-mejek, akyl ýetirip bilmejek zatlaryny hem aýdardy. Goý, şu wagtdan çaganyň gulagy gansyn!

Soňky döwürde Anna aga uly ogullary Aba bilen Ýusupberdinem kân bir ýanyndan aýyrmazdy. Olara-da eden her bir işini, ýerine ýetiren hereketini gaýtalap-gaýtalap görkezdi. Hatda duýdansyz halat-da gelen karary bilen Tejendäki garyndaşlaryna salama gidende-de, olary ýany bilen alyp giderdi. Aýalyňa ýene üç aýdan, alty aýdan soň, indiki ýyl edilmeli işleri düşündirmäni, tabşyryk bermäni çykarypdy. Kakasy ir wepat bolansoň, ejesiniň sesýetimdäki öýüne öňkülerinden

has köp gatnady. Gapyda basylyp goýlan odun ýene iki ýyla ýetjegin bolsa, ejesiniň gapysyna ýene dört düýe ojar düşürtdi. Atasynyň öýünde ýygy-ýygydan ýatyp gidýärdi.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (131 söz)

Geljekki deňizçi. Maşgalada üçünji ogul bolamsoň, maňa kesp-kär öwreden bolmady, kellämde welin, dürli hyýallar at salýardy. Bi-reýýäm gojalan kakam maňa birneme bilim beripdi, öýde terbiýeläpdi, şäher mekdebine gatnady. Onuň menden hukukçy çykar tamasy bardy, meniň weli deňizçi bolmakdan başga käre höwesim ýokdy. Deňze bolan höwesim zerarly, kakamyň islegini hasyl etmekden, has beteri hem onuň pentlerini berjaý etmekden bütinleý yüz öwürdim. Ejemiň özelenip, şunça ýalbaranyňa, dostlarymyň maslahatlaryna pisint hem etmän, başyma düşjek hasratly täleýden bihabar, öz eňegime tutdum.

Pähim-paýhasy, agraslygy bilen tapawutlanýan kakam baş goşmakçy bolýan kärim barada maňa çynlakaý, ýerlikli öwüt-ündew berýärdi. Bir gün irden meni öz otagyna – bognagyry keseli sebäpli ýarawsyz ýatan ýerine çagyryp, bu meselede maňa ýürekden ýalbar-ýakar etdi. Il-günüň arasynda abraýly ýaşap, yhlasly zähmet çekip, baýlygymy köpeldip, eşretli ýaşaýşyň hözirini görüp ýörmeli halyma, sergezdanlyga yüz urmagyma, mähriban öýümüzizi, dogduk depämizi taşlap gitmegime nämäniň sebäp bolýanyňy sorady.

(D. D. «*R. K.*») (138 söz)

Arkaç mukamy. Kel bagşyň çalyan sazларыnyň arasynda «Arkaç mukamy», megerem, onuň özüniň mukaddes görýän sazy bolsa gerek. Ol bu sazy juda seýrek çalardy. Entek bu saza başlamanka, ol öz-özi bilen göreşýän ýaly, dartgynly ýagdaýa girerdi. Duýgur adamlar şonda onuň içki dünýäsinde nämendir bir zatların bolup geçýändigini aňýardylar. Ol daşyndan seretseň, uly howpuň önünde duran ýaly görünýärdi.

Bu sazy ilki diňlän adamlar sazy çalandan soň, Kel bagşynyň uzak wagtlap dymyp oturýandygyny gürrüň berýärler. Şonda oňa

sorag bermeg-ä beýle-de dursun, onuň ýüzüne dogry garap hem bilmeýän ekenler. Ýaşynyň birçene baran mahallarynda bolsa, bu sazy çalyňka, onuň özi adamlara dogry garap bilmän, ýüzüni sowa-sowa hamsygyardy. Özem aýda-ýylda bolaýmasa, asla bu sazy unudan ýalydy.

Emma sen hernäçe unutmaga çalyssaň-da, bagyr awusy seni unutmaýar. «Arkaç mukamy» Kel bagşyň süýji arzuwlarynyň duýgusyndan däl-de, bagrynyň awusyndan döräpdir. Bir gezek uly üýşmeleşde del myhmanlaryň hatyrasy üçin Kel bagşy bu sazy çalyp berdi.

(B. H. «S. y.») (144 söz)

Harasat. Gün dogup, çäşe galan-da bolsa, ol özüniň münlerçe naýzasynyň hiç birini-de uzadyp bilmeýärdi. Tot-tozan arasyndan saýlanyp bilmän, deprek ýaly tegelenip durdy, reňki-de agyr hassanyň meňzi ýaly solgundy. Ýaplaryň boýundaky berdaşly agaclar-da ýeliň güýjüne çydaman şuwlaşýardy. Ýeliň ugruna ýegşerilişip omrulara gelýärdi.

Perman özüniň garaja öýüni ýele bermejek bolup, eýýäm üstünden çowşi çekipdi. Çagarygyna direg urup, agramlyk üçin özüniň ýarym çuwal bugdaýynam tüýnük ýüpünden asypdy. Şeýle-de bolsa, köp şumluklary başyndan geçiren garaja öý durlukdyr serpigini tapyrdadyp, ýeliň ugruna uçaýjak bolýardy. Ýöne näçe eleslese-de, galkynyp bilmeýärdi. Garaja öýüň çagaryklary ýeliň güýjüne çydaman, eýmenç-eýmenç jygyldap, döwlere gelse-de, Permanyň emeli-tilsimi oňa medet berýärdi.

Permanyň uluja ogly Meret agaçlaryň güwwüldisinden-de, tüýnükleriniň jygyldysyndan-da, serpikleriň tarpyldysyndan-da gorkýardy. Ol kakasynyň içmeginiň bir syýyny ýapynyşyna gozganman otyrdy. Serpik tarpyldap, tüýnük jygyldaberse, gözlerini petredip ýokarsyna seredýärdi. Kakasyna tarap kem-kemden gysylýandygyny özi hem bilmeýärdi.

(H. D. «H.») (132 söz)

§ 2. Edebi dil we onuň dürs ýazuw normalary

Söweşjeň esger. Suhanberdi arada Mälikgulynyň ýüregine jüňk bolan bir söz aýtdy: «Hat gelmeýän bolsa, gowulykdyr. Bu Berdimuhamet mugallymyň janynyň saglygynyň subutnamasy. Sebäbini düşündireýin. Eger esger ýogalsa, ýa dereksiz ýitse, hökümet hökman ýogalanyň hossarlaryna hatyň ýazylmagyny talap edýär. Özem ol bir hepdä ýetirilmän ýazylmaly. Bir hepdeden ýekeje minut gijä galsa-da, degişli adamlara berk käýinç berýärler. Size gara hat geldi-mi? Gelenok. Diýmek, Berdimuhamet mugallym sag. ...Kakaň iki ýagdaýda hat ýazman biler. Birinjisi, daşary ýurda içaly hökmünde iberilende hat ýazyp bilmez. Ikinjisi, agyr ýaradar ýagdaýda ýazyp bilmez. Diýmek, seniň kakaň ýaradar bolmaly. Ol bäri bakan des-sine, size hat ýazar. Ynha, seret-de duray. Meniň aýdanym çyn bolup çykar. Onsoň ýene bir zady aýdaýyn. Näme üçin kakaň sagalar diýýärin men?! Men muny saňa göwünlik bermek üçin däl, hakykat hökmünde aýdýaryn. Näme sebäbe görä?! Eger biri agyr ýaralansa, şonuň diri galjakdygynyň ýa öljekdiginiň görkezijisi üç gün. Eger näsag üç günläp ölmese, bu onuň ýaşajakdygynyň, ýarasynyň gutuljakdygynyň alamaty...»

(G. B. «D. g.») (145 söz)

Aýna. Söwdanyň gopguny Aýnanyň gulagyna elhenç bir owaz bolup eşidildi, şowhunly gülküler beýnisini sarsdyrды. Aýnanyň haly galam ýazardan, kagyz ýüzüne geçirenden agyrды, häzir oňa otly köýnek biçilýärdi. Ol gotraky, çagaly, betgylyk Ballynyň keşbini ýadyna salanda, ýüregi bulanýardy, aňyrsy bärlik gelýärdi. Ol ony bir göreňde, çydap bilmese, ömür boýy onuň bilen nähili ömür sürsün? Ony öz söýgülisine berilmän, ýigrenji birine satylmagy – oňa otly köýnek geýdirdi. Ol şol ýagdaýy nähili çekip bilsin! Aýna bir doňdy, bir gyzdy, ýüregi agzyndan çykaýyn diýdi. Onuň giň maňlaýynda owunjak çylgymlar emele gelip, gözleri buldurady...

Süýjülik haltadan biri şol öýe-de gelip, pürçüklü kemptlaryň dargamagy, onuň agzyny zähre dönderdi. Ol sessiz aglamaga mejbur boldy. Ýanyndaky gyzlaryň öwüt-ündewleri, ýalbarmaklary ony

köşeşdirip bilmedi. Şol öýde bir gelin bardy. Ol Aýnanyň Artygy söýýänini, onuň üstünde jan berýänini bilýärdi. Indi söwda bolup gutarandan soň, Artykdan onuň göwnüni döndermek, onuň göwnüni sowatmak isledi:

– A gyz, Aýna, bolup oturyşyň nätüýsli? Çykaryljak gyz ýeke sen dälşiň...

(B. K. «A. ä.») (150 söz)

Ynsapsyz baý. Garagumuň giňişliginde guýy kân, oba kân, baý kân. Akybaý hem şolaryň biri. Garaçägäniň obasy, guýusy onuňky. Ol baş-alty süri goýnuň, otuz-kyrk düýäniň eýesi.

Jürdenek aga-da baýyň çopanlarynyň biridi. Öňki ýylyň gaty gelen gysynda onuň bakýan sürüsi gijeki harasatda bölünipdir, tazygyp giden goýunlara bolsa gurt darapdyr. Kem çykan ellä basalykly goýny ýerinde goýmaga çopana bir aý möhlet beripdirler.

Ejiz häsiýetli Jürdenek çopan Merhemet aganyň töweregine üýşen, oňa sala salýan garamaýaklardan däl hem bolsa, Merhemet aganyň tagallasy bilen çopanyň baýa bergisini bermek üçin her öýden karz-kowalyna birlän-ikilän ýygnap, otuz üç dowary jemlemek başardypdyr. Akybaý bolsa öýme-öý aýlanylyp ýygnaýan dowarlara däl-de, bergidarynyň öýündäki başga bir zada göz dikýän eken.

Şeýlelikde, Jürdenek aganyň on üç-on dört ýaşly gyzygazy Gyrmyzy baýyň kürtesini atynmaga mejbur edilýär. Beýle gabahatlyk, biynsaplyk Merhemet aganyň adamlary bilen Akybaýyň arasyndaky gatnaşygyň sowamagyna getirýär.

(B. H. «S. y.») (140 söz)

Mugallymyň mertebes. Bu ägirt uly giňişlikde nädip öz ornuňy tapmaly, şu zeýilli çylşyrymly gatnaşyklarda öz şahsýetligiňi saklap, umumy akyma nädip goşulmaly? Görüp otursaň, şu köpçüligiň içinden saýlanyp çykmak we mugallym bolup, ösüp gelýän nesli bilimli-sowatly etmek we terbiýelemek bagtyna eýe bolmak her kime ýetdirmeyän bolarly. Öz başyňa gonjak-gonjak bolup, pelloň bolup duran bagt guşuny sypdyrmaly däl. Öz söýgüli käriňe düýrmegiň bilen be-

rilmeli we özüňde bolan bar zady – bütün ömrüňi şoňa bagyşlamaly. Onuň kakasy Anna aga-da, megerem, ogluna şuny arzuw eden we şuny islän bolsa gerek. Diýmek, il-gün, özüňden soňky nesiller saňa guwanar ýaly, senden ýagşy at galar ýaly bolup işlemeli!

Berdimuhamet kitaby näçe köp okadygyça, öz içki dünýäsine şonça köp nazar aýlady. Öz-özi bilen kän söhbet gurdy, jedelleşdi, ylalaşdy, öz ýoluny gözledi. Her bir meselä töwerekleýin düşünmäge, onuň emer-damaryna çenli seljermäge çalyşdy. Bu gözleglerde onuň ýatkeşligi ýagşy ýaran boldy. Seljermek, deňeşdirip görmek, ahyrky netijä gelmek oňa ýeňil düşdi.

(G. B. «*Ä. i. a. g.*») (148 söz)

XII SYNOPSIS

§ 1. Edebi diliň orfoepik, orfografik, leksik we grammatik normalary

Atlant. Asman bilen zemini birleşdirýän ýagşyň astynda durup, ol öz boý-syratyny ösüp barýanyny duýdy. Häzir onuň ýalaňaç aýaklary ýeriň üstünde mäkäm durup, öz köklerini ýere urýan ýalydy. Bu wagt ol özüni ýer bilen gögi birleşdirýän belent, syrdam we kuwwatly daragt ýaly duýýardy. Ýagşa süllümmeý ezilen ýuka köýnegi onuň sypatyny köküni ýere uran, depesini göge diran daragta hasam çalymdaş edýärdi. Häzir ol aýaklaryny ýere diräp, elleri bilen bolsa asmany saklap duran Atlanta meňzeýärdi.

Ýetginjeginiň başy asmana ýetensoň, ýüzi nurlandy, gözýetimi giňedi. Gollaryna, bütün bedenine şeýle kuwwat gelip, şu mahal özüniň bütün älemi gujaklamaga ýagdaýynyň bardygyna ynandy.

Dünýäniň çaňly yüzüni ýuwup, tämizläp geçip giden ýagmyrdan soň özüne gelen ak köýneklige oğlan, ilki bilen, aýaklaryna garady. Göwnüne bolmasa, aýaklary kök urup, zeminiň ýedi gat çuňluklaryna ýeten we indi aýaklaryny hiç haçan üzüp bilmejek ýalydy.

Oglan uzak wagtlap düşen ahwalatynyň täsirinden çykyp bilmedi. Aýratynam kuwwatly daragtyň keşbi onuň çaga aňynda öçmejek yz goýdy...

(G. B. «Ä. i. a. g.») (148 söz)

Obada. Arzygöl gaty-gaty ädimläp gelýärdi. Ol şol gelşine ýene noburyň köprüsine gelip, aýak çekdi. Guzusy galan goýun ýaly delminip, yzyna garady. Ýetmän-ýetmän ýeten perzendini, ene ornuny tutan gaýynyny göresi geldi. Olar bilen ömürlik aýrylyşany ýadyna düşende, ýüregi gysdy, heý bolmanda, olaryň mähirli ýüzüni synlasy geldi. Ýabyň aňyrsyna geçip, igde agaçlarynyň aşagyndan zymdyrylyp akýan suwdan goşawuçlap içdi. Ýöne näçe içse-de, asla ganyp bilmedi. Ol bu ýabyň suwundan teşne bolup içenokdy. Asla, bu mahal ol ajygýanyny-da, suwsaýanyny-da bilenokdy...Arzygöl bu ýabyň suwunyň her damjasyny bu mahal abyzemzem çeşmesine çalyşmazdy. Ol şu ýabyň suwunda durmuşyň tagamyny görýärdi. Ynha, indi iki ýyl boldy. Gök ekiniň üstünden öwüsýän howadan dem almaga zar. Gör, adam ykbaly nähili çylşyrymly ekeni...

Arzygöl ýabyň boýuny gezmeledi. Bu topragyň her daban ýerinden öz yzyny gözledi. Ýabyň boýunda äpet daragt ösüp otyrды. Bir-denem ol aýak çekdi-de, ony synlamaga durdy. Daragtyň äpet şahasy ýabyň üstünden gurlan köpri ýaly bolup, kenara ýetip durdy.

(A. P. «Ý. e.») (147 söz)

Akyl sandygy. Oba ýaşululary her gün agşam biriniňkä ýygnanyp, ondan-mundan degdim-gaçdym söhbet edýärler. Her gün edilse, göräýmäge, edere gürrüň gutaraýjak ýaly. Ýok, gutaranok, näme gutarsa-da, edere gürrüň tapylyjak durjak eken. Ýygनanyşmak üçin obada bir bahanajygam tapylyp dur. Asyl her gün agşam duşuşmak üçin bahana-da tapylmajak ýaly. Ýok, tapylyar, näme gutarsa-da, bahana gutarmajak eken. Kerosin çyranyň öçügsi yşygyna edilýän söhbetler giden bir mekdep. Ondan öwrenere zat kän. Mälikguly özünde ýakymly täsir galdyran täze rowaýatlaryny, tynsallaryny depderine ýazyp almagy endige öwürdi.

Ol soňky bir aý bäri ýaşulularyň ýygmanyşyklaryna seýrek barýar. Onuňam sebäbi Mälikguly agşamlaryna nahardan soň, kakasynyň akyl sandyklaryndaky kitaplary, depderleri okaýar. Ejesi bilen doganlary wagt birçene barýança ony diňleýärler.

Soňky bir hepde bäri Mälikguly sandykdaky kakasynyň gök depderlerinden okaýar.

Gök depderler Berdimuhamet mugallymyň ýedi arkasy hakdaky söhbetler.

Mälikguly bir ýyldan gowrak wagtyň içinde bu depderleri öňem iki-üç gezek okapdy hem eýýäm ýatdan bilýärdi.

Onuň aýratyn okaýan depderlerem bardy.

(G. B. «D. g.») (145 söz)

Çopan goşunda. Gün ot sowrup, öz uzak ýoluny ötensoň, hol ilerki belent ýapynyň üstüne bagryny berdi. Ilki ol köz reňkde, misli tamdyrdan çykan nan ýaly tes-tegelek bolsa-da, derrew aşagy gädilip başlady. Şol gädik hem kem-kemden ulalyp, dünýäni ýakyp ýandyran ot bölegini ýuwutdy-da, Gün gözden ýitdi. Älem ýüzi üýtgeşik görnüşe geçdi. Janly-jandar arkaýynlaşyp, rahatlanan ýaly boldy. Uzakly gün gowrulyp galan gorsow çägeler-de, misli sowuk suwdan çykan ýaly, demini aram almaga başlady. Çeti-çerkezleriň gündizki ölügsi kölegesi ýitip, Garagumuň ýüzi бүтінлеý saýa öwrüldi. Şol kölege goýrala-goýrala Günüň batyp giden ugrundaky ýalyn çabran ýaly çog-gyzyl şapagy-da kem-kemden garaňky goltugynda ýaşyrýardy. Aýsyz garaňky gijede asmanyň ýüzi sansyz ýyldyzlar bilen bezeldi. Garagum meýdany aýratyn görke geldi. Nirelerdendir öwsüp gelýän mylaýym şemal güne köýen ýüzleri ýakymly sypalamaga başlady.

Iýulyň şeýle ýakymly gijesi Sary çopanyň goşunda dört sany ýigit otyrды. Bularyň gyzgalaňly gürrüňlerini wagyrdaşyp toplan itler bozdy. Durdy başataryna ok sürüp, itleriň toplan tarapyna ugrady. Mele, Torly, Allak – üçüsi hüşgärlik üçin goşdan biraz çekildi.

(H. D. «Y.») (152 söz)

Peýdalanylan edebiýatlar boýunça gysgaltmalar

1. G. B. «Ä. i. a. g.» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer.
2. G. B. «D. g.» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy.
3. G. B. «T. d. ö.» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri.
4. G. B. «A. b. b. b. we ş.» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Ahalteke bedewleri biziň buýsanjymyz we şöhratymyz!
5. G. B. «J. r.» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Janly rowaýat.
6. G. B. «T. s. we r. ý.» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Türkmenistan – sagdynlygyň we ruhbelentligiň ýurdy.
7. G. B. «Y.k.ö.n» – Gurbanguly Berdimuhamedow, Ynsan kalbynyň öçmejek nury.
8. T. J. «A. a. a. a. A.» – T. Jürdekow, Ata arzuwyny amala aşyrýan Agtyk.
9. A. D. «B. m.» – A. Durdyýew, Bally molla.
10. A. D. «M.» – A. Durdyýew, Meret.
11. A. D. «A. h. h. ü.» – A. Durdyýew, Annagözel hak-hukugynyň üstünde.
12. A. D. «H. k.» – A. Durdyýew, Han küýli.

13. A. D. «B. g. B.» – A. Durdyýew, Bagtly gyz Bagdatda.
14. A. D. «K. k.» – Ata Durdyýew, Keýmir kör.
15. A. G. «G.» – A. Gurbanow, Gülnar.
16. A. G. «K. e.» – A. Gowşudow, Köpetdagyň eteginde.
17. A. G. «G. a. m.» – A. Gowşudow, Gandym awçynyň maşgalasy.
18. A. P. «Ý. e.» – A. Paýtyk, Ýurt eýesi.
19. «B.» ž. – «Bilim» žurnaly.
20. B. H. «A. s. a.» – B. Hudaýnazarow, Akar suwuň aýdymy.
21. B. H. «G.» – B. Hudaýnazarow, Gumlular.
22. B. H. «S. y.» – B. Hudaýnazarow, Suwuň ysy.
23. B. K. «S. d. a. d.» – B. Kerbabaýew, Suw damjasy-altyn dānesi.
24. B. K. «Y. m.» – B. Kerbabaýew, Yhlasa-myrat.
25. B. K. «A. ä.» – B. Kerbabaýew, Aýgytly ädim.
26. B. S. «B. b. s.» – B. Seýtäkow, Başa-baş söweş.
27. B. S. «O. s.» – B. Seýtäkow, Ogul sowgady.
28. B. S. «Ş.» – B. Seýtäkow, Şahyr.
29. D. D. «R. K.» – D. Defo, Robinzon Kruzo.
30. «G.» – «Görogly» eposy.
31. «D» – «Döwletýar» dessany

32. «G.» ž. – «Güneş» žurnaly.
33. G. G. «K. s. a.» – G. Gurbansähedow, Kärizden çykan adam.
34. H. D. «Y.» – H. Derýaýew, Ykbal
35. H. D. «H» – H. Derýaýew, Harasat.
36. H. D. «A. g.» – H. Durdyýew, Akyl gämisi.
37. H. Y. «G. g.» – H. Ysmaýylow, Gopuzlyja gyzy.
38. H. Y. «I. a. b. o.» – H. Ysmaýylow, Iki atanyň bir ogly.
39. H. Y. «M. g.» – H. Ysmaýylow, Mugallymyň gyzy.
40. H. Y. «B.» – H. Ysmaýylow, Bäsdeşler.
41. «K.» – Kowusnama.
42. M. A. «D. d.» – M. Amman, Dört derwüş.
43. M. «S. e.» – Magtymguly, Saýlanan eserler.
44. N. S. «K.» – N. Saryhanow, Kitap.
45. N. S. «Ş. b.» – N. Saryhanow, Şükür bagşy.
46. N. S. «Ş.» – N. Saryhanow, Şirin.
47. N. J. «A. T.» – N. Jumaýew, Aýdogdy Tahyrow.
48. O. Ö. «A. h.» – O. Öde, Altynjan hatyn.
49. R. G. «G. a.» – R. Gelenow, Ganatly aýdymlar.
50. S. A. «E.» – S. Atanyýazow, Edepnama.
51. S. A. «G. g.» – S. Annasähedow, Göroglynyň gözleginde.
52. S. A. «M.» – S. Ataýew, Maýagözel
53. Ş. G. «L.» – Ş. Geldiýewa, Laçyn.

- 54. T. G. «A.» – T. Gurbanow, Armanym.
- 55. «T. h. e.» – Türkmen halk ertekileri.
- 56. T. T. «M.» – T. Taganow, Magtymguly.
- 57. Ý. D. «E.» – Ý. Durdyýew, Eneş.
- 58. Ý. M. «E. t.» – Ý. Mämmediýew, Ene toprak.
- 59. «Z. k.» ž. – «Zenan kalby» žurnaly.

MAZMUNY

Okuwçylaryň barlag ýazuw işi.....	7
-----------------------------------	---

V synp

§1. Çekimli sesler. Ýogyn çekimliler hem inçe çekimliler	9
§2. Dodaklanýan çekimliler hem dodaklanmaýan çekimliler.....	10
§3. Çekimli we çekimsiz sesler.....	12
§4. Dar we giň çekimliler.....	16
§5. Dodak çekimliler.....	18
§6. Leksika. Söz ýasalysý.....	20

VI synp

Geçilenleri gaýtalamak	22
§1. Çekimli we çekimsiz sesler.....	22
§2. Morfologiýa. Sözler. Söz ýasalysý ýollary. Sözleriň gurluşy	25
§3. Söz toparlary. Atlar. Atlaryň many aýratynlyklary we gurluşy.....	27
§4. Atlarda köplük we degişlilik	29
§5. Atlaryň düşümlerde üýtgeýşi	31
§6. Sypatlar we sypat derejeleri	34
§7. Sanlar we çalyşmalar	36

VII synp

§1. Atlar. Sypatlar. Sanlar. Çalyşmalar	38
§2. Işlikler. Işlik derejeleri	40
§3. Işlik zamanlary. Işlik şekilleri	43
§4. Ortak işlikler. Hal işlikler.....	45
§5. Atlaşan işlikler. Kem işlikler. Hallar	48
§6. Kömekçiler. Baglaýjy kömekçiler. Sözsoňy kömekçiler. Ümlükler.....	50
§7. Many öwüşginli sözler we bölekler	53

VIII synp

§1. Söz düzümleri we sözlem	55
§2. Sözlemler. Ýönekeý sözlemler.....	58
§3. Sözlem agzalary. Baş agzalar	61
§4. Sözlemleriň aýyklaýjy agzalary	64
§5. Sözlemiň deňdeş agzalary. Sözlem agzasy hasaplanmaýan sözler	67

IX synp

§1. Goşma sözlemler. Düzmeli goşma sözlemler	70
§2. Eýerjeňli goşma sözlemler.....	73
§3. Başganyň sözi. Gepleşik	75
§4. Dyngy belgiler	77

X synp

§1. Leksika. Sintaksis. Stilistika	79
§2. Stilistika we dil edebi.....	81
§3. Grammatik stilistika.....	84
§4. Sözleşişniň tipleri. Dilewarlyk sungaty	86

XI synp

§1. Sözleşiş stilleri we tipleri.....	88
§2. Edebi dil we onuň dürs ýazuw normalary.....	91

XII synp

§1. Edebi diliň orfoepik, orfografik, leksik we grammatik normalary	93
Peýdalanylan edebiýatlar boýunça gysgaltmalar	96

Ýaýlymdurdy Garaýew, Imam Durdyýew,
Maýsa Isaýewa, Mähek Nuralyýewa

DIKTANTLAR ÝYGYNDYSY

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
V– XII synplary üçin okuw gollanmasy

Redaktor	<i>G. Gapurow</i>
Surat redaktory	<i>O. Çerkezowa</i>
Teh. redaktor	<i>O. Nurýagdyýewa</i>
Korrektor	<i>M. Atabaýewa</i>
Kompýuter bezegi	<i>S. Aşyrmämmedowa</i>

Çap etməğe rugsat edildi 09.10.2018.

Ölçeği 60x90 $\frac{1}{16}$. Şertli çap listi 6,5.

Şertli rənkli ottiski 13,13. Hasap-neşir listi 4,7.

Çap listi 6,5. Sargyt № 2044. Sany 10 000.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
744000. Aşgabat, Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň Metbugat merkezi.
744015. Aşgabat, 2127-nji (G.Gulyýew) köçe, 51/1.